

CORC QORDON BAYRON

**SEÇİLMİŞ
ƏSƏRLƏRİ**

M.F.Əsədov adına
Azərbaycan Milli
Kutubxanası

“ŞƏRQ-QƏRB”
BAKI-2006

*Bu kitab "Bayron. Qabil" (Bakı, Azərnəşr, 1934) və
"Bayron. Şərq poemaları" (Bakı, Uşaqgəncnəşr, 1959)
nəşrləri əsasında təkrar nəşrə hazırlanmışdır*

Tərcümə edənlər:

**Məmmədhusəyn Təhmasib
Ənvər Rza
Bəxtiyar Vahabzadə
Aslan Aslanov
Novruz Gəncəli**

821.7-dc22

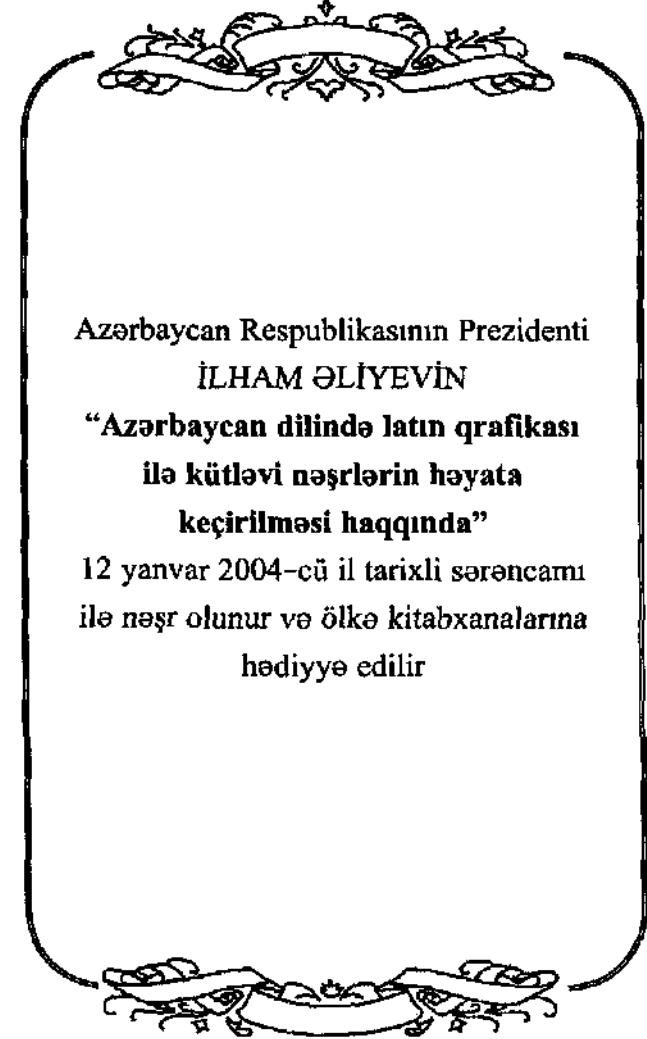
AZE

**Corc Qordon Bayron. Seçilmiş əsərləri. "Şərq-Qərb", Bakı, 2006,
224 səh.**

Bu kitaba dünya, Avropa və ingilis ədəbiyyatında mütərəqqi romantizmin görkəmli nümayəndələrindən biri sayılan Corc Qordon Bayronun azadlıq ideyaları tərənnüm olunan, maarifçilik görüşləri rəğbətə qarşılanan "Gavur", "Abidos gəlini", "Korinfin alınması", "Şilyon məhbusu", "Mazepa" adlı mübariz ruhlu fəlsəfi-dramatik poemaları və "Qabil" pyesi daxil edilmişdir.

**ISBN10 9952-34-083-4
ISBN13 978-9952-34-083-9**

© "ŞƏRQ-QƏRB", 2006

ÖN SÖZ

Dünya poeziyasının korifeylərindən hesab edilən tanınmış ingilis şairi Core Qordon Bayron (1788-1824) yenidən Azərbaycan oxucusu ilə görüşə gəlir – ilk dəfə olaraq şairin beş məşhur poeması və bir pyesi kitab halında milli auditoriyamıza təqdim edilir: “Gavur”, “Abidos gəlini”, “Korinfin mühasirəsi”, “Şilyon məhbusu”, “Mazepa” və “Qabil”.

İngilis romantizminin inqilabçı qoluna aid olmasına, istibdadçı monarxiya üsul-idarələrini inqilablar yolu ilə devirməyə çağırmasına baxmayaraq, hər şeydən əvvəl Bayron insan düşüncələrinin sərafi kimi diqqəti cəlb edir. O, ön möhtəşəm tarixi hadisələri belə əlahiddə götürdüyü qəhrəmanlarının taleyi vasitəsi ilə oxucunun mühakiməsinə verir.

C.Q.Bayronun qısa ömrünün əbədiyaşar zəngin ədəbi irsi keçən əsrin əllinci illərindən Azərbaycanda ardıcıl yayılmağa və tədqiq olunmağa başlanmışdır. Respublikamızda Bayron irsinin ilk tədqiqatçısı və təbliğatçısı isə filologiya elmləri namizədi, dosent İsmixan Rəhimov olmuşdur. 1959-cu ildə “C.Q.Bayronun əsərlərində türk mənşəli sözlər” mövzusunda namizədlik dissertasiyası müdafiə edən İ.Rəhimov həmin əsərdə ingilis şairinin “Şərq poemaları” silsiləsinə daxil olan üç əsərinin sətri tərcüməsini hazırlayaraq ayrı-ayrı şairlərə təqdim etmişdir.

Bununla həm də yeni bir ənənənin başlanğıcı qoyulmuşdur. Məlum olduğu kimi, Sovetlər dövründə cənəbi yazıçı və şairlərin əsərləri bir qayda olaraq rus dili vasitəsi ilə Azərbaycan dilinə tərcümə olunur, bu isə orijinala xas olan bir sıra bədii məziyyətlərin itkisi hesabına başa gəlir, son nəticədə Azərbaycan oxucusu uduzurdu. Sətri tərcümə isə ingilis dilini bilən milli yaradıcı insanın birbaşa orijinala təması deməkdir. Bu kitaba daxil edilmiş “Gavur” (tərcümə edəni Novruz Gəncəli), “Korinfin mühasirəsi” (Aslan Aslanov) və “Abidos gəlini” (Bəxtiyar Vahabzadə) poemaları məhz İsmixan müəllimlə tanınmış şairlərimizin müştərek yaradıcı əməyinin nəticəsi kimi uğurlu alınmışdır.

“Şilyon məhbusu” və “Mazepa” poemalarının tərcümə taleyi isə daha uğurlu alınmışdır – hər iki əsəri birbaşa ingiliscədən tanınmış şair-müərcim Ənvər Rza böyük ilhamla dilimizdə səsləndirmişdir.

Oxuculara təqdim olunan bu beş poemada C.Q.Bayron öz tənha qəhrəmanları ilə görüşümüzdə gəlir. İngilis şairinin məhz belə qəhrəmanları dünya ədəbiyyatında “Bayronik qəhrəman” məfhumunun yaranmasına səbəb olmuşdur. Bayronik qəhrəman mübarizdir, mübarizəsində dönməz və qətiyyətlidir, lakin sonda məğlub olur. Bayronik qəhrəman sevir, sevgisində etibarlıdır, hər cür məşoqqətə dözüür, lakin sonda nakam qalır...

Şairin öz qəhrəmanını məğlub və nakam qoyması dünya ədəbiyyatşünas alimlərini ən çox düşündürən məqamlardan biri olmuşdur. Məhz bu amilə görə Bayron ən ciddi tənqidlərə məruz qalmışdır.

Lakin biz bu məsələyə tamamilə digər prizmadan yanaşmağa üstünlük veririk. Bizcə, Bayron öz qəhrəmanlarının tənha mübarizəsinin bir qayda olaraq məğlubiyyətlə başa çatmasını müxtəlif əsərlərində ön plana çəkməklə oxucularına ibrət dersi vermək istəyir. Bayron öz oxucularına başa salmaq istəyir ki, onlar tənha mübarizə aparmasınlar, öz mübariz sınıqlarını özləri kimi düşünen silahdaşları ilə genişləndirsinlər, yoxsa onlar da məğlub olurlar. Başqa sözlə desək, şair kədərli sonluq vasitəsi ilə qələbənin yolunun birlikdən keçdiyini oxucularına təlqin edir.

C.Q.Bayron “Şərq poemaları” silsiləsinə (“Yuxarıda adlarını çəkdiyimiz üç poemadan başqa “Korsar”, “Lara” və “Pərizina”) 1813-1816-cı illərdə qələmə almışdır. Bu əsərlər onun 1809-1811-ci illərdə Şərq ölkələrinə, o cümlədən Türkiyəyə səfərinin bədii inikası kimi ortaya çıxmışdı. Bayronun ömür yoluna bələd olanlar yaxşı başa düşür ki, Şərq ölkələrinin romantik aləmi o dövrdə onun tənha qəlbinə daha yaxın idi. Ədəbi aləm Bayronun yuxarıda adları çəkilmiş altı poemasını “Şərq poemaları” silsiləsinə aid edir, lakin bizcə, 1819-cu ildə qələmə alınmış “Mazepa” da bu silsiləyə aid olunmalıdır. Əvvəla, məkan etibarı ilə – “Mazepa” poemasında hadisələr Ukraynanın Poltava çöllündə baş verir; ikincisi, süjet və kompozisiya baxımından – yenə də bütün varlığı ilə sevin insan, yenə də məhəbbət izzətləri, yəni də nakam eşq.

Sevib sevilənə göz olur hamı,
Xainlər, nadanlar güdür adamı...

Başdan-baş aşıqın izzətləri üzərində qurulan “Mazepa” poemasında sevin insan ona görə bütün əzablara tab gətirə bilər ki, o, sevdini üçün əzablara düşar edilmişdir və həmin məhəbbət əzablarının özü də şirindir...

Beləliklə, Bayronun “Şərq poemaları” altı deyil, yeddi əsərdən ibarətdir. “Şərq poemaları” türk, italyan, yunan və Ukrayna motivləri əsasında qələmə alınsa da, Bayrona daha böyük şöhrəti türk motivləri gətirmişdir. İtalyan və yunan xristian dünyası haradansa ingilis şairinin öz dünyası olsa da, lakin türk-müsəlman ekzotikasında hər şey onun üçün teze, maraqlı və sirli idi. “Gavur”da varlı müsəlman olan Həsənin evindəki hərəmxanaya, “Abidos gəlini”ndə varlanmaq üçün qardaş qatiline çevrilən Cəfər paşanın qəddarlığına təəccüblənən Bayronun bütün rəğbəti əzilen, göz yaşı tökən və həyatdan nakam gedən türk qadınının tərəfində olmuşdur. “Gavur” poemasındakı Leylanın və “Abidos gəlini”ndəki Züleyxanın qəmli hekayəti, faciəli taleyi ingilis şairinin ölməz misralarından kədərli xətt kimi keçir.

Yatır dalğaların altında Leyla.
Həsənin qəbri də qanla dolacaq.
Ox tək ürəyinə sancılan bəla
O gözəl Leylanın ruhudur ancaq!

(“Gavur”)

Sən eşqin oyununda öz ömrünü uduzdun,
Birçə dəfə qışqırıb sonra əbədi susdun.
Rahat uyu, Züleyxa, dua veririlər sənə,
Eşq olsun məzarına, o yaralı qəlbinə!

(“Abidos gəlini”)

“Gavur”da Bayron varlı müsəlmanların evindəki hərəmxana probleminə toxunmuş, orada inləyən taleşiz qızların faciəsini ön plana çəkmişdir. Sonralar (1818-1824) qələmə alacağı, qəfil ölümü ucbatından bitməmiş qalacaq və Bayronun şah əsəri hesab ediləcək fundamental “Don Juan” poemasında şair bir daha bu problemə qayıtmış, türk sultanının hərəmxanasındaki müxtəlif qırıq taleli qızların faciəsi fonunda Türkiyənin dərdlərini dilə gətirir. Gününü hərəmlərlə keş-damaqda keçirən və daim mürğüleyən türk sultanının vecinə də deyil ki, rus qoşunları hücum edərək hər gün yeni-yeni türk torpaqlarını mənğirleyir.

Ümumiyyətlə, ingilis şairinin müxtəlif əsərlərində biz onun türkə olan ikili münasibətinin şahidi oluruq. Bayron Türk İmperiyasının qəsbkar siyasətini qəbul edə bilmirdi və bu baxışına görə onu qınamaq da olmaz. Onun şair rəğbəti isə türk xalqının tərəfindədir. İngilis şairinin müxtəlif əsərlərində rast gəldiyimiz Selim, Züleyxa, Leyla (bu adlı qızlardan biri “Gavur”da, digəri isə “Don Juan”dadır), Gülbəyaz və başqa obrazlar dediklərimizi əyani sübut edir...

“Şilyon məhbusu” poeması isə Bayronun həyatında çox simvolik xarakter daşıyır. Müxtəlif təqiblərə, ailədaxili münasibətlərə, haqqında uydurulan şayiələrə tab gətirməyən şair, 1816-cı il aprelin axırlarında vətəni İngiltərəni birdəfəlik tərk edir. May ayının əvvəllərində onun Cenevrədə qələmə aldığı “Yuxu” və “Zülmət” poemalarından açıq hiss olunur ki, şair sanki həyatla vidalaşmağa hazırlaşır. Lakin Cenevrə şəhərində artıq muzeyə çevrilmiş Şilyon məhəbəsinə gedişi və orada Bonivar qardaşlarının başına gətirilmiş müdhiş faciəni dinləməsi Bayronun pessimist əhvalının dəyişməsinə səbəb olur və eşitdiyi real hadisənin təsiri altında sanki birnəfəsə “Şilyon məhbusu” poemasını qələmə alır. Zindanda ağlasığmaz məşəqqətlərə tab gətirərək sağ qalan Bonivar qardaşlarının sonuncusunun mübariz nümunəsi Bayronun qəlbinə işıq salır və sanki onu yenidən həyata qaytarır.

Qeyd etmək istərdim ki, həmin poemanı böyük ilhamla tərcümə etmiş Ənvər Rza dilimizdə orijinalın formasını da saxlaya bilməmişdir:

Bilməm nədən
Ölmədim mən.
Qəlbimdə qalmışdı gizli bir inam,
Yəqin o qoymurdu mən can tapşırım.

Ənvər Rza həm də Bayron irsinin tədqiqatçısı kimi tanınmışdı. O, 1969-cu ildə İsmixan Rəhimovun elmi rəhbərliyi altında “Bayronun “Şərqi poemaları” Azərbaycan dilində” mövzusunda namizədlik dissertasiyası müdafiə etmişdi. “İstirahət saatlarında”, “Çaylı Haroldun ziyarəti”, “Mənfred”, “Beppo”, “Dantenin peyğəmbərliyi”, “Kain”, xüsusilə irihəcmli “Don Juan” poeması, habelə çoxsaylı lirik şeirləri Corc Qordon Bayronu canlı klassikə çevirmişdi. Təkcə onu demək kifayətdir ki, yaşca Bayronun cəmi on bir il kiçik olan məşhur rus şairi A.S.Puşkin məhz ingilis şairinin poeziyada açdığı romantik vüsət yolu ilə addımlamışdır.

Bizə yalnız təəssüf etmək qalır ki, Bayronun ədəbi irsinin əksər nümunəsi hələ də dilimizə tərcümə olunmamışdır. İlk növbədə “Don Juan” haqqında düşünmək yerinə düşərdi. Bu fundamental əsəri sətri tərcümə vasitəsi ilə də Azərbaycan oxucusuna çatdırmaq olardı. Fransa burjuva inqilabı (1789-1793) ərəfəsində Avropa ölkələrinin (İspaniya, Türkiyə, Rusiya, İngiltərə və s.) siyasi mənzərəsi bu poemada böyük dəqiqliklə verilmiş, monarxiya üsul-idarələri ifşa obyektinə çevrilmişdi. Həmin poemanın bütün məziyyətləri haqqında burada söz açmaq imkanı yoxdur, lakin birçə məsələnin üzərindən sükutla keçmək olmur – bu poemada Peterburq sarayındakı çürük həyat terzi, rus imperatriçası II Yekaterina və feldmarşal Suvorovun obrazları xüsusilə diqqəti cəlb edir.

Bayron qəlb ağrısı ilə qərübə həqiqətlərin üstünü açır. Məsələn, orada ki əlli nəfərlə hücum edib qələbə çalmaq mümkündür, Suvorov həmin yerdə beş yüz nəfəri güdaza verərək guya qələbənin çətinliyi, özünün isə istedadlı, qalib komandan olması haqqında mif yaradır. Başqa bir misal: türkün İsmail qalasını (indiki Odessa şəhərində) zəbt etmək üçün hücumu keçməyə hazırlaşan Suvorov rus qoşununun ön sıralarında tatarları, başqırları, çuvaşları... düzür, türkü türkün öli ilə öldürtdürdü... Qərb ədəbiyyatında rusun qəsbkar siyasətinin vəhşi mahiyyətini Bayron qədər sərrast ifadə edən digər analoq tapmaq çətindir...

Bayronun yaradıcılığının son mərhələsinə aid edilən “Kain” dramaturji poeması da bu topluya “Qabil” adı altında daxil edilmişdir. 1934-cü ildə Məmmədhusəyn Təhməsinin tərcüməsində çap edilmiş bu əsər dahi ingilis şairinin Azərbaycana ilk möhtəşəm gəlişi hesab oluna bilər.

1821-ci ildə qələmə alınmış "Qabil" poeması Bayronun sirli-mifik əsərləri sırasındadır; sanki real həqiqətlərindən bezən şair həmin dövrdə belə mövzulara daha tez-tez meyillənirdi. Əsər Bibliya motivləri əsasında işlənmişdir. Oradakı Adəm, Həvva, Həbil və Qabil obrazları da hər bir oxucuya məlum olan dini-mifik obrazlardır. Bu əsərində Bayron tamamilə öz xəyallarına qol-qanad verən şair kimi oxucu qarşısına çıxır. Varlığın mahiyyətinin ezabdan ibarət olduğunu əsas götürən romantik qəhrəmanın qəlbi kədərlə doludur, o öz tənha varlığına qapılaraq yerlərin və göylərin sirrini anlamağa çalışır.

Bu əsərlə əlaqədar oxucuların diqqətinə bir-iki cəhəti çatdırmaq istədim. M.Təhmasib haqlı olaraq Bibliyadakı obrazların adlarını Müqəddəs Qurandakı adlarla əvəz etmişdir. Bildiyimiz kimi, Bibliyada Adəm və Həvvanın cənnətdən qovulma əhvalatı cüzi fərqlə Quranda da təkrar verilmişdir və müsəlman aləmi Yeva (ingiliscə Eve) obrazını Həvva kimi, Kaini Həbil, Abeli Qabil kimi tanıyır... Bayron "Qabil" dramını nəzmlə qələmə alsada, əsər dilimizə nəsr formasında tərcümə olunmuşdur ki, tərcümə praktikasında da belə hallara rast gəlinir... Bir də, əsərin başlığı altındakı qeydlərdən aydın olur ki, Bayron "Qabil" dramını tanınmış ingilis şairi və yazıçısı Valter Skotta həsr etmişdir, lakin həmin qeydlər, eləcə də Bayronun əsərə yazdığı geniş müqəddimə tərcümədə yoxdur. Bizə elə gəlir ki, M.Təhmasib öz tərcüməsi üçün müraciət etdiyi rus variantında həmin məqamlara rast gəlməmişdir və bu çatışmazlıq rus nəşrinə aid edilməlidir.

"Qabil" haqqında son olaraq onu nəzərə çatdırmaq istəyirəm ki, əsər keçən əsrin otuzuncu illərinin Azərbaycan bədii dili standartları əsasında tərcümə olunmuşdur.

Azərbaycan oxucusunu Bayron dühasının beş poeması və bir pyesi ilə görüşdürür, onu Bayronun tənha qəhrəmanlarının feryadları, hayqırtıları və göz yaşları ilə təmasa dəvət edirik. İnanırıq ki, bu poemaları mütaliə edən hər bir şəxs dahi ingilis şairinin qəlb sirdaşına çevriləcək, Bayronun nə üçün "Şərqli Qərib şairi" adlandırılmasının mahiyyətini anlayacaqdır.

Zeydulla Ağayev

GAVUR

TÜRK HEKAYƏTİNDƏN FRAQMENTLƏR

*Öz soyuq kölgəsini kədərli bir xatirə
Sevinc və dardımıza salmadadır bir cürə;
Nə parlayır, nə sönür aylar, illər uzununu,
Nə xoşbəxtlik sağaldır, nə əzab üzür onu.*

Mur

Eskvayт, Samuel Roçersə

Onun dühasına, gözəl xasiyyətinə olan hörmətin, onun dostluğuna qarşı olan təşəkkürün, kiçik də olsa, ən həqiqi bir nişanəsi olaraq bu əsəri, ona borclu olan, sadıq dostu Bayron ithaf edir.

London, may, 1813

MÜQƏDDİMƏ

Bir-biri ilə bağlı olmayan bu şeir parçalarında təsvir olunan hekayə, indi Şərqdə keçmişə nisbətən daha az baş verən hadisə üzərində qurulmuşdur. Buna da səbəb ya qadınların "keçmişlərə" nisbətən indi daha çox ehtiyatlı olmaları, ya da xristianların indi az təşəbbüskar olmaları, yaxud onların bəxtlərinin gülümseməsidir. Bu hekayə tamamlansaydı, xəyanət etmiş bir qadının müsəlman adətində görə dənizə atılması və onun sevgilisi gənc venesiyalının həmin qadının intiqamını alması haqqında dastan olardı.

Bu əhvalat Venesiya respublikasının Yeddi Adaya sahib olduğu vaxtda, rus işğalından sonra arnautların viran qoyduqları Moreyden qovulmasından bir az sonrakı dövərə aiddir. Mizirtanı talan etmək üçün xahişləri rədd edilən maynotların xəyanəti rusların niyyətinin baş tutmasına, Moreyin viran olunmasına səbəb oldu. Burada bütün tərəflərin etdikləri zülm heç bir şeylə, hətta dindarların tarixi qeydlərində təsvir olunan zülmə də müqayisə edilə bilməz.

Göylərsə qəlbində bir sevinc duyur,
 Gülün nəfəsini udur, qoxuyur.
 Burada çox-çoxdur yaz çiçəkləri.
 Burada sevişən gənc ürəkləri
 Açıb boşaltmağa kölgəlik də var
 Vardır rahatlanmaq üçün kahalar.
 Burada yelkənli qayıqlar ilə
 Dəniz quldurları çıxır sahilə.
 Daşların altında gizlənir onlar.
 Gəmilər işləyən yolu pusurlar.
 Ulduzlar axşamlar sönüb-yananda,
 Gənc dənizçilərin havalananda
 Sonsuz məhəbbəti, eşqi, həvəsi,
 Şirin nəغمələri, **gitara**¹ səsi, –
 Quldurlar atılır onların üstə,
 O – silahdan məhrum ovların üstə;
 Şadlıq nəغمələri dönür ah-vaya.
 Vur-haray səsləri qalxır havaya...
 Gör nə qəribədir! Sanki təbiət
 Qəlbində sönməyən sonsuz məhəbbət,
 Ülvi allahların seçmiş bu yeri,
 Sonra da bəxş etmiş gözəllikləri.
 Lakin nə edəsən hər gül, hər yarpaq
 Olmuş quldurların əlində tapdaq.
 Bu yer yetirməkçin min çeşid çiçək
 Heç kəsdən ummayır nəvaziş, əmək.
 Əsla çəkilməmiş burada zəhmət,
 Hər yeri becərüb qadir təbiət.
 Adamdan torpağın bir xahişi var:
 – Rəhmət gəl, gülləri etmə tarımar!
 Gör nə qəribədir! Hər yanda artıq,
 Açarkən çətrini əmin-amanlıq,
 Ehtiras qürurla qaynayıb, haman,
 Quldurlar ölkədə olmuş hökmran...

¹ Gitara – Axşamlar gitara çalmağ yunan dənizçilərinin çox sevdikləri öylən-
 cədir, səmt külək əsəndə, ya da heç əsməyəndə onlar gitaranın müşayiəti ilə mahnı
 oxuyur, bəzən də rəqs edirlər (*müəllifin qeydi*).

Gözel məmləkəti ləkələmişlər.
 Sanki iblis burda çalmışdır zəfər; –
 O, məğlub edərək israfilləri,
 Bütün orduları oturtmuş geri.
 Fəth edib göylərin sanki yurdunu
 Cəhennəm əhlinə veribdir onu.
 Şadlıqçın yaranmış bu xoş mənzerə,
 Lənət bu yerdəki müstəbidlərə!
 Kim, ölmüş gözəlin solğun hüsnünü
 Seyrə dalıbdursa o ölən günü –
 Seyr etmiş heçliyin ilk zülmətini,
 Qorxunun, əzabın son töhmətini
 Görmüşdür, yoxluğun iti barmağı
 Hələ soldurmayıb o gül yanağı.
 Görmüş, mələklərin üzüdür bu üz,
 Görmüş, qırıqların saldığı hər iz
 Neçə xətt çəkibdir qəmginlik yağan,
 Arxayınlıq yağan yanaqlarından;
 Görmüşdür, qələbə, qəzəb bilməyən,
 Bir də ağlamayan, bir də gülməyən
 Kədərlə örtülmüş soyuq gözləri,
 Donmuş alınıdakı soyuq izləri...¹
 Belədir bu sahil, bu Yunanıstan!
 Getməz bu mənzerə xəyaldan bir an.
 Hayıf, hayıf, daha gəlməyir səsi.
 Ölmüş gözəlliğin baş ilahəsi.
 Yox, yox, məhv olmamış, tərəvəti var,
 Gözlər yumulsa da, məlahəti var,

¹ Mən əminəm ki, oxucularından bəziləri burada təsvirinə cəhd etdiyim belə vəziyyətin şahidi olmuşlar. O adamlar ki, təzə öləni görmüşlər, onlar "ruh uçub gedəndən" sonra ölünün üzünün əlamətlərini, yəqin ki, kədərli bir xatirə ilə yad edirlər. Qeyd etmək lazımdır ki, odlu silah ilə zorla öldürülənin xarakteri nə qədər sərt olursa olsun, öləndən sonra onun üzündə bir əzab izi qalır. Xəncər yarasından ölənin üzündə isə sərtlik ifadəsi nəzərə çarpır ki, bu da can ağzından çıxana kimi onun şüuruna bu sərtliyin hakim kəsildiyini göstərir (*müəllifin qeydi*).

Bayron dövrünün ən istedadlı tənqidçisi hesab olunan Cefrey "Gavur" poemasında can verən Yunanıstanı təsvir edən bu hissə haqqında yazır: "Bu parçada insan surəti bizim poeziyada xatırlaya biləcəyimiz şeirlər içərisində daha real, daha kədərli və bütün dəqiqliyi ilə təsvir olunmuşdur".

Hüsnünü saxlamış məzara qədər,
 Həyatından qalmış son iz, son əsər –
 Xərabə üstəki qızartılar da
 Sönmüş duyğulardır, edir əlvida.
 Göylərdə yaranmış bu od, bəlkə də,
 Elə qızmar deyil yeri isidə.
 Yurd olmuş bu ölkə qəhrəmanlığa!
 Burada hər vadi, burda hər kaha
 Azadlıq yuvası, şöhrət məzarı!
 Tarix unutmamış qəhrəmanları!
 Qüdrət sərdabası!.. Sənə bu qalmış?
 Bəlkə bunun ilə adın ucalmış?..
 Qorxudan sən qulmu oldun yadlara?
 Deyin, Termoniya deyilmi bura?
 Azad adamların ehtirasitək
 Sənin ətrafını yuyan, de görək,
 Hansı sudur, bura hansı sahildir?
 Salamin deyilmi bura, söylə bir?
 Bu yerin şöhrətli bir keçmiş var.
 Şanlı bir tarixi unutmaq olar!
 Qalx, mərd babaların hələ sönməmiş,
 Hələ soyumamış, külə dönməmiş
 Sonsuz qüdrətindən qılgılıcı al sən, –
 Götür ataların pak türbəsindən!
 Yenidən qürurla haqqını istə!
 Döyüşdə ölsən də azadlıq üstə,
 Unutma, qəhrəman babaların sən,
 Adını bir daha yüksəldəcəksən!
 Qoy əssin tiranlığ gələndə adın.
 Ümid, vüqar alsın səndən övladın.
 Namuslu, qeyrətli oğulçun hər an
 Ölüm yaxşı olmuş rüsvayçılıqdan.
 Azadlıq yolunda qalxan bir vuruş,
 Doğrudur, çox zaman tez susdurulmuş,
 Lakin, ən nəhayət çalmışdır zəfər,
 Onundur gələcək, onundur səhər!
 Sən ey Yunanıstan, ey varlı torpaq,
 Azadlıq yolunda bir də, bir də qalx!

Yazılısın tarixə sənin vuruşun,
 Mərdlik timsahdır hər bir yürüşün!
 O tozlu-torpaqlı ehramlar da, bil,
 Tarixdə şahları yaşadan deyil!
 Ana qoynundakı o dağlar ki var,
 O dağlar ki, saçır özəmət, vüqar,
 Mərd oğullarının abidəsidir.
 O səslənən rübab ilham səsidir,
 Əcnəbilər üçün mənəsi dərin:
 Göstərir qəbrini ölməyənlərin!
 Eh, nəyə gərəkdir bu söz, bu söhbət:
 Çoxdan itib-batıb o şan, o şöhrət.
 Əlindən quş kimi uçmuş azadlıq.
 Adın rüsvay oldu, bir qulsan artıq!
 Şükürlər olsun ki, sənin canından
 Çıxarda bilməmiş ruhunu düşman.
 Elə zəiflədin, susdun, yoruldun,
 Zalıma, yağıya tamam qul oldun!
 Kim gəzib bu yeri, bu sahilləri,
 İgid babaların mərd əməlləri
 Ona tanışdırsa bir dastan desin.
 Bəlkə alovlanma eşqin, həvəsin...
 Bir zaman qoynunda yaşamış ərler,
 Şöhrətin olmuşdur dillərdə əzbər,
 Bəs indi? Bəs hanı o qəhrəmanlar?
 Unutma qarşıda mübarizə var!
 Hanı basılmamış qoç igidlərin,
 Belə bir zamanda olsun rəhbərin?
 Beşikdən qəbrədək ömür ki yoldur,
 Sənin oğulların bu yolda quldur.
 Onlar hərisdirlər hər cinayətə,
 Heyvanın etdiyi hər xəyanətə.
 Azadlıq hissindən qalmamış əsər.
 Yənə limanlara basqın edirlər¹.

¹ Afinaya Qızlar ağası sahibdir (sarayda qul, hərəmlərin başçısı). Voyevodaları o təyin edir. "Xacə" və "oğraş" sözləri yaxşı səslənməyə də, belələrinin doğru adlarıdır. Afinanı Qızlar ağası idarə edir (*müəllifin qeydi*).

Yunanın şöhrəti sormayın nədir,
 Hiyləsi, kələyi zərbi-məsəldir.
 Onda zülm evini söküb atmağa,
 Böyük azadlığa həvəs yox daha.
 Bəsdir, yunan oğlu, mən için- için
 Ah çəkib ağladım, yandı mənəncin.
 Mənim bu nağılım kədərliyə çox,
 Səbəbi aydındır, buna şübhə yox.
 Bu ilk dastanımı hər kəs oxusa,
 Haqqı var ah çəkib, qər q olsun yasa.

.
 Hər qaya sanki bir oğrudur, oğru,
 Boylanır sahilədən dənizə doğru.
 Balıqçı qayıqdan baxır irəli.
 "Dəniz quldurları!.. Maynotdur¹, beli..."
 Bürümüş qorxulu fikirlər onu.
 Yazıq heç almamış yorğunluğunu,
 Çıxmamış gündüzün ağrısı candan,
 Çəkir avarları, çəkir durmadan.
 Başqa çarəmi var? Bu axşamçağı
 Tutub qayığını alarlar axı...
 Odur Şərq gecəsi!.. Zərif şəfəqlər
 Port-Leon² üstündə parlar, bər q verir...

.
 O kimdir şimşəktək şığıyıb gedir,
 Od qopur atının ağ nallarından?
 Nəmli mağaralar, dağlar əks edir
 Qamçı səslərini onun anbaan.
 Coşqun dalğalartək at köpüklənir.
 Yox başqa bir səda, başqa bir hənir,
 Dalğalar dincəlib yatsa da çoxdan.
 Ey qara atını səyirdən cavan,
 Sənün ürəyinin dinciliyi yoxdur.
 Sabah bir fırtına qopacağından
 Göy hali olsa da, dincdir, ey Gavur!

¹ Maynotlar – Morey yarımadasında (Yunanıstanda) Maynı şəhərinin əhalisi. Spartalıların nəslindən hesab edirlər.

² Port-Leon – qədimlərdə və indi Pirey, Afina yaxınlığında liman.

De kimsən? Neçisən? Tutmursan qərar?
Sənə və tayfana, bil, nifrətim var!
O solğun üzündə yurd salıb kədən,
Onu təmizləməz illər, əsrlər.
Üzündə ehtiras şölələrindən
Açılan yararı seyr edirəm mən.
Yerə dikilsə də gözlərin sənin,
Ötsən də yanımdan bir şimşək təkin,
Bilirəm düşmənsən osmanlıya sən,
Ya uzaqlaşmalı, ya ölməlisən.
O tələsən gəncin hərəkətləri
Yadımdan çıxmamış o gündən bəri.
Hələ də səslənir qulaqlarımda
Atının nalları, o səs, o səda.
Odur məhmizlədi, qamçını çəkdi,
Sanki süvari yox, yeldi, küləkdi.
Sıldırım qayanın qalxdı qaşına,
Hərliənib dolandı dağın başına.
Qorxulu dirşeyi elə aşdı ki...
Göründü o axan ulduzlar tək...
O çapır... çevrilir arxaya hərdən,
Az qalır atılıb düşsə yəhərdən.
O kimi axtarır, o nə axtarır?
Məskəni, yuvası haradır onun?
Çapır, şimşək kimi zülməti yarı.
Məqsədi, arzusu nədir Gavurun?..
Baxır boşluqların dərinliyinə.
Gözləri harasa zillənir yenə.
Aha!.. Bir anlığa cilovu çəkdi.
Sanki at bu anda dincələcəkdi.
Üzəngi üstünə bir daha qalxdı,
Elə bil yəhərdən sıçrayacaqdı.
Zeytun ağacları arasında, bax,
Nədir o görünən? Şəfəq saçaraq
Çıraqlar, qəndillər bərq vurur hər an.
Məscidmi görünür? Qalmışdır heyran
Qalxan alovların bilinmir sayı.
Bu gecə qurtarır ramazan ayı;

Ona yetməsə də tūfəng¹ səsləri,
Görür bürümüşdür alov hər yeri;
Bu gün bayram edir hər bir müsəlman.
Tonqaldan, işıqdan zövq alır insan.
Bu gecə... söylə bir, de, sən neçisən,
Ey yad qiyafəli buradan keçən?
Sənə bu bayramın bir dəxlimi var?
Müsəlman atını çapar, oynadar.
O durdu. Canında sanki qorxu var.
Mərmər soyuqluğu üzündə parlar.
Get-gedə nifrətə döndü həyəcan,
Soyuq gözlərini sanki tutdu qan.
Bir daha qəzəblə süzdü yolları,
Qanadtək qalxaraq endi qolları.
Çapsınmı? Dönsünmü? Dərd onu aldı,
Fikirlər içində boğuldu, qaldı.
Birdən xəncərindən yapışdı əli.
Dərdli bir qəzəblə baxdı irəli.
Sanki yuxudaydı, ayıldı birdən.
Səyirtmədi atını durduğu yerdən.
O çapdı irəli, çapdı durmadan;
Ayrıla bilməyir gözlərim ondan.
Yardı qaranlığı, yardıqca getdi.
Gecə iblisitək göründü, itdi.
O vəhşi görkəmli, o vəhşi iblis
Zehnimdə, qəlbimdə buraxdı bir iz.
Nalların səsləri qulaqlarımdan,
İnanın, getmədi mənim bir zaman.
Odur, atı bir də o məhmizlədi,
Sinib yalmanına özün gizlədi.
Sonra birdən-birə qaldırıldı şaha,
Çevrilib, dirşəkdə baxdı bir daha:

¹ Tūfəng – silahdır. Bayram olduğunu gün batarkən topların yayılım atəşi ilə xəbər verirlər. Bütün gecəni məscidlər çıraqban olur, müxtəlif silahlardan atırlar, bununla da bayram olduğunu xəbər verirlər (*miəllifin qeydi*). Bayron, "tūfəng" sözünü ingilis dilində "tūfek" şəklində işlətməmişdir. Burada Bayron orucluq bayramı haqqında danışır.

Bir tərəf uçurum, dibsiz dalğalar,
 Bir tərəf qayalar, silsilə dağlar.
 Bir ulduz da belə göylərdə yoxdur, –
 Onun yollarına saçsın işıq, nur.
 Qayanı aşmamış durdu bir anlıq.
 Onu izləyirmiş sanki qaranlıq.
 Düşündü keçmiş, ötən illəri,
 Elə bil, qorxudan əsdi əlləri.
 Sanki ürəyinə çökdü bir ağrı,
 Qəzəbdən az qala partlaya bağı.
 Namusdan, ismətdən ağır dərdmi var?
 Onun həycanını deyın kim yazar?
 Qaydadır, o kəs ki, çəkir iztirab
 Qəzəbdən, qorxudan əsir əlləri.
 Dərqli xatirələr sanki bir kitab –
 Açılır, bağlanır səhifələri...
 Ayrıla bilməyir düşüncələrdən;
 Bütün varlığını hiss edirəm mən.
 Keçdi dəqiqələr, Gavur yox oldu.
 qaçdımı, uçdumu? Yoxsa ki, öldü?
 Gəldiyi saata lənət, min lənət!
 Onunla bu qəsrə gəldi fəlakət.
 Bəli, Gavur etdi bütün bunları.
 Günah Həsəndədir, burada yox sirr.
 Bu cahı-cəlalı, dövləti-varı
 Gavur dağıtmazdı; bais Həsəndir.
 Dağıtdı hər nə var, bütün dağıtdı
 Qəlblər parçaladı, qanlar axıtdı.
Sə m u m¹ küləyitək əsib dörd yana
 Sarayı çevirdi məzaristana.
 Soldu nəfəsiylə sərv ağacları –
 Həmin ağacların heç olmaz barı.
 Sanki ölənlərçin batarlar yasa.
 Bütün dərdlilərin dərdi yox olsa.
 Onlardan əl çəkməz tutqunluq, kədər;

¹ Sə m u m – güclü səhra küləyi, bütün canlılar üçün məhvədidir. Şərq poeziyasında tez-tez işlədilir (*müəllifin qeydi*).

Qəmli görünərlər hər axşam-səhər.
 Artıq tövlələrdə kişnəmir atlar.
 Nə Həsən, nə onun kənzləri var.
 Güzəl salonları basıb tamam toz.
 Sallanıb hörümçək torları bomboz.
 Hərəmxanasında ac yarasalar
 Gah yatar, gah süzər, gah qanad çalar.
 Gözətçi qülləsi hələ də durur...
 Günbəzin üstündə bayquş oturur.
 Hovuzun yanında hər axşam-səhər
 Qaldırıb başını ulayır itlər.
 Nə mermər hovuz axır ağ sular,
 Nə də könül açan bir fəvvarə var.
 Bir zaman püskürən hər fəvvarənin
 İnci damlları nə qədər sərın,
 Nə qədər gözəldi... unutmaq olmaz!
 Hovuzun dörd yanı yamyaşıl atlaz...
 Burda şır-şır axan şölalələrdən
 Min bir zövq alardı uşaqlar Həsən;
 Qayğısız, qüssəsiz hər axşam-səhər...
 Sevinclə, fərəhlə oynayar, gülər...
 Otların üstündə haray salardı...
 ...Sanki şölalələr layla çalardı
 Ana qucağında yatdığı zaman,
 Şirin yuxulara batdığı zaman.
 (Harada, harada qaldı o dövrən?)
 Hələ cavanlığı! Bu fəvvarənin
 Dövrəsi qızlarla gözəlləşərdi.
 Oxunan mahnılar həm şən, həm dərin.
 Qızlar gözəl deyil, fəvqəlbəşərdi.
 Şirin nəğmələri və rəqsləri
 Dinləyib, gördükcə nəşələnərdi.
 Nə qədər keçibdir o gündən bəri!
 Zaman öz hökmünü nə yaman verdi! –
 Bir də dalmayacaq Həsən bu yerdə
 Qənirsiz qızların tərənəsinə...
 Qulaq asmayacaq Həsən bu yerdə
 Lacivərd suların büllur səsinə.

Qurumuş o sular, gur fəvvarələr,
 Qəlbini isidən qan axıb gedib...
 Qurumuş bağçada açan lələlər;
 O şadlıq səsləri nə vaxtdır itib!
 O qəzəbli qisas nidaları da
 Uçub, birdəfəlik uçub bu yerdən.
 O matəm, qara yas sədalari da
 Ağı səsləriydi, kəsildi birdən.
 Həsənin taleyi dönəndən bəri,
 Bu dərddə yerlərdə külək əsməse,
 Açıb-bağlamasa pəncərələri,
 Çətin rast gələrsən başqa bir səsə;
 İndi vursa külək, gəlsə yağış, sel,
 O pəncərələri bağlayan olmaz.
 Qumların üstündən silər külək, yel
 Bütün ləpirləri, iz də tapılmaz.
 Sakitlik gərirdir elə bil qanad,
 Rahatlıq gətirir hər əksi-səda,
 Sanki söyləyir ki: solmamış həyat,
 Bir nəfər olsa da vardır burada;
 Qızıla tutulmuş zərli otaqlar
 Tək-tək qalıbsa da – məzar tək səssiz.
 Güləşir onların içində ruzgar,
 İnsan nəfəsinə həsrət, kimsəsiz.
 Hər bir darvazanın üstünə baxsan
 Kədər, qəm əbədi qanad gərirdir.
 Xaraba sarayda o hökmü rəvan
 Ölüm özü üçün yuva hörübdür.
 Duz-çörək kəsməyə yoxdur bir insan¹;
 Keçir varlı, yoxsul çox saymazıyana,
 Burda dərviş belə dayanmır bir an.
 Tapılmır bir nəfər pay versin ona.
 Həsənin başını qılıncla Gavur
 Üzməklə dağıldı bütün təmtəraq,

¹ Ev sahibi ilə yemək yemək, duz-çörək kəsmək qonağın salamatlığını təmin edir. Qonaq, düşmən olsa belə, bu andan etibarən ev sahibi üçün müqəddəs olur (*müəllifin qeydi*).

Dağıldı o büsat, getdi vurhavur!
 İndi nə bir qul var, nə də bir qonaq.
 O qonaqperəstlik, o cahi-cələl¹
 Həsənlə birlikdə dağıldı, getdi.
 O misilsiz həyat sanki bir xəyal, –
 Burda peyda olub, burada itdi.

.....
 O ayaq səsləri tanış deyil, mən
 Durum qarşılıyım onları bir-bir.
Dülbəndilərindən, qəmələrindən
 Onların kimliyi ayırd edilir.
 O yaşıl paltarlı² kimdir qabaqda? –
Əmirə oxşayır, əli yaraqda.
 – Söylə kimsən? – deyə soruşuram mən.
 – Kimliyim bellidir salam sözümdən³.
 – Demək, **müəlmənsən**, he nə var, nədir?
 Doludur, ağırdır yükünüz, deyəm?..
 Sanki çox qiymətli bir xəzinədir...
 Ehtiyatsızsınız, hiss etmişəm mən.
 Bu kiçik qayığım bir işinizə
 Yarıyası olsa, qurbandır sizə.
 – Çox sağ ol, şirindir təsəllilərin,
 Şirindir sözlərin, lövbərini çək.
 Bax, bizi gözləyir o gömgöy, dərin
 Dənizin qucağı.
 Durma, sür görək.

¹ Məhəmməd peyğəmbərin müsəlmanlara öyrətdiyi ilk vəzifə rəhmli olmaq və qonaqperəst olmaqdır. Doğrusunu desək, müsəlmanların hamısı buna əməl edirlər. Bir hakim haqqında danışarkən əvvəl onun rəhmdilliyindən, sonra isə onun igidliyindən danışirlar (*müəllifin qeydi*).

² Özlərinin peyğəmbər nəslindən olduqlarını iddia edənlərin yaşıl geyimləri onların çox imtiyaza malik olduqlarına işarədir. Onların zənnincə (guya irsi bir xüsusiyyət olaraq) din onlar üçün xeyirxah işlər görməyi o qədər də vacib bilmir. Belə adamlar hər şeyə laqeyd baxan öz nəsilələrinin ən pis nümayəndələridir (*müəllifin qeydi*). Söhbət seyidlər haqqındadır.

³ “Salam əleyküm”, “əleyküm salam” – “səlamət olasıınız”, “siz də səlamət olasıınız” – müsəlmanlar bir-birini belə salamlayır. Xristianlar isə “uğurlar ola”, “sabahınız xeyir olsun”, bəzən də “ağibətiniz xeyir olsun” deyə salamlayırlar (*müəllifin qeydi*).

Açma yelkənini, qoy bağlı qalsın.
Götür avarların bir cütünü – çək;
O sərt qayalara saxlarsan yaxın.
Bəli, lap oraya sürəsən görək.
Bir az dincini al, sürətlə gəldik.
Sübut eylədin ki, bir qəhrəmansan,
Sənin cürətini, gücünü bildik.
Bu yol bu kisəyçin uzundur yaman.

.....
Salındı deryaya o ağır kisə;
Sular həlqələnilib ləpələndilər;
Batdı yavaş-yavaş dərin dənizə;
Dalğalar sahilə səpələndilər.
O gözədən itdikcə, mən süzdüm onu.
Oynadı sulara Ayın telləri.
Nöqtəyə çevrilib yox olduğunu
Unuda bilmərəm o gündən beri.
Son dəfə partlayıb cavahir kimi
Batdı dərinliyə... Batdı nə vaxtdır...
Dənizin ruqları onu sirr kimi
Mərcañ kahalarda saxlayacaqdır...
Ötər yer üzündən neçə bahar-yaz,
Onlar dalğaya da bu sirri açmaz.

.....
O xal-xal, qırmızı qanadlarını
Bahar şahzadəsi kəpənək açar¹,
Kəşmir² çöllərini – öz diyarını
Gəzər sevə-sevə, hey uçar, uçar.
Çöldə görə kimi dəcəl bir uşaq
Çiçəkden çiçəyə qovacaq onu.
Kəpənək, dalınca hey aparacaq
Duymadan uşağın yorulduğunu.
Sonra birdən-birə yüksəlib göyə
Gözündən itəcək, lap yox olacaq.
Baxıb arxasınca qəm yeyə-yeyə

¹ Ən nadir və ən gözəl kəpənəkdir (nüallifin qeydi).

² Kəşmir – Şimali Hindistanda bir vilayətdir.

Fikirlər içində qalacaq uşaq.
Ah, birdən tutsaydı o kəpənəyi
Əlində oynadıb məhv etməzdimi?
Yansa da halına sonra ürəyi
Gözəllik, təravət, de, itməzdimi?
Bax, buna oxşayır yetişmiş cavan;
Onunçun gözəl qız bir kəpənəkdir.
Bir an düşünmədən tutdumu, haman
Qızın zərifliyi töküləcəkdir.
Qanadları sınımış, ürəyi al-qan
Bir qurban harada rahatlıq tapar?
Zanbaqdan zanbağa fərəhlə ucan
O gözəl məxluqda təqətmə olar?
Zərif qanadları solmuşsa bütün,
Tamam itirmişsə əvvəlki hüsnün,
Kədərlə bitmişsə oyunun sonu, –
Sustalıb düşmüşsə o şən kəpənək,
Bir də sevrələri, söyləyin, onu?
Axırda ağlayar sevinən ürək!
Qaydadır, gözələ toxunduqca əl
Rəngləri pozular, get-gedə solar.
Təravət itdimi, yazıq əlbəəl
Ya uçar, ya da ki, ölər, məhv olar.
Kəpənək gözəldir, bilirik bunu,
Gözəli daima gözləyir kəder.
Kişi şiltaqlığı, – uşaq oyunu!
Gözəl tutuldumu, şuxluğu itər.
Deyin, bir saatda solan kəpənək
Ölənlerin üstə açarmı qanad?!
Öz bəkarətini itirən mələk
Doğma evində də heç olmayır şad.
Bir dəfə səhv edib, solmuş gözəllər
Həyatı duyarlar dərinə dərin.
Onlara bəxş edər göz yaş, kəder
İndi kiçik səhvi rəfiqələrin.
.....
Ağıl batan zaman günaha, bilin,
Od içinə düşmüş əqrəbə bənzər.

Od onu sardıqca həmin əqrəbin
 Əzablı başında sönməz kin gəzər,
 Əsirtək axtarar bir çıxış yolu.
 Alov sıxıldıqca hirsini artır.
 Onun düşmən üçün zəhərlə dolu
 İti neştər kimi bir sancağı var.
 Qaçma bilməyəndə od həlqəsindən,
 Boş yerə saxlamır özündə zəhər;
 O sancar özünü öz kəlləsindən;
 Bununla ağrısı canından gedər,¹
 Qəlbiqaralar da belə olurlar.
 Peşiman ürəklər hey qovrulurlar.
 Onlara nə yerdə, nə göydə yer var.
 Ətraf – od, qəlbəmə – ölüm bərqərar.

.....
 Gedir Qara Həsən hərəmxanadan.
 Onun bir qadın da gözündə yoxdur.
 Vaxtını şikarda keçirir Həsən,
 Ovçular da görür o çox soyuqdur.
 Leyla bu sarayda yaşayan zaman
 Heç belə ovlara getməzdi Həsən.
 Bəs indi? Getmişmi Leyla buradan?
 Bir cavab alaydıq onun özündən.
 ...Ramazan ayının günəşi batdı;
 Yaydı minarələr bayram xəbəri.
 Axşam şamlarının şəfəqi artdı.
 Bəs hara getmişdir o gözəl pəri?
 ...Hamı elə bildi getmiş çimməyə.

¹ Söhbət əqrəbin nə üçün özünü öldürdüyü haqda gedir. Bezi alicənab filosoflar bunu əqrəb üzərində təcürbə vasitəsilə öyrənirlər. Bəziləri də o fikirdədirlər ki, əqrəb quyruğunu öz başına ancaq can verərkən, ölüm ayağında sancır. Bir qisim adamlar isə buna sərbəst bir sui-qəsd kimi baxır. Yəqin ki, əqrəblər istərdilər ki, bu mübahisə tez həll olunsun. Əgər sübut edilə ki, onlar doğrudan da həşərat aləmində Katona bənzəyirlər, yəqin ki, onda filosoflar öz fərziyyələrini yoxlamaq üçün onlara bu qədər işgəncə və əzab verməz və lazımı qədər yaşamlarına mane olmazdılar (*müəllifin qeydi*).

Katon – burada söhbət Kiçik Katon haqqında gedir, eramızdan əvvəl 95–46-cı illərdə yaşamış, Pompeylə birlikdə Sezara qarşı vuruşmuşdur. Sezar tərəfdarlarının qələbəsindən sonra özünə sui-qəsd etmişdir.

Həsən də boş yerə axtarır onu.
 Qul dedi: – Heç dilim gəlmir deməyə...
 İslamın sənintək öziz oğlunu,
 Həsən, satdı Leyla; satdı Gavura;
 Müqəddəs bir dinə o vurdu yara...
 Gürcü paltarında o qaçıb gedib,
 Sarayı, islamı tamam tərək edib.
 Leyla çox sevimli gözəl olsa da,
 Qulun sözlərinə Həsən inandı.
 Satmış şəriəti gavura, yada;
 Həsən düşündükcə od tutdu yandı.
 Nubiyalılar da dedilər, canım,
 Gavur sahildəydi Ay nur saçanda.
 Nə gürcü paltarlı, nə də bir xanım
 Vardı arxasında o, at çapanda.

.....
 O qara gözlərdən söhbətmi açmaq?
 Xəyalın quş kimi qanadlanacaq.
 O ceyran baxışlı gözləri, inan,
 Ceyran görse idi qalardı heyran.
 Cəmsid qılıncının şəbçirəgətək¹
 Daim şəfəqlənib, şölə çəkərək
 Qara kirpiklərin altında məğrur
 Xumar baxışları nur saçır, nur.
 Vallah, cəhənnəmin üzərindəki
 İncə tük tək
 Əs-Sirat² üstündə dayansam da mən,

¹ İstəkari bəzəyən, sultan Cəmsidin əfsanəvi yaqut daşı şəfəq saçdığı üçün bu daşa "şəbçirəgətək" – "gecə çırağı", həmçinin də "gecə pıyaləsi" deyilir. Birinci çapda "Cəmsid" üçhecalı söz kimi işlədilmişdir. De Nerbola da bu sözü üçhecalı söz kimi işlədir. Sonradan mənə dedilər ki, Riçardson bu sözü ikihecalı söz kimi işlətmişdir. Bu nüsxədə mən "Cəmsid" sözünün əvvəlki yazı şəklini saxlasam da, ikihecalı söz kimi işlətmişəm (*müəllifin qeydi*).

Cəmsid – İrannın qədim əfsanəvi şahlarından. Fars əfsanəsinə görə onun qılıncının üstündə olan daş-qaş gecələr işıq saçarmış.

² Əs-Sirat – Qıl körpüsü, ağ hörmək torundan nazik, qılıncdan iti. Bu, cənnətə gedən yeganə yoldur. Müsəlmanlar bu körpüdən keçib cənnətə getməlidirlər. Çətini bu deyil, bu körpüdən aşağıda bir çay axır, bu cəhənnəmdir. Buraya ayaqları titrəyənlər, çəvik olmayanlar düşür (*müəllifin qeydi*).

Ayağım altında körpü də əssə,
 Qorxsam da alovlu od dənizindən,
 Cənnətdən huri¹ də məni səsləse,
 Bizim peyğəmbərin: “Bu Leyla da, bil,
 Nəfəsli torpaqdır, başqa şey deyil!” –
 Sözlərinə qarşı üsyan edib mən,
 Deyərdim: “Yalandır bu söz kökündən!”
 Ah! Varmı dünyada elə bir cavan,
 Oxuyub Leylanı baxışlarından
 Sonra da söyləsin: “Bu qadın ki var,
 Ruhsuz oyuncaqdır, ər üçün yaşar!
 Yaşar, sahibinin çəkib nazını,
 Soyutsun hər cürə ehtirasını”.
 Yox! Qara gözlərin sönməz nurunu
 Görse müfti belə söyləməz bunu.
 Nə qədər zərifdi incə yanaqlar!
 Sanki puçurlanıb, gül açmışdı nar².
 O qıvrım saçlar ki, Leylada vardı
 Zərif sünbüllərtək dalğalanardı³.
 Mərmərin üstündə yerişən zaman
 Seçməzdin ayağın quzey qarından...
 Bəzən bəzənərdi firəng quşutək.
 Əsərdi üstündə mavi, çil ipək.
 Lakin yerişiyə o bir sonaydı,
 Kənzilər içində nadir sonaydı.
 Qaydadır, sahildə görünsə bir kəs,
 Yaşılbaş boylanıb baxmaya bilməz.

¹ Adi səhvdir. Quranda yazıldığına görə cənnətin ən azı üçdə bir hissəsi xeyirxah qadınlar üçün ayrılmışdır. Müsəlmanların çoxusu Qurandan bu yazılarını öz istedikləri kimi izah edirlər və deyirlər ki, qadınların cənnətdə yeri Quranda deyilən yarı qədərdir. Onlar əflatuni məhəbbət tərəfdarlarının əksinə çıxıb, o biri cinsdən olanların ruhunda “dəyərli bir şey görmürlər”, ona görə də huriləri qadınlardan üstün tuturlar (*müəllifin qeydi*).

² Gül açmışdı nar – Şerq bənzətməsi. Bu, Şerq şerindən oğurluq olsa da bəlkə də, “Ərəbistanda işlədildiyindən daha çox ərəb bənzətməsi” kimi görünür (*müəllifin qeydi*).

³ Sünbül saçlar – yunanlarda olduğu kimi, Şerq şairlərinin də çox işlətdiyi ifadə (*müəllifin qeydi*).

Bu çərkəz qızı¹ da ürkək sonaydı.
 Dünya bir yanaydı, o bir yanaydı.
 Ona vurulardı bütün baxanlar.
 Dəmir iradələr muma dönərdi.
 Yerişində vüqar, boyunda vüqar,
 Onu tərif üçün qəlb döyünərdi.
 Çevrilib heç kəsin üzünə baxmaz,
 Yalnız sahibinə gülümsərdi o.
 Bəli, bir Həsənlə könlü olar saz...
 Bir zalım Həsənlə; axı ərdi o.
 Həsən? Yox, yaraşmır bu ad Leylaya,
 Necə yaraşmayır ləkələr aya.
 Yatağan² bağlamış, tufəng götürmüş
 İyirmi nayiblə yoldadır Həsən.
 Gözəl Leylasını çoxdan itirmiş.
 Bu gün döyüşlərə gedir, deyəsən.
 Hər nayib təpədən dırnağa qədər
 Qurşanıb silaha, batıb yarağa.
 Sanki hər b üçündür bugünkü səfər.
 Şəmşir də bağlamış başçı qurşağa.
 O həmin Həsəndir bir döyüş günü
 Parne dərəsində səngərə yatmış,
 Qorxmaz qiyamçılar kəsmiş önünü.
 Qılıncı arnaut qanına batmış.
 Onun sağ qayıdan düşməni belə
 Həmin döyüşləri yaddan çıxarmaz.
 Nağıltək indi də söylərlər hələ
 Kinləri soyumaz, kinləri yatmaz.

¹ Firəng (ori. *Firəngistan*) – Çərkəzistan (*müəllifin qeydi*). Bəziləri o fikirdədir ki, Bayron bunu yanlış olaraq işlətməmişdir, belə ki, *Firəngistan* Qərbi Avropa, firənglər ölkəsi deməkdir. Bizə görə, Bayron Çərkəzistan əvəzinə bilərəkdən *Firəngistan* işlətməmişdir. Qafqazdan gələn bir qisim çərkəzlər Türkiyə İmperiyasının Avropa hissəsində yerləşmişdilər. Çərkəz qızları da Türkiyədə ən məşhur gözəl sayılırdılar. Yəqin ki, Bayron “*Firəngistan quşu, çərkəz qızı*” deyərək, çərkəzlərin Qafqazdakı yerlərini yox, bəlkə Türkiyə İmperiyasının Avropa hissəsindəki çərkəzlərin yaşadığı ərazini nəzərdə tutur.

² Yatağan – qını metaldan, gümüşdən, bəzən də varlılar üçün qızıldan olan əyri qılıncdır. Tapança ilə birlikdə qurşaqda gəzdirilir (*müəllifin qeydi*).

Onun qurşağında tapança ki var
Paşanın belində bir vaxt gəzərdi;
Qızılla, qaş-daşla yansa da par-par,
Quldurlar görəndə onu, əsərdi.
Deyirlər, bu səfər başqa səfərdir.
Həsən elçi gedir özüyçün bu gün;
Elə bir qız üçün elçi gedir ki,
Deyirlər vəfali, dəyanətli.
Həsəni, dinini o, Leylatəki
Satmaz imansıza, sədaqətli.

.....
Batan al günəşin son şəfəqləri
Qayalı dağların üstünə düşdü.
Şüalar bəzədi göy üfüqləri,
Qaynar bulaqlarla sanki öpüşdü.
Bu şəffaf, bu soyuq axar suların
Sırlı səslərində nələr yüksəlir?
O yüksək dağlarda yaşayanların
Xeyir-duasıdır sularla gəlir.
Bu yerdən keçəndə yunan taciri
Əylənər, dincələr, rahatlıq görər.
Ağası yanında belə bir yeri
Tapmaq onun üçün olmaz müyəssər.
Şəhərdə toplayıb o gizlətdiyi
Öz xəzinəsiyçin qorxar, əsər də.
Əlindən ehtiyat, həzər etdiyi
Bir nəfər də onu görməz bu yerdə.
İnsanlar içində qul olanların
Səhrada əl-qolu, fikri azaddır.
Şərabı nəhy edən müsəlmanların
Burda qədəhləri, qəlbləri şaddır.
...Sarı papağından tanınır, odur,
Dəstədən ayrılıb, öndədir tatar.
Şad baxışlarında özəmət, qürur.
Gedir, ardınca da şən silahlılar.
Sıldırım dağlarda quşa bax, quşa...
Yox, yox, bir dəstədir, qart çalağanlar.
Küt dimdiklərini sürtürlər daşa,

Bəlkə də bu gecə məclisləri var.
Səhər açılmamış bayramdır deyər,
Bəlkə də endilər dərəyə bir-bir.
Qışda səs salardı bu çay dərəyə,
Yayda nə su olur, nə də səs-səmir.
Bu yerdə kollar da istidən yanır,
Sanki solmaq üçün bitmişdir onlar.
Çay boyu ilantək cığır uzanır.
Hər yanda sıldırım parçaları var.
Bu çakıl daşları bəlkə bir zaman
İldırım uçurub tökübdür yerə.
Görən tapılarını elə bir insan
O Liakuranı örtüksüz görər.

.....
Onlar yetişdilər şam meşəsinə.
– Şükür¹ ki, qurtardıq xata-bələdan.
Bu çevik atları çapanıq yənə
Bu geniş meydanda, geniş talada...
Çavuş son sözünü bitirməmişdi,
Başının üstündən güllə sovuşdu.
Öndəki tatar da, ah, bu nə işdir,
Tutub sinəsini yəhərdən aşdı.
Çəkib atlarının yüyənlərini
Onlar istədilər enələr yerə.
Üçü birdən yerə elə gəldi ki,
Bir daha minməzlər o köhlənlərə.
Gizlənmiş yağıdan min xata gəlir.
Ölənələr bağırır gözlərində kam.
Hamı yalmanlara sinir, öyilir.
Bütün süvarilər deyir: intiqam!
Sıyrılmış qəmələr, zağlı tüfənglər
Atların üstündə qalxaraq enir.
Bəzisi sıçrayıb düşür birtəhər,
Yaxın qayalara gizlənir, sinir.
Yağı görünməyir, ölüm çox asan.

¹Şükür (orij. *Bismillah*) – “Allahın adı ilə”. Quranın bir surəsindən başqa bütün surələri bu sözlə başlayır. Dua və həmdetmə də bu sözlə başlayır (*müəllifin qeydi*).

Kim istər havayı tökülsün qanı?
 Qaldı at üstündə bir zalım Həsən.
 Düşərsə batmazmı şöhrəti, şanı?
 Keçib getmək üçün başqa yolmu var?!
 Qarşıdan, dərədən alov, od çıxır.
 Üzüktek talanı sarıb yağlar;
 Hər yandan dolutek güllələr yağır.
 Qəzəbdən Həsənin gözləri yandı.
 Titrədi saqqalı, əsdi saqqalı.
 Elə bil, başına dünya dolandı.
 Dağlara səs saldı sorğu-sualı:
 – Güllələr dövrəmdə vıyıldasa da,
 Ağır döyüşləri çox görmüşəm mən.
 Düşmənlər pusqudan çıxdı bu anda;
 Dedilər, dəstənlə təslim ol, Həsən!
 Yağı təklifindən, yad qılıncından
 Daha qorxuludur Həsənin sözü.
 Onun vassalları nə bir yatağan,
 Nə tüfəng oynatdı bu zaman, düzü.
 Heç kəs aman deyib, çığırma da.
 Sıxlaşan yağlar göründü bir-bir.
 Çəkib qılıncını, tutub havada
 Sıçrayıb meşədən o kimdir gəlir?
 Ənəbi qılıncı kimdir bu atlı?
 Kimdir yağılara başçılıq edən?
 Kimdir yar-yaraqlı, bürlü-büsatlı?
 – Bu odur, bu odur! – söylədi Həsən.
 Bu odur, bu odur, tanıdım indi.
 Gözləri yansa da, rəngi qaçıbdır.
 Ona qüvvət verən qəzəb və kindir...
 Paxıllıq üzündən əl-qol açıbdır.
 Arnaut paltarı o geyinsə də,
 Eynimə gəlməyir bu qorxu, hədə!
 Yaramaz dinindən əl çəkmiş olsa,
 Yenə ölməlidir! Batacaq yasa!
 Qara saqqalından tanımışam, dur!
 Səninlə üz-üzə vuruşmaq şirin!
 Ey olmuş Leylanın aşiqi Gavur,

Gəl, gəl, ləzzəti var bu döyüşlərin!
 Elə bil çay axır, axır deryada.
 Sel təkı sıçrayıb qara dalğalar,
 Öz sinələrini gərirlər çaya.
 Bu vuruş, bu döyüş tutarmı qərar?
 Sanki uğuldayır başlayan külək,
 Dalğalar çevrilir burulğanlara.
 Sular parçalanır, çaxdıqca şimşək
 Par-par parıldayır – baxırsan hara,
 Bax iki dəstə də görüşdü belə.
 Görüşdü çay, dəniz görüşən kimi.
 Kim kimi basacaq? Bilinmir hələ,
 Coşqun bir dənizdir onların kini.
 Toqquşan qılıncı sınır da bir-bir,
 Sədalar, nərələr çox uzun sürür.
 Qəzəb, acı tale, bir də ki, təhqir
 Onları gör harda bir görüşdürür.
 Çoban nağılları dinləmək üçün
 Sanki yaranmışdı bu yer, bu dərə.
 Güllə, qılınc, nərə səsləri bu gün
 Ucalır, yayılır dərinliklərə.
 Sevən bir qız ilə seven bir oğlan
 Qucaqlaşmaq istər – deyil bu pünhan,
 Lakin kükrəyəndə qəzəb deryası
 Bərk olur gənclərin qucaqlaşması.
 Nifrətlə tutaşan gəncləri heç kəs
 Əsla bir-birindən ayıra bilməz!
 Burdasa düşmənlər gözlərində qan
 Döyüşçün, ölümçün edirlər israr.
 Sayca az olsa da burda vuruşan,
 Ya ölmək, ya zəfər! – Belədir qərar.
 Vuruş soyumayı, bu necə gündür?
 Yağlar bir dəfə girər döyüşə.
 Dostların görüşü hicran üçündür.
 Məhəbbət taleyə gülmüş həmişə.

 Düşmənlər qanına da bulanıb Həsən,
 Axır paltarından qan damla-damla.

İti qılıncı da sınıb dəstədən.
 Necə endirirdi onu inamla!..
 Paltarı doğranıb, odur, yellənir.
 Çapılıb dülbəndi düşüb başından.
 Düşmən qılıncının yanında tir-tir
 Əsir, düşmüş qolu, sanki can verir.
 Onun qurşağı da kəsik-kəsikdir.
 Görünür üstündə qan damlaları;
 Açılmış yaralar... köksünə bax bir,
 Saymaqla qurtarmaq olmaz onları.
 Elə bil, tufanla bitəcək bu gün.
 Səhər buludutək rəngi qızarmış.
 Nurlu şefəqləri söndümü ömrün?
 Həsənin nə qara taleyi varmış!
 Üzü göyə baxır, arxası yerdə.
 Zillənib o donmuş gözlər düşmana.
 Vuruşmaq istəyir sanki o bir də,
 Elə bil, qəzəbdən gələcək cana.
 Əyilmiş cəsədin üstünə düşman.
 Həsənin üzütək qızarmış üzü,
 Sıxılmış yumruğu; baxışında qan;
 Məğlub düşməninəndən ayrılmır gözü.

 "Yatır dağların altında Leyla.
 Həsənin qəbri də qanla dolacaq.
 Oxtək ürəyinə sancılan bəla
 O gözəl Leylanın ruhudur ancaq!
 Həsən "Ya Məhəmməd!" dedi davada.
 Qüdrəti çatmadı peyğəmbərin də.
 "Ya Allah!.." yetmədi o da fəryada;
 Qalxıb əksi-səda batdı yerində.
 Göylərə yalvarmaq mənasız, əbəs.
 Gavurda intiqam qüdrəti sönməz.
 Ey axmaq büt-pərəst, o duaların
 Allahın yanında qəbul olarmı?
 Bəs Leyla? Bəs onun yalvarışları?
 Tutduğun əməldən xəbərin varmı?
 Çəkib qılıncımı, başımda dəstə

Mənasız gəlmədim mən düşmən üstə.
 Dostlarla mənasız birləşmədim mən.
 Çoxdan axtarırdım bir belə fürsət;
 Tutum, yaxalayım səni qəfildən,
 Çatdım istəyimə, çatdım nəhayət.
 Qəzəbim soyudu, kinim soyudu.
 İndi, tək gedirəm, sonum budur, bu..."
 Dəvələr otlayır... Vurur zəngləri.
 Həsənin anası baxır yollara.
 Durub pəncərədə səhərdən bəri.
 Qaladan seyr edir o bəxti qara.
 Görür axşamüstü düşən şəhi də,
 Yanan ulduzu da, esən mehi də.
 "Ala qaralıqdır... çökdü ki, axşam...
 Yəqin ki, yoldadır onun dəstəsi".
 Ana öz evində tutmayıb aram,
 Titrəyir ürəyi, titrəyir səsi...
 "O neyçin gəlmədi? Harada qaldı?..
 Onun ki atları uçuş quş kimi.
 Yollara baxmaqdan gözüm qaraldı.
 Bey balam bilmirmi mənim qəlbimi?
 Neyçin göndərməsin muştuluğumu?
 Müjdə gətirənin vəfası bumu?
 Eh, neyçin bu qədər darıxıram mən,
 İndi tatar dağda görünəcəkdir.
 Aha... o atlıdır dərəyə enən,
 Neyçin ağır-ağır? Bəs niyə təkdir?..
 Bağlamış yəhərə mənim töhfəmi!..
 Atı doğrudanmı o asta sürür?..
 Vallah, ana olmaz heç mənim kimi.
 Qəlbim elə vurur, elə döyünür.
 O ağır yol gəlib, yorulub, deyən,
 Onu qərq edərəm muştuluğa mən.
 Bilər ki, nə qədər əliaçıgəm.
 Heç kimin qalması ürəyində kam".
 Tatar darvazada endi atından.
 Sanki ayaq üstə dura bilməyir,
 "Neyçin qüssəlidir, – yorğundur, nədir?"

Nədəndir, görəsən, paltarında qan?
 Bəlkə üzəngilər atı qanatmış.
 O nədir çıxarır çuxası altdan?
 O da qıpqırmızı... al-qana batmış...
 Həsənin papağı!.. Ey fələk!.. Aman!..
 ...**Qalpağı**¹ cırılıb, **qaftanı** qanlı!..”
 “Məni buraxmazdı o qansız düşman...
 Buraxdı – Həsəndən gətirim nişan.
 Anası bilsin ki, ölmüş övladı.
 Bunlarla bağlıdır Həsənin adı...
 Ölmüş döyüş vaxtı mərdi-mərdana.
 Allah rəhmət etsin o qəhrəmana.
 Gavura min lənət, ondadır günah.
 Bütün olmuşlara şahiddir Allah”.

.....
Dülbəndi nəqş olub başdaşı üstə².
 Qalan başdaşları ot içindədir.
 Bu yer o yerdir ki, dəstəylə dəstə
 Vuruşar, bilməzdi yaşamaq nədir.
 Mərhumun başdaşı üzərindəki
Quran ayəsini oxumaq çətin.
 Bu yazı yas tutub insanlar təkli.
 Həsən qonağıdır əbədiyyətin.
 Daim əzan vaxtı “**Allahü əkbər!**..”³
 Sözü nü eşitcək, üzü qıbləyə
 Çevrilib duanı söylərdi əzbər.
 Həsən yaranmışmış burda ölməyə.
 Şərabın düşməni, haram yeməyən

Bu vaxtı **Məkkədə** diz çökən Həsən
 Öldü vətəninə bir **osmanlı**tək.
 İndi başdaşını oxşayır külək.
 Öldü bir əcnəbi düşməni əlində.
 Öldü qənimindən almamış qisas.
 Öldü qılınc əldə, atın belində.
 Kini qəbirdə də onun soyumaz.
 ...cənnət **huriləri** gələrək dilə¹
 Onu çağırarlar öz yanlarına.
 Onlar gözlərinin şəfəqlərilə
 Göyləri bezəyər, ruh verər ona.
 Odur o hurilər göy ləçəkləri
 Yelləyir, uzaqdan əl eləyirlər,
 Gavurla döyüşdə öləndən bəri
 Cənnətə layiqsən, igid! – deyirlər.

.....
Gürzləri altında **inkir-minkirin**²,
 Ey dinsiz, ağlarsan, bil, hönkür-hönkür.
İblis³ hakim olan o sonsuz, dərin
 Zülmətin qoynunda sürərsən ömür.
 Daim üreyini alov yandırar.
 Eşiden olarmı **ahı-naləni**?!
 Hansı dil söyləyər, hansı əl yazar
 Məhşər ayağına çəkərkən səni!
 Məzardan cismini çəkərlər əvvəl.

¹“Cənnət huriləri gələrək dilə” – misrasından sonra gələn hissə türk hərbi mahnısından:dir:

“Mən qara gözlü cənnət gözəli görürəm.
 O mənə yaşıl yaylığı ilə əl edir.
 Ucadan çağırır gəl öp məni;
 Mən səni sevürəm” (müəllifin qeydi).

² İnkir-minkir – ölüləri sorğu-sual edenlərdir. Bunların qarşısında adamlar cəhənnəm əzablarına dözmək üçün hazırlanırlar. Əgər ölənin verdiyi cavablar düz olmazsa, onu orağın üstündə qaldırırlar, qızdırılmış bir dəmir dəyənəklə o qəder vururlar ki, hər şey yadına düşsün. Bu kimi başqa işgəncə üsulları da vardır. Bu mələklərin vəzifəsi o qəder də az zəhmət tələb etmir; belə ki, ölənlərin içində günahkarların sayı günahsızlardan qat-qat çoxdur, onların əlləri həmişə işdə olur (müəllifin qeydi).

³ İblis – Şərqdə, zülmət knyazı (müəllifin qeydi).

¹ Qalpaq – baş örtüyünün orta hissəsi, dövrəsinə şal bağlayanda **dülbənd** adlanır (müəllifin qeydi).

² Osmanlıların qəbiristanında, səhrada olan məzar daşları üzərində ya Qurandan bir ayə, ya da dülbənd şəkli həkk olunur. Belə məzarlara çox zaman dağlarda rast gəlmək olur... Əgər sorsanız ki, burada yatan kimdir, deyirlər ki, ya namus, ya üsyan, ya da ki, qarət vaxtının qurbanıdır (müəllifin qeydi).

³ Allahü əkbər – minarənin başından adamları ibadətə çağıran müəzzinin dediyi son söz. Əgər müəzzinin yaxşı səsi varsa (çox zaman onların yaxşı səsi olur) sakit axşamlarda bu səs xristian zənglərindən daha təntənəli, daha xoş təsir buraxır (müəllifin qeydi).

Vampir¹ surətində peyda olarsan.
 Öz doğma evinə gəlib, əlbəəl
 Hamını zəliték bir-bir sorarsan.
 Sorarsan hamının qızıl qanını.
 Bəli, öz qızının, əziz bacının,
 Bir də arvadının alıb canını,
 Ödərsən mənəvi ehtiyacını.
 Sənin qurbanların can verməmişdən
 Bilərlər demondur öz ataları.
 Onlara lənətlər oxuduqca sən,
 Atarlar onlar da hayanı-arı,
 Sərt baxışlarında odlu qəzəb, kin,
 Gözünün içinə söyərlər sənin...
 Nəsil ağacının, bil, əsə-əsə
 Açılan gülləri solar, tökülər.
 Günahın üzündən kim öləcəkse,
 Sənə ata deyər, dua da eylər.
 Bu "Ata!" sözündən qəlbin od tutar.
 Halbuki işini qurtarmamışsan...
 Yarının üzündən son qızartılar
 Görərsən nə halda sönür o zaman.
 Açıq gözlərində sərt baxışları,
 Donub, şüşə kimi parıldar o vaxt.
 Sənsə əllərlə ipəktək sarı
 Saçları qoparar, yolarsan ancaq.
 Həmin saçları ki, bir telini sən
 Bağrının başında saxladın hər an.
 O bir yadigarı sədaqətindən;
 İlk eşq, ilk məhəbbət çıxmaz yadından!
 Öz əzablarının yadigarı tək
 İndi sən götürüb gedərsən onu.
 Qanın ki ağzından axıb gələcək²,

¹ Levantda Vampirə inam çox geniş yayılmışdır. Viedanlı Turnefor (XVII əsr təbiətşünası və səyyahı) bunlar haqqında böyük bir nağıl söyləyir. C-b Sauti "Talabe" əsərinin qeydlərində bundan istifadə edir. O, onları "vrakola" (xortdan, qulyabanı) adlandırır (müəllifin qeydi).

² Vampirin (xortdanın) üzü və dodaqları həmişə qana bulanmış olur (müəllifin qeydi).

O vaxt oyunların bitəcək sonu.
 Yənə dönəcəksən məzarına sən
 Oturub durmaqçın ifrilətlərlə
 Qorxudan qaçacaq onlar da səndən.
 Sənitək günahkar olmamış hələ.

 "Sənə nə ad verim mən, ey Kaluqar?
 Deyən, vətənimdə görmüşəm onu.
 Bir zaman altında titrəyərdi yer,
 Çaparkən atını o, sahil boyu.
 Onun əzabları, həyəcanları
 Mənim xatirimdən silinən deyil.
 İndi də üzündə gördüm onları;
 Ölüm möhür vurub ona elə bil..."
 "Bu yay altı ildir kilsəyə gəlib.
 Bizim qardaşlarla o birgə yaşar.
 Sakit ömr etməyi münasib bilib,
 Görünür nə isə bir günahı var.
 Bu haqda bir kəlmə deməz, danışmaz.
 Üzündə hökm edir məğrurluq, əda.
 Qapılmaz səcdəyə, bizə qarışmaz
 Etiraf səndəli qarşısında da...
 Qalxıb yayılanda kilsənin himni,
 Dinmədən çəkilir öz hücrəsinə.
 Onun məlum deyil tayfası, dini,
 Dərdləri bəllidir birçə özünə.
 O böyük dənizin lap o tayından
 Dinsizlər elindən buraya gəlib.
 Sahilə çıxantək durmadan bir an
 Bizim yanımıza qalxıb, yüksəlib.
 Üzündən görünür xristiandır.
 Yox, yox, osmanlıya bənzəməyir heç,
 Onun mürtədliyi mənə əyandır.
 Nə isə... bilinər kimliyi tez-gec.
 Müqəddəs çörəkdən, şirin şərəbdən
 Dadsaydı, deyərdik müsəlman olub,
 Yənə dinə gəldi, şükür, Yaradan! –
 Yəqin tutduğuna peşiman olub.

Nə qədər o sərvət gətirmiş bura!
Monastır rəisi çox sevir onu.
Mən dözə bilmərəm haqsızlıqlara.
Qovardım əcnəbi, dinsiz oğlunu.
Bəli, mən olsaydım rəis bu yerdə
Onu həbs edərdim həmin hücrədə.
Bəzən sayıqlayır o yuxusunda,
Dəryada dəfn olmuş qızdan danışır.
Çox qulaq vermişəm mən belə anda
Qılıncdan, əsgərdən, üzdən danışır.
Guya, təhqir olub, alır intiqam.
Özünü hiss edir döyüş günündə.
Elə danışır ki... heç baş açmıram,
Guya, bir müsəlman ölmüş önündə.
Qayanın üstündə durur çox zaman,
Həsərlə suların süzür qoynunu.
Elə bil, səs gəlir ona dəryadan.
Baxır... sanki görür, yaxın dostunu.
Sanki çağırırlar onu "bura gəl,
Mənimlə birlikdə məzarda dincəl".

.....
.....
Daim qaşqabaqlı görünür üzü.
Qıllı papağını basıb alınna.
Alovlu gözləri qəzəb dənizi!
Görünür, fəlakət üz verib ona.
Görünür, nə isə başına gəlmiş.
Keçmiş qüssəli, dərqli olubdur.
Hər an üreyində bir qorxu, təşviş,
Kamala dolubdur, yaşa dolubdur.
Çox yorğun görünür sərt nəzərləri;
Sanki baxanlara o nifrət edir.
Görünür, taleyi dönəndən bəri,
İçini qurd kimi qəzəb, kin didir.
Quş ilan görüncə tez qanad çalır,
Uçub qaça bilmir; həqiqətdir bu!
Onun da üzünə kim nəzər salır,
Çalışır çəkilib, tərək etsin onu.

Rahib də çəkinir ondan bir qədər.
Gələndə üz-üzə tez uzaqlaşır.
Hərdən acı-acı baxıb, gülümsər,
Görünür, dərdləri başından aşır.
Hərdən qaçırsa da göy dodaqları,
Dişləri altında çeynənir yenə.
Qəlbinin nifrəti, kini, qubarı
Elə bil, sədd çəkir hər sevincinə.
Əfsus, ləkələyib cinayət ilə
Onun bəxşisləri, onun əlləri.
Yenə yaxşıdır ki, müqəddəs ələ –
Kilsəyə keçibdir gətirdikləri.
Görəndə vahimə basır insanı.
Ayırd olunmamış dini, imanı,
Kilsənin dövrəsi lap xarəbədər,
Tufandan dağılmış qalaya bənzər.
Hər yanda hər b, döyüş izləri vardır.
Ötən yolçuları yolundan edər.
O keçmiş şöhrəti salaraq yada
Yellədir başını sarmaşıqlar da.
O öz paltarına bürünmüş yenə.
Keçir sütunların arasılə bax.
Qorxulu, zəhimli nəzərlərinə
Onun şölə saçır küncərdən çıraq.
Rahiblər diz çöküb edirlər dua.
O durdu qapıda, gözləyir yenə,
Öz papağını da çıxartdı, aha,
Qıvrılmış saçları düşdü üzünə.
Sanki ona Qorqon¹ qara bir ilan
Bəxş edib; qıvrılıb alnında yatmış.
Dedim, nə diz çöküb o burda bir an,
Nə də saçlarına bir əl uzatmış.
Lovğalıq üzündən, qürur üzündən
Gətirmiş kilsəyə o bəxşisləri.
Dinə inanmayı, arxayınam mən.
Dua da etməmiş gələndən bəri.

¹ Qorqon – Qədim yunan əfsanosinə görə başında saç əvəzinə ilan olan qadın.

Göylərə qalxdıqca dua səsləri,
 Onun baxışları buz kimi donur.
 Bütün duyğuları, bütün hissleri
 Saralmış üzündə, elə bil, sönür.
 Müqəddəs Frantsisk, sən özün onu
 Bizim məqberədə saxlama daha.
 Rədd et başımızdan sən bu qorxunu.
 Axı neyləmişik böyük Allaha?
 İlahi, günahsız, suçsuz bəndənəm.
 Yalan and içənin kor olsun gözü.
 Ondakı baxışı, ondakı üzü
 Nə cənnət görübür, nə də cəhənnəm.
 Məhəbbət ürəyi zərifləridir.
 Eşqin, sevgininsə dərdi böyükdür.
 Belə ürəklərin dözümlü sirdir.
 Axı izzət da bir ağır yüküdür.
 Mədəndən külçələr çıxarılan tək
 Əzəl əridilir; soyuyur, donur;
 Sonra iradənlə o çevrilərək
 Sənin istədiyən bir alət olur.
 Qalxana çevrilib qoruyur səni,
 Nizayə çevrilsə deşir düşməni.
 Qəməyə, xəncərə dönübsə əgər,
 Qoy qorxsun həvəslə itililər.
 Qadın ehtirası, qadın şəhvəti
 Alovlu kürədir, saxla yadında.
 Sərt ürəklilərin gücü-qüdrəti
 Əriyir, yumşalır onun odunda.
 Özləri, necə var, elə qalarlar;
 Sınır – öyilməzlər bir daha onlar.

 Şadlığı, sevinci bölə bilməmək
 İnsançın ağırdır; bu fikir haqdır.
 Dərd-qüسسə əlindən çəkilərək tək, –
 Tənha yaşamaq da qəlbə dayaqdır.
 Lakin səadətə təklidə yetmək
 Nə qədər ağırdır, nə qədər çətin.
 Tapır rahatlığı odlu bir ürək

Müdhış qucağında qəzəbin, kinin.
 Bu canlı insan da ölüyə bənzər;
 Görər yer qurdları sorub qanını,
 Fərəhlə üstündə qaynaşar, gəzər...
 Görər çürüməkdə olan canını.
 Bir səhra quşuna¹ bənzər ki, insan,
 Dimdiklər köksünün ətinə hər an,
 Verər öz qanını balalarına.
 Onlar böyüdümlü, gəldimi cana,
 Həmənlə pərvazlanıb, uçub gedərlər,
 Öz analarını tərkdə edərlər.
 Bu bədbəxt insana min ləzzət verər
 Sevincin verdiyi ağır izzət.
 Bir yerdə durmayır heç vaxt hissələr;
 Daim təmiz göyə baxmaq da əzab!
 Dəryanın qoynunda yatdımı külək,
 Yatdımı qasırğa, yatdımı tufan,
 Batmış bir gəminin nişanəsitək
 Kimsəsiz sahilə düşəcək insan.
 Coşqun dalğalarla vuruşmadan tək –
 Tənha bir sahilə yaşamaq hər an
 Ağırdır dəryanın qasırğasından.

.....
 “Ey ruhani ata, sənin günlərin
 Dua etmək ilə ötmüş dünyada.
 Yeter, günahını sən öz gələnlərin
 Düşündün. Məni də bir düşün, ata.
 Nə qayğı bilirsən, nə də cinayət;
 Çəkirsən yadların izzətini.
 Kim günah etmişsə, gəlib nəhayət,
 Önündə açmışdır sirt kitabını,
 Öz günahlarını demişdir sənə.
 Çünki sirt verməzsən bir öz gələnlərinə.
 Məni də dinlə,
 Dərdimi istərəm bölüm səninlə.

¹Səhra quşu – Qaşırqçı quşu – mən əminəm ki, bu quş, öz qanını balalarına
 içirdiyi üçün həddən artıq günahlandırılır (mələllifin qeydi).

Ömrümün günləri keçib gedibdir.
 Çoxunu şadlıqla yola salmışam.
 Məhəbbət qəlbimi əsir edibdir;
 Mən onun yolunda qılınc çalmışam.
 Bəzən düşmənlərlə olub əhatə
 Döyüş meydanında qalmışam da tək.
 Bəzən dostlarımla düşmənin üstə
 Getmişəm ordutək hücum çəkərək.
 Rahatlıq, sakitlik bilməmişəm mən.
 Daim zövq almışam mübarizədən.
 İndi nifrət üçün, məhəbbət üçün
 Yoxdur bir kəsim.
 Şöhrəti, ümidi ölmüşdür ömrün.
 Boğulur səsim...
 Həyatın mənasız seyrinə dalmaq?..
 Ondansa, yaxşıdır yeraltı zindan!
 Qurdlara çevrilmək, həşərat olmaq
 Gözəldir min dəfə bu yaşayışdan!
 Doğrusu, ürəyim rahatlıq istər,
 Ancaq birçə an da duymayım onu;
 Bu arzum tezliklə yerinə yetər.
 Məzarda bilərəm kim olduğumu.
 Fikir ver qəlbimin döyüntüsünə.
 Həyəcan... iztirab... bilməz rahatlıq.
 Şübhəli gəlməsin sözlərim sənə;
 Xəyalım, sevincim ölmüşdür artıq.
 Mən də onlar ilə, bil, ölməliyəm.
 Qara torpaqlara gömülməliyəm.
 Məni bənzətməyin dələduzlara.
 İşimi özgəyə gördürməmişəm,
 Nə də keçmişdəki ağılsızlara
 Benzəyib, qəbrimi hördürməmişəm.
 Ölümə qorxduğum yadıma gəlməz.
 İnan, şöhrəti də sevməmiş ürək.
 Eşqin mənasını hər adam bilməz;
 Bu yolda döyüşdə öləydim gərək.
 Qəbrini pir etmək istəyənlərə
 Doğrusu qəlbimdə bir istehza var.

Şöhrəti anmadım mən heç bir kərə,
 Qoy onu axtarsın şöhrətə aclar.
 Dünyada ən yüksək bəxşişim mənim
 Sevdiyim gözəldi, ruhani ata!
 Bir də ki, Həsəndi mənim düşmənim.
 Kaş bir də gələydi onlar həyata;
 Odlu döyüşlərə çapıb gedəydim.
 Ya ölüb, ya qızı xilas edəydim.
 Ölümü qürurla qarşılar qoçaq.
 Zəiflər, qorxaqlar çevrilər külə.
 Mən ondan qorxmışam nə zaman, haçaq?!
 İndi qorxmağıma dəyərmə, söylə?

.....

 "Mən onu sevirdim, ruhani ata.
 Sevmək, bu kəlməni hər bir kəs deyər.
 Pərəstiş edirdim ona dünyada.
 Durur qılıncımda qanlı ləkələr;
 Bu qan həyatını mənə bəxş edən,
 Mənə qurban verən qız üçün axmış.
 O qız düşmənimin bir vaxtı cəbrən
 Qəlbini isidib, üzünə baxmış.
 Yox, ruhani ata, diz çökmə, dayan...
 Qəlbimi qurd kimi iztirab yedi...
 Bunları günahımı mənə sayırsan?
 O sənənin dininin düşməni idi.
 Məndə büt-pərəstə qarşı kin, nifrət
 Təkcə bir məzarın adı oyatdı.
 Qalilionların zərbəsi, əlbət,
 Onu türk cənnətinin qoynuna atdı.
 Peyğəmbərlər şənlik qurduğu yerdə,
 Yəqin ki, **hurilər** gözləyir onu.
 Qurdların qorxudan durduğu yerdə
 Eşq bilməz qorxunun nə olduğunu;
 Keçilməz yolları addayıb keçər.
 Bəli, ehtirasla sevmişəm qızı.
 Mən ah çəkməmişəm mənasız, hədə;
 İncidib qəlbimi bir ah, bir sızı.

Düşmənin evində yar heç gülmədi.
 Eşqimə bir cavab verə bilmədi...
 Öldü. Gizlətməyə bir hacətmi var.
 Yazılmış alınma bütün olanlar.
 Burada Habilin lənət etdiyi
 Hər bir cinayəti oxumaq olar.
 Səbr et... məni təhqir etmə yalnız,
 Səbəbkərsən olsan da, mən öldürmədim.
 Mənə də etsəydi xəyanət o qız,
 Yəqin ki, öldürmək olardı əhdim.
 Həsənə xəyanət edən o mələk
 Onun əlilə də öləydi gerek.
 Sadıq olmasaydı o gözəl mənə,
 Ata, öldürməzdim Həsəni əsla.
 Xəyanət üzündən ölsə də, yenə
 Məni sevdiyindən məhv oldu Leyla.
 O mənə vermişdi təmiz könlünü.
 Zorla bir ürəyi kim zəbt edər, kim!
 Gecikdim xilasçın, o ölənin günü.
 Lakin nə bacardım – uğrunda etdim.
 Budur ürəyimə verən təsəlli.
 Həsən taleyini bilirdi, bəli.
 Öldürdüm, iztirab çəkmirəm də mən.
 Bəlkə də sən məni lənətləyirsən...
 O vaxt Tahir adlı bir dərviş varmış,
 Bizim dəstəməzdən olmuş xəbərdar.
 O çuğul, Həsənə xəbər aparmış.
 Demiş: ölümünə verilmiş qərar.
 Həsən döyüş vaxtı tək birçə kərə
 Dedi: – **Ya Məhəmməd!..**
 Olmadı imdad...
 Çəkib qılıncını baxdı göylərə,
 Çağırdı: – Ya Allah!..
 Elədi fəryad...
 Sonra üzərimə hücumə keçdi.
 Mənim zərbəm ilə düşdü torpağa.
 O can verə-verə torpağı eşdi...
 Qalxa bilərdimi bir də ayağa?!

Ovçu nizəsinə keçmiş pələngtək
 Baxıb gözlərimə o verirdi can.
 Qəzəbdən köksündə yanırıdı ürək,
 Əzab da çəkmirdi ondakı vicdan...
 Görürdüm üzünün soyuduğunu...
 Eh, ata, o pələng ölmüşdür artıq...
 Məzardan xilasımı edəcək onu
 Mənim çəkəcəyim peşimançılıq!..

 “Yurdu soyuqların ürəkləri buz,
 Məhəbbətləri də məhəbbət deyil.
 Mənim eşqim isə Etnanın dibsiz
 Köksündə qaynayan bir lavadır, bil.
 Eh, təzələməkmi köhnə dərdimi?
 Sevgi bərəsində sözü uzatmaq?..
 Birçə şey bilirdim mən şüar kimi:
 Ya ölmək, ya da ki, məqsədə çatmaq!
 Şikayət etməirəm öz taleyimdən.
 Ömrümdə ah çəkib, ağlamamışam.
 Qoca, indi ölüm ayağında mən
 Xeyir-duana da nail olmuşam.
 Ey ruhani ata, bu qəm, bu kədər
 Ölümə qorxduğum üçün deyil, yox.
 Məni ölmüş Leylam etmiş mükəddər;
 Sancılmış qəlbimə bir qılınc, bir ox.
 Yatır dalğaların altında Leyla.
 Qıraqda olsaydı onu arardım,
 Rahatlıq bilmədən dünyada əsla,
 Tapıb, dar qəbrinə şerik olardım.
 Kim qızı bir dəfə görsəydi, inan,
 Unuda bilməzdi şirin xəyaltək.
 Unuda bilmirəm onu birçə an;
 Nurdan yaranmışdı o zərif mələk”.
 “Bəli, o göylərdən gəlmiş məhəbbət
 Od qığılcımıdır, paylanıb bizə
 Ki, alçaq hisslər – ehtiras, şəhvət –
 Nə var canımızda verək bürüzə.
 Tanrının nurudur sevgi, məhəbbət,

Şöhretdir dolanır insan başına.
 Bu eşqim qanuni deyildi, əlbət.
 İnsanlar çox pis ad verəcək ona.
 De, sən də mi təhqir hesab edirsən?
 Et, ancaq Leylanı günahkar tutma.
 Mənim həyatımçın gəlmişdi göydən.
 Günahsız şefəqdi, bunu unutma.
 Yalnız o, yolunu işıqlandırar.
 Kaş bir də parləsın o hüsn, o surət;
 Ölümdən pis dərddə eyləsin düçar...
 Neyçin sözlərimə edirsən heyrət?
 İnsan dəli kimi itirir bəzən
 Bütün ümidini, səadətini.
 Xoşbəxtlik ummayır öz taleyindən.
 Yağdırır göylərə öz lənətini.
 Eh... qəlbindən qara qanlar axıdan
 Qorxu bilməmişdir oddan, nizədən.
 Səadət bürcündən yıxılan insan
 Qorxmaz uçurumun dərinliyindən.
 Artıq, əməllərim, ey qoca, sənə
 Vəhşi çalağanın işitək tanış.
 Nifrət eləyirsən görürəm mənə.
 Yəqin dözmək üçün doğulmuşammış.
 Ömrün yollarına, mehriban ata,
 Mən iz buraxmışam yırtıcı quştək.
 Göyərçin öyrədir bunu dünyada:
 Ölmək! Başqasını bir də sevməmək;
 Quşların vəfası bellidir sənə:
 Göldə ağır-ağır o süzən sona
 Yalnız bir məşuqə seçir özünə,
 Ömrünü əbədi bəxş edir ona.
 Baxıb, kinayəylə qoy gülsün axmaq
 Həyatda yelbeyin olmayanlara.
 Dinləyər dəlini maraqla uşaq...
 Mən hara, mənasız əyləncə hara?
 Mən elə insanı lap belə quşdan,
 Düzü, ucuzdan da ucuz tutaram.
 Əvvəl əzizlənilib, sonra atılan

Alçalmış qızdan da ucuz tutaram.
 Yolçusu olmadım o yolların mən.
 Leyla! Yanındadır xəyalım hər an.
 Sevincim, kədərim daima sənsən.
 Sənsiz gözlərimdə heçdir bu cahan!..”
 “Mən onsuz həyatda ölü kimiyəm.
 Sanki üreyimə ilan sarılmış.
 Heçdir gözlərimdə sevimli aləm.
 Döyüşə sövq edən zəhəri varmış.
 ...Qalan hər nə olub – nə gizli, nə sirt!..
 Ata, etirafdan danışma daha.
 Çox tez öləcəyim sənə bellidir.
 Deyək, duaların yetdi Allaha,
 Nələr etmişəmsə bu günədək mən,
 Yenidən qaytara biləcəkmisən?
 Yox, məni nanəcib hesab eləmə,
 Azalmaz açmaqla ürəkdəki qəm.
 Leylanı qaytarsan sən bu aləmə
 Bağışlanmam üçün diz də çökmərəm.
 Ata, bu mümkünə Allaha yalvar,
 Diz çöküb, mənimçin et müraciət,
 Həmin Allaha ki, çox günahkarlar
 Ondan ehsan ilə umar səadət.
 Yox, ata, sən məni ovundurma, get,
 Məşədə qışqıran
 Ürəkləri qan
 Şir balalarını ovçu əlindən
 Alıb, ana şiri oxşa, rahat et...”
 “Vətən torpağında, vətən bağında
 Çiçəkli dərədə vardı bir cavan.
 Onunla mən dostdum gənclik çağında.
 Gören yaşayırımı, köçüb dünyadan?
 Gənclik andımızın nişanəsitək
 Ona yetirərsən bu əmanəti.
 Qoy baxıb düşünsün fikrə gedərək
 Bu son günlərimi, saf məhəbbəti.
 Gənclik illərinin xatirəsinə,
 Ləkəli adamı o, əziz tutar.

Ata, qərıbedır, demıřdı mənə
 Sənin taleyındə bir faciə var¹.
 Mən qulaq asmadım o zaman ona.
 Deyərsən, sözləri həqiqət oldu.
 Təəssüf edərək gələr həycana.
 Bəlkə də kövrəldi... gözləri doldu.
 Deyərsən, onu heç unutmamışam.
 Ölüm ayağında andım onu mən.
 Xeyir-dua verib olsam da aram,
 Tanrı söz eşitməz məntək bəndədən.
 Adımı tutmaqçın o çox incədir.
 Günahkar bir vücud onunçün nədir?!
 Yox, xahiş etmirəm Allahdan ki, mən.
 Keçsin mənim üçün təqsirlərimdən.
 Belə bir xahişim təhqirə bənzər.
 Dost dostçün göz yaşı axıtsa əgər,
 Saf bir sədaqətlə gül açar məzar.
 Sədaqətdən artıq dünyada nə var!
 Burda nə görmüsən – söylərsən ona,
 Əvvəl onun idi; bu üzüyü al.
 Söylə, ehtirası gəldi tüğyana
 Dağıldı bir bədən, dağıldı xəyal.

 "...Xəyal aləmindən danışma, ata.
 Bunlar olmamışdır şirin rüyada.
 Adam yatıb görər yuxunu, əfsus,
 Mən gördüm bunları bizim dünyada.
 İçimdə od tutub yanır bir dilək –
 Çəkilib təkliyə ağlayım bir az.
 Alnım da, beynim də yanır kürətək;
 Gözümdən bir gilə göz yaşı çıxmaz.
 Bu arzum daima qalmış ürəkdə;
 Mənə ümitsizlik çalıbdır zəfər.
 Yetişməz dadıma dua etmək də.

¹ Rahibin nitqi buraxılmışdır. Elə güman etmək olar ki, bu nitq günahkara çox az təsir edə bilərdi, yaqın ki, oxucuya heç bir təsir bağışlamaz idi (*müəllifin qeydi*).

Ürək cənnəti yox, dincəlmək istər.
 Ey ruhani ata, Leylanı gördüm:
 Bir parlaq ulduztək göründü mənə.
 Buludlar qoynuna diqqət də verdim:
 Tamam bürünmüşdü bir ağ kəfənə.
 Hüsnü bir aləmdi o gözəl yarın.
 Parlaq, şəfəqliydi səyyarələrdən!
 ...Sabah yer üzündə yaşayanların
 Qorxduğu bir şeyə dönəcəyəm mən.
 Ruhum az qalıbdır canımdan çıxı.
 Ata, gördüm onu... qucaqladım da.
 Bəs hanı? O yenə çıxdı ki, yoxa?..
 Görəsən, qucdugum nəymiş dünyada?..
 Ah, Leyla!.. O qamət sənindi, sənini...
 Əzizim, nə qədər gör dəyişmişən!
 Neyçin toxunmasın mənə əllərin?..
 Ələ salmaq üçün göründünmü sən?
 Sən soyuq olsan da, mehriban yarım,
 Arzum var – sevirəm, qucaqlayıram...
 Əfsus ki, yanıma düşdü qollarım...
 Neynək, ruhun ilə olaram aram.
 Odur sakit durub... çağırır məni.
 Saçlar qulac-qulac, gözlər qapqara.
 Leyla, sən ölməzsən, görürəm səni.
 Həsən gömülmüşdür soyuq məzara.
 O gəlmir... ölmüşdür... bir şübhənmi var?
 O bir də həyatın görməz üzünü.
 Mənə dedilər ki, dəli dalğalar
 Sənin sevgilinin örtmüş üstünü.
 Bunları nağıltək eşitmışəm mən.
 Danışa bilmirəm, tutulur dilim.
 O sonsuz dəryanın dərinliyindən
 Çıxıb, bir məzarmı istər sevgilim?
 Leyla!.. Arzun busa, nəmli əlini
 Od tutmuş alnıma qoy bir anlığa.
 Xəyalsan, canlısan, hər nəsən, məni
 Tərk etmə... çəkilmə sən qaranlığa...

Yox olma!..

Ey ata, ruhani ata...

Ruhumu elə bir yerə apar sən,
Küləklər, dalğalar qoca dünyada
Ona toxunmasın... qoy dincelim mən..."

.....
.....
"Mənim adım da bu, dastanım da bu.
O göz yaşlarının çox sağ ol, ata.
Bil ki, ağlamaqdır qəlbin arzusu.
Nə edim, qismətim olmadı bu da.
Məni dəfn ediniz kimsəsizlərin
Daş qəbirlərinin yanında... rahat...
Bircə xaç bəsimdir... Düşünmə dərin...
Nə nişan qoyulsun, nə yazılsın ad.
Yox ata, buradan qoy ötüb-keçən
Əcnəbilər baxıb maraqlanmasın.
Sirləri saxlayan ruhanisən sən,
Həyatım, tarixim varaqılanmasın..."
Öldü. Qalmadı da ondan bir nişan,
Ata sirri açmaz heç bir insana.
Bu yarımçıq nağıl, yarımçıq dastan
Beləydi, belə də gerek saxlana.

ABİDOS GƏLİNİ

TÜRK HEKAYƏTİ

*Əgər sevməsəydik bir-birimizi
Hicran əzabları tapmazdı bizi.
Yaxın olmasaydıq bu qədər də bizi
Dərdə yar olmazdı ürəklərimiz.*

B

*Möhtərəm Lord Hollanda bu hekayə
ehtiram və hörmət hissi ilə ona borclu
minnətdar olan haqiqi dostu Bayron ithaf e*

BİRİNCİ NƏĞMƏ

I

Deyin, tanışsınız mı o gözəl ölkəylə siz?
Səhraları gül-çiçək, səmaları ləkəsiz.
Mərsin, sərv ağacları bütün cinayətlərin
Şahididir o yerdə... Öz hüsnü var hər yerin.
Dərin olur bu yerdə sonsuz səmalar kimi
Göyərçinin sevgisi, çalağanın qəzəbi.
Üzüm tənəklərindən burda min orman olur,
Bu yerdə gül-çiçəklər həmişə əlvan olur.
Burda xəfif yellərin ətirli qanadları
Gül bağından ötəndə çiçəklər¹ şan-şan olur.
Burda limon bağları yaşıl olur müttəsil,
Bülbüllərin nəğməsi burda kəsilən deyil.
Yerin, göyün rəngləri bir-birinə qarışır,
Gözəllikdə bu rənglər, elə bil ki, yarışır.
Bu yerdə gözəl olur gündüz də, gecələr də,
Dəryanın suları da qırmızıdır bu yerdə.

Bu yerin gözəlləri, incə olur gül¹ kimi,
Saçları uzun olur zəmidə sünbül kimi.
Onların söz-söhbəti bülbüllərin səsidir
Bura Günəş ölkəsi, bura Şərq ölkəsidir
Tarixlərə hökm edən bu yer, yenə o ye
Şərq öz övladlarının əməllərinə baxıb
Bu gün keçmişlər kimi gülümsəyə bile
Arzuları, işləri ilahidir, uludur,
Onların nağılları xəyallarla doludur.
Eşqinə səcdə qılan –
Bir-birindən ayrılan
Cavan sevgililərin sözləri, işləritək,
Onların köksündə sə sakit deyildir ürek

II

Oturmuş taxtında ixtiyar Cəfər,
Durmuş sağ-solunda cəsur igidlər.
Onun sifətində dərin qırıqlar,
Qara gözlərində min bir qüssə var.
Müsləmanın üzü, bir qaydadır bu,
Bildirməz heç zaman öz duyduğunu.
Buna çalışsa da ixtiyar Cəfər,
Üzündən bəllidir qəlbindəkilər.
Onun dərqli gözü, qəmli çöhrəsi
Burda düşündürür indi hər kəsi.
Üzünün mənalı ifadəsindən
Hamı ürəyini oxuyur həmon.

III

– Xacəni çağırın, ona sözü var,
Siz də çıxıb gedin!
Getdi ayanlar.
Otaqda bir oğul, bir ata qaldı,
Oğlun qəlbini şübhələr aldı.

Atanın önündə durdu lal kimi,
Əyildi qaməti bir sual kimi.
– Harun, qoy dağılıb getsin camaat,
Sonra Züleyxanı gətir yanıma.
Görməsin qızımı naməhrəm gözü.
Bu, nöqsan gətirər mənim şanıma.
Qoy dostum şad olsun, ölsün düşmənim,
Qızımın bəxtinə gün doğmuş mənim,
Heç nə deməyəsən ancaq sən ona,
Özüm qoymalıyam işi yoluna.
– Paşa düz buyurur, sözünüz haqdır,
Qulun vəzifəsi qulaq asmaqdır.
Bu saat, paşamız, bu saat, – deyə,
Xacə düz yolladı hərəmxanəyə.
Paşanın önündə Səlim baş əydi,
İslam tayfasında qayda beləydi:
Müsləmanlar üçün ata önündə
Əyləşmək, bətərdir min pay ölümdən.
O, ayaq üstündə danışdı: – Ata!
Bacıma, kənizə acıqlanma sən,
Günah sayılırsa əgər bu xəta
Bu işdə birinci müqəssir mənəm.
Dinlə, sonra hirslən, mən ki hər sözü,
Özün bilirsən ki, açıq deyənəm.
Bu gün dan yerində gün boylananda,
Şəfəqdən od alıb göylər yananda,
Oyandım yuxudan, yata bilmədim.
Səhərin hüsnünü seyr edim, dedim.
Ancaq bu cəlalə, bu gözəlliyə
Tək baxmaq mənimçün əzabdır, – deyə
Pozdum yuxusunu Züleyxanın da,
Dəyişdi gözümdə hər şey bu anda.
Şirin yuxudaydı nökrələr hələ,
Sevimli bacımla verib əl-ələ
Üz qoyduq meşəyə, gəzdik-dolaşdıq,
Qayalar addadıq, təpələr aşdıq.
O qovdu, mən qaçdım, gah da o qaçdı,
Gəzdik addım-addım zümrüd çölləri.

¹ Qızılgül (müəllifin qeydi).

Bizim dilimizdə çiçəklər açdı
 Məcnunun¹ da tanrı, Sədinin² şəri,
 Çox gözib öyləndik, birdən uzaqdan
Tamburun³ səsini eşitdim əlan.
 Bildim **divanxana** toplanır demək,
 Qayalar addayıb çöllər keçərək
 qaçdım üz-gözümdən tər yağa-yağa,
 Gəldim paşamızı salamlamağa.
 Mən gəldim, Züleyxa ordadır hələ,
 Ata, qəzəblənmə, hirsələnmə belə.

IV

Paşa qəzəbləndi: – Qul oğlu, şeytan!
 Sən ey imansızın qarnından çıxan!
 Atan kişi görmək istərdi səni,
 Sən gözündə qoydun hər diləyini.
 İndi ox atmalı, nizə atmalı,
 Meydan sulamalı, at oynatmalı,
 Hünər göstərməli vaxtıdır sənin,
 Hüsnünə dalmısan sənə qönçənin.
 Dalmısan quşların şaqraq səsine.
 Çayların, sellərin zümzüməsinə.
 O qız, sənə xoş üz göstərməseydi,
 Öz odundan sənə borc verməseydi,
 Belə inciməzdə üreyin yəqin.
 Olsaydı namusun, qeyrətin sənin,
 Yanardın vətənin halına sən də,
 Bir ad-san qoyardın ana vətəndə.
 Bizi məğlub etdi xristianlar,
 Qeyrətin olsaydı sən bunu anlar,
 Oğul, heç olmasa, yalnız bir kərə,
 Sən də yollanardın o döyüşlərə.

¹ Leyli və Məcnun – Şərqi Romeo və Cülyettası (*müəllifin qeydi*).

² Sədi – ölməz İran şairi (*müəllifin qeydi*).

³ Tambur – türk barabanı, səhər sübhədən, günorta və aləqaranlıqda çalınır (*müəllifin qeydi*).

Arvad əməlidir bu əməllərin,
 Qoy xəncər tutmasın sənin əllərin
 Bütün ömrün boyu cəhrə əyirsən,
 Əqidəsiz kəllən qoy yerə girsən!
 Qızın arxasınca sən də get, Harun,
 Yaxşı bax, bu yayı, de, görürmüsən?
 Bir də belə etsə əgər Züleyxa,
 Cavab verəcəksən öz başınla sən.

V

Səlim qıl vurdu dodaqlarına,
 Üreyində qaldı üreyindəki.
 Paşanın sözləri dağ çəkib ona
 Kəsdi xristian qılıncı təkli.
 “Demək, mən qorxağam, mən qul oğluy
 Eləysə, bəs mənim öz atam kimdir?
 Başqası desəydi mənə bunları
 Baha oturardı ona bu təhqir...”
 Başqa halət gördü Səlim özündə,
 Qəzəb qığılcımı yandı gözündə.
 Cəfər gizli-gizli baxdı oğluna,
 Nələr söyləmədi o gözlər ona?
 Onun gözlərində parlayan üsyan
 Cəfəri qorxuya saldı bu zaman,
 Səlimin könlünü almaqçın ələ
 Qımışdı, astaca söylədi belə:
 – Susursan, yaxın gəl, oğul, yaxın gəl,
 Sənin hər işini izləyirəm mən.
 Saqqalı olana hər iş, hər əməl,
 Yaraşmaz, ay oğul, sən ki kişisən!
 Mənə ağ olsaydın qoca yaşımda,
 Qılınc sındırısaydın əgər başımda,
 Həvəslə baxardım sənə mən, oğul,
 Afərin deyərdim yenə mən, oğul!

Tənəli sözləri deyərək, Cəfər
 Səlimə baxırdı... O iti gözlər,

O iti baxışlar, iynətək yenə
 Sancıldı paşanın düz ürəyinə.
 Cəfər bu gözlərdən qorxub çəkildi,
 Ancaq nə danışa, nə dinə bildi.
 “Yox, yox! Belə olmaz, bu başsız oğlan
 Günü-gündən məni qorxudur yaman.
 Böyük təhlükədir bu mənə tez-gec,
 Əzəldən mən onu sevməmişəm heç.
 Mənim ürəyimdə yox onun yeri!
 Onun fərasətsiz qadın əlləri
 Ceyran ovunu da bacarmaz... Ancaq,
 Yaramaz mənə də arxayın olmaq.
 Şübhəlidir onun sükutu belə,
 Mənim qanındandır qanı da hələ.
 Bu qan... Bu sirdən özüm halıyam.
 Mən ona daha çox göz olmalıyam.
 O da məni sevmir. Bəs mən neyləyim?
 Qəlbimin sirrini mən kimə deyim?
 Mənimçün qul olmuş bir xristian,
 Ya da bir ərəbdir Səlim hər zaman...”¹
 “Dayan, Züleyxanın səsimidir bu?
 Bu səs **hurilərin** himninə bənzər.
 Onu anamdan da çox sevirəm mən,
 Hifz etsin qoy onun hüsnünü göylər”.
 – Pərim, xoş gəlmisən, sənə nəfəsin
 Canıma can verir, ümidim sənsən.
 Səhrayi-Kəbirdə təşnə bir kəsin
 İçdiyi su qədər sən də şirinsən.
 Sən doğulan zaman, qızım nə deyim,
 O **Məkkə evinə** mənim verdim
 Nəzir qədər nəzir verməmiş heç kəs,
 Atan bir an sənsiz yaşaya bilməz.

¹ Türklərin ərəbləri görməyə gözləri yoxdur, onlara hətta xristianlardan daha çox nifrət edirlər (ərəblər də öz növbələrində türklərə yüz qat artıq nifrət edirlər) (*müəllifin qeydi*).

O, günahkar bir qadın – məğmun, vəfasız kimi,
 İlk dəfə aldadılmış bir dilruba qız kimi,
 Baxırdı həm qorxulu, həm də istəklili olan
 İlanın gözlərinə. Necə ağırdı bu an!
 Elə bil ki, yuxuydu, bu bir xəyalı, ya da
 Ürəklər birləşirkən bir-birinə yuxuda,
 Sanır ki, göydə tapmış yerdə itirdiyini.
 (Həyat verə bilərmə xəyalın verdiyini?)
 O zalım sərkərdənin gözəl qızı bir çiçək –
 Əzizdir, dəfn edilmiş eşqin xatirəsitək.
 Təmizdir, bir uşağın həzin duası qədər,
 Onun hüsnünü gören şirin-şirin inləyər.
 Gözəllik! Mənalısan sən dünən də, bu gün də,
 İlahi gözəlliyin vəsfində, tərifində
 Sözün acizliyindən kim şikayət etməmiş?
 Kim sənə heyran qalıb başını yellətməmiş?!
 Yanağı gah ağarıb, gah da xal-xal olmamış?
 Gözəlliyin önündə hansı dil lal olmamış?
 Hansı ürək vurmamış önündə yeyin-yeyin?
 Müqəddəs timsahıydı Züleyxa gözəlliyin!
 O, əqlini başından eyləyərdi baxanın,
 Üzü qədər gözəldi qəlbi də Züleyxanın.
 Musiqi səslənirdi onun xoş nəfəsində,¹
 Çaylar nəğmə deyirdi onun titrək səsində.
 Elə bil ki, təbiət özü yaratmış onu,
 Gözləri ayna kimi əks edirdi ruhunu.
 Elə bil ki, yaratmış hüsnü əməllərini.
 Yavaşcadan qaldırıb o, tumbul əllərini
 Köksünün üstə qoydu. Birdən coşub çağladı
 Atılıb atasının boynunu qucaqladı.

¹ Musiqi səslənirdi onun xoş nəfəsində – bu ifadə çox etiraz səbəb olmuşdur. Mən “Ruhunda musiqi olmayanlara” (misra Şekspirdendir) müraciət etməmişəm. Ancaq sadəcə olaraq oxucudan xahiş edirəm ki, gözəllik nümunəsi saydığı bir qadın onca deqiçə gözünün qarşısına gətirsin. Əgər onda o, bu mısradə nəyin zəif ifadə olduğunu dərk etməzsə, mən hər ikimizin halına acıyaram (*müəllifin qeydi*).

İtirdi özünü, deyəsən, Cəfər,
Əriyib yox oldu qəlbindəkilər,
Çox şey deməlidir qızına bu gün,
O hardan başlasın, necə söyləsin?

VII

– Züleyxa! Ey mənim gülüm, gülşənim,
Nə qədər əzizsən atana bilsən!
Sənə bəslədiyim qayğımdan mənim,
Bəlkə də, bəlkə də, halı deyilsən!
Sənlə ayrılığı düşünəndə mən,
Nə ağrılar keçir bu ürəyimdən!
Tez-gec bu kədəri mən görməliyəm.
Səni başqa evə köçürməliyəm.
Sən ki, bu qanundan artıq halısan.
Qızım, başqasılə yaşamalısən!
Başqası! Sorsana kimdir, nədir o?
Bütün vuruşların önündədir o!
İgiddir, qoçaqdır, hər işdə başdır,
O hələ qorxunu tanımamışdır.
Qara Osman nəslə bu vaxta qədər
Dayanmış başında Teymurilərin¹.
Qədr-qiyətini yaxşı bilirlər
Onlar tutduqları hər qarış yerin.
O, bir az qocadır, düzünü bilsən,
Uşağa vermərəm, axı, səni mən.
Xeyli dövləti var, zəngindir yaman,
Sənə bollu miras qalacaq ondan.
Bu günə kor olsun qoy düşməni, qızım,
Həm o, qüvvətlidir, həm də mən, qızım.
Əgər birləşərsə qüvvələrimiz,

¹ Qarosman oğlu, yaxud Qara Osman oğlu – Türkiyədə ən böyük torpaq sahibidir, o, Maqneziyaya hakimiyyət edir. Onun torpaqlarından feodal torpağı kimi istifadə edənlərə teymurilər deyilir; istifadə etdikləri torpağın az-çoxluğundan asılı olaraq, onlar sipahi (süvari deməkdir) sifətilə xidmət edirlər. Mühərribə zamanı müəyyən miqdarda süvari əsgər verirlər (*müəllifin qeydi*).

Ölümü gülüşlə qarşılarıq biz.¹
Atasına müti bir övlad kimi,
Yəqin ki, anladın sən niyyətimi.
Mən sənə, a qızım, öyrətdim bunu,
Sahibin öyrəder eşqin yolunu!

VIII

Züleyxanın başı köksünə endi,
Qara gözlərində yaş gilələndi.
Yanağını xəfif kölgələr aldı,
Bozardı, qızardı, gah da saraldı.
İtirdi özünü, sözlər ox kimi –
Deydi qulağına, deşdi qəlbinə.
Qorxumu, həsrətmi onun sirdaşı?
Qızın gözlərinə inci göz yaşı
Elə yaraşır ki, məhəbbət belə
O göz yaşlarını öpüşlərilə
Qurutmaq istəməz bir anlıq barı.
Həyadan qızardı gül yanaqları,
Onun yanağında açılan lələ
Elə gözəldir ki, mərhəmət belə
İstəməzdi onun azalmasını –
Al-əlvan güllərin yox olmasını.
Ata hiss etsə də bəs nədən, niyə
Vurdu bu hələti görməməzliyə?
Üç dəfə əl vurdu, tez gəldi nökr²,
Əmr etdi atını yəhərlesinlər.
Daş-qaşlı çubuğu³ kənara atdı,
O ayağa qalxdı, qaşını çatdı.

¹ Əgər paşa sultana müqavimət göstərmək üçün kifayət qədər qüdrətlidirsə, onun ölüm fərmanını götürən elçini özü öldürür... Əksinə, əgər o zəiflə, yaxud iradəyə boşsa, baş əyir, sultanın möhtərəm imzası olduğu yerdən öpür və öz-özünü boğazdan asır (*müəllifin qeydi*).

² Əlləri bir-birinə vurmaqla xidmətçiləri çağırırlar; türklər boş yerə danışmağı sevmirlər, zəngləri də yoxdur (*müəllifin qeydi*).

³ Çubuq – türk qəlyanı, ağza qoyulan hissəsi kəhrəbadan olur. Əgər çubuq sahibi dövlətlidirsə, onda qəlyan qiymətli daşlarla bəzədilir (*müəllifin qeydi*).

Minib kəhərinə çıxdı çöllərə,
 Dalınca **dəlilər**¹ baş vurdu yerə,
 Düzüldü yanında səflərə min-min.
 O getdi, Mameluk² məğriblilərin³
 Məşqinə baxmağa. Qoy oynasınlar.
 Qılınc döyüşünün özgə hüsnü var.
 Tək qızlar, mavrlar dilində ənin,
 Çürüyür küncündə hərəmxanənin.

IX

Tutdu əllərilə başını bu an,
 Baxdı uzaqlara o, yana-yana.
 Zilləndi gözləri şütüyüb axan
 Ana Dardanelin göy sularına.
 Səlim görməyirdi, baxırdı ancaq,
 Fikri sular kimi axırdı ancaq.
 Baxırdı, görmürdü Səlim bu zaman
 Paşanın **dülbəndli**⁴ dəstəsini də,
 Əsla eşitmirdi qılınc oynadan
 İgidlərin vəhşi, gur səsinə də.
 Onun qulağına çatmırdı əsla
 "Allah, Allah"⁵ səsi döyüşənlərin.
 Cəfərin qızını düşünürdü tək
 Xəyala dalaraq o, dərin-dərin.

¹ Dəlilər – süvaridə öndə gedən dəstə, həmişə vuruşu onlar başlayır (*müəllifin qeydi*).

² Mameluklar (*məmlükələr*) – yavərlik etmək üçün öyrədilmiş, Qafqazdan və Türkiyədən əsir aparılmış əsgərlərdir. Misirdə əhalinin böyük bir hissəsini təşkil edirlər (*müəllifin qeydi*).

³ Məğriblilər – muzdlu mavr qoşunu (*müəllifin qeydi*).

⁴ Qılınc vurmağı öyrənərək türkclər ikiqat bükülmüş keçəni kəsməklə məşq edirlər. Müsəlman qılıncından başqa çox az qılınc tapılar ki, belə bükülmüş keçəni bir zərbə ilə kəsib ayıra bilsin. Bu məqsəd üçün bəzən qalın dülbənddən də istifadə edilir (*müəllifin qeydi*).

⁵ Allah! İlləllah! – çığırtdı. İspan şairləri bunu "Leilies" adlandırır, adətən az danışan türklər belə halda həddən artıq çığırırlar; xüsusən horbi məşğələlərdə, ovda, bir də ki, ən çox müharibədə. Onların döyüşdə çığırması, evdə isə özlərini ciddi aparması, çubuq və təsbehləri ilə birlikdə çox maraqlı ziddiyyət təşkil edir (*müəllifin qeydi*). Döyüş zamanı türk əsgərləri vəcdə gəlib bir cürəslə dalbadal çığırtdı "Allah! Allah!" deyirlər.

X

Züleyxa ah çəkdi, Səlim dinmədi,
 Dayandığı yerdən heç tərpənmədi.
 Hələ seyr edirdi o, uzaqları,
 Üzü qəm dalğalı, rəngi sapsarı.
 Döndü ona tərəf Züleyxa bu an,
 Bir şey anlamadı o lal duruşdan,
 Odlu bir gizilti keçdi qəlbindən,
 Anlaya bilmədi nə üçün, nədən
 Onu danışmağa qoymayıb ürək.
 Sıxılır varlığı bir mənğanətek.
 "Üzünü döndərir o məndən hələ.
 Biz görüşməmişdik əvvəllər belə.
 Onun arzusu nə, xəyalı nədir?
 Bu rəftar mənəməçün çox qərībdir".
 Ayırıb Səlimdən gözünü birdən,
 Züleyxa otağı gözdi, dolandı.
 Donuq gözlərilə bu zaman, görən,
 Səlim nə düşündü, Səlim nə andı?
 Züleyxa götürüb tez güləbdəni
 Çilədi, ətirə tutdu hər yanı.
 "İran ətri-gülü"¹ uçdu bu ara
 Səpildi tavana, zər divarlara².
 Səlim bildimi ki, bu nə oyundu?
 Damlalar onun da üstünə qondu.
 Bu çağırış Səlimə əsər etmədi,
 Onun üreyini heç tərpətmədi.
 Səlim bir daş kimi dinmədi, durdu.
 Əzablar, fikirlər onu susdurdu.
 – Bu nədir, hələ də pərişanmısan?
 Sən belə deyildin, axı, bir zaman.

¹ Ətri-gül – gül yağı. Ən əslisi fars ətri-gülüdür (*müəllifin qeydi*).

² Müsəlman evlərinin tavanında, yaxud həşşəsində, daha doğrusu, divarında adətən Konstantinopol şəhərinin cəmi bir mənzərəsi parlaq boyalarla əks olunur. Bu şəkillərin bu qədər parlaq rəngli olması bu mənzərəyə qarşı bir nifrət oyadır. Mənzərədən aşağıda isə müxtəlif növ silah, şəmşir və s. çəkilir (*müəllifin qeydi*).

Ah, Səlim! Bu kədər yaraşmır sənə,
 Bəri dön, su səpim ələmlərinə.
 Züleyxanın xumar gözləri bu dəm
 Deydi dibçəkədəki gül-çiçəklərə.
 Onun nəzərində dəyişdi aləm,
 Düşündü, başını dikərək yerə:
 "Gülləri özünə tutaraq həmdəm
 Bir zaman onları Səlim sevərdi.
 Ona bu güllərdən hədiyyə versəm
 Bəlkə qardaşımın azala dərdi".
 Dərrib qızılgülü Züleyxa bu an,
 İncə təbəssümdə uzatdı ona.
 Özü də bilmədi ancaq, nə zaman
 Döşənmiş Səlimin ayaqlarına.
 – Qardaşım, hirsələnmə, tez ol, bəri dön,
 Gör bir nə deyirəm, axı, mən sənə.
 Bu gül, dərdlərini dağıtmaq üçün
 Bir namə gətirmiş bülbüldən sənə.
 Bülbül söyləyir ki, ötəcəyəm mən,
 Bu gecə ən şirin nəğmələrimi,
 Qoy Səlim ayrılısın öz dərdlərindən,
 Gülsün dərd içində o mənim kimi.
 Gülüb danışasan, deyə sən yenə
 Şənlik qatacaqdır o, öz səsine¹.

XI

– Necə? Tab edərmi bu dərdə ürək?
 Mən verdiyim gülü almırsan demək?
 Sən mənə qəzəblə baxırsan hələ,
 Səlim, görməmişdim mən səni belə.
 Səni məndən artıq, de, kim sevər, kim?
 Ah, əziz Səlimim, əziz Səlimim!

¹ "Gül aşiqinin" oxuduğu mahnıların qəmgin, yoxsa şən olduğu haqqında çox mübahisələr olmuşdur. Bu məsələ barəsində c-b Foksun rəyi bir çoxlarının etirazına səbəb olmuşdur. Ona etiraz edən bu adamlar öz rəylərində qədim dövr adamlarının fikrinə istinad edirlər. Əgər c-b Foks haqlı deyildirsə, mən bu barədə "errare mallem" ("yaxşı olardı ki, mən səhv edəydim" – lat.) deməyə tam razı olsam da, barışdırıcı rəy söyləməyə cəsarət etməirəm (müəllifin qeydi).

Nifrətmi edirsən mənə, söylə, sən?
 Bəlkə də qorxursan? Ah, çəkinirsən!
 Gəl, gəl, sən başını qoy sinəm üstə,
 Sənə layla çalım mən asta-asta.
 Səni məst eyləyim öpüşlərimlə,
 Niyə tutulmusan, nə olmuş belə?
 Sənə dikilmişdir mənim gözlərim,
 Qəlbinə ruh versin qəlbimin səsi.
 Əsər eləmədi sənə sözlərim,
 Nə də uydurduğum bülbül naməsi.
 Atamız çox sərtidir, bilirik bunu,
 Sənin də bu qədər sərt olduğunu
 Bilmirdim, bu sərtlik qəlbimə oxdur.
 Atamız bir qədər sənə soyuqdur.
 Ancaq, söylə, bəs sən yenə osanmı?
 Bacının eşqini unutmusanmı?
 Paşanın əmrini susdurdu səni?
 Çoxaltdı dərtdini, kədərini.
 Bəlkə düşmənidir Qarəsmən sənin?
 Əgər belə isə əmin ol, əmin,
 Vermərəm könlümü mən ona qəsdən.
O Məkkə evinə and içirəm mən!
 Özüm də, sən necə baxırsan buna?
 Dözərəmmi sənin ayrılığına?
 Əgər ayırsalar zor ilə bizi,
 De kim təskin edər ürəyimizi?
 Mənim pasibanım onda kim olar?
 Sənin məndən başqa sirdaşınmı var?
 Yox, elə bir qüvvət tapılmaz hələ
 Ruhunu ruhumdan ayıra bilə.
 Murdar **Əzrayılın**¹ qanlı oxuna
 Hansımız tuş olsaq (əmin ol buna),
 Bu, hər ikimizə vurulan dağdır,
 Bir vuran ürəklər bir susacaqdır!
 Məhv olunca bizim diləklərimiz,
 Əbədi uyuyaq bir məzarda biz...

¹ Əzrayıl – ölüm mələyi (müəllifin qeydi).

Ölüydü, elə bil, o, cana gəldi,
 Qızın sözlərindən həycana gəldi.
 Çevrildi birdən,
 Qaldırdı yerdən
 Dizi üstə çökmüş qızı o, dərhal,
 Elə bil, yox oldu o dərd, o məlal.
 Qəlbindəki fikirlər
 Gizlənmədi dərinədə,
 Qara-qura xəyallar
 Alışdı gözlərində
 Göylərin qübbəsində
 Parlayan şırım kimi.
 Buludlar arxasından
 Çıxan ildırım kimi
 Onun qəlbi bu zaman
 Parlada kirpikləri

Arasından...

Ah, heyhat!
 Nə şeypur səslərindən
 Döyüşlərdə ürəkən at,
 Nə qəfil it səsinə
 Səksənən qart canavar,
 Nə də son döyüşlərə
 Çağrılan bir zülmkar
 Titrəməmiş, əsməmiş
 Züleyxanın andını
 Eşidirkən, titrəyən
 Səlim kimi... Ah, nədən!
 Dinləyib Züleyxanı
 Səlim bayaqdan bəri
 Açıb tökdü qəlbində
 Gizlətdiyi sirləri:
 – Artıq məninkisən, mənimsən, bəli,
 Sən həm bu dünyada, həm o dünyada.
 Ayırmaz ecəlin qara çəngəli

Səni məndən, sənsiz yanaram oda.
 Sənin o pak andın bağladı bizi
 Qırılmaz tellərlə bir-birimizə.
 Heç bir şey sarsıtmaz ürəyimizi,
 Hökm eyləyə bilməz göylər də bizə.
 Öz ülvi, müqəddəs andınla min-min
 Başları ölüməndən xilas eyledin.
 Rəngin ağarmasın! Sənin hər tükün
 Məndən tələb edir min qurban bu gün.
 Bir qıvrım tükünü, sən inan mənə,
 Dəyişməm İstəkar¹ xəzinəsinə.
 Bu gün ürəyimi duman-çən aldı,
 Məni danladılar, qanım qaraldı.
 Qorxaq adlandırdı məni ixtiyar;
 Qul oğlu olsam da, öz atəmin var.
 Diksinmə, bu sözü

Dedi o özü!

Artıq nə deyərler bir qul oğluna.
 Sənin xatirinə dözüürəm buna.
 Neynək, hər təhqirə çatar bir əvəz,
 Ancaq andımızı bilməsin heç kəs.
 Səni, ey Züleyxam, mənim əlimdən
 Almaq istəyəni tanıyıram mən.
 Dövlətlidir, ancaq gədədir, gədə.
 Sıtayış etməyir müsəllim² də.
 Bunlar keçər, arzum budur ki, yalnız
 Heç vaxt pozulmasın bizim andımız.
 Osman bəyə isə öz qaydasıtək
 Mənim adamlarım cavab verəcək.
 Dar gündə öz arxam, öz dostlarım var,
 Mənim qisasımı tez alar onlar
 Yaxşı tanıyıram dostu, düşməni,
 Göründüyüm kimi düşünmə məni!

¹ İstəkar – Adəmdən əvvəl yaşayan sultanların xəzinəsi (*müəllifin qeydi*).

² Müsəllim – hakim, rütbəyə görə paşadan sonra ikincidir; bundan sonra üçüncü yerdə komandan gəlir; ağa rütbəsi isə bundan sonradır.

– Göründüyün kimi düşünməməkmi!
 Necə dəyişirdi səni bu kədər?
 Ah, Səlim, necə də sən başqalaşdın,
 Nə qədər incəydin, şəndin bu səhər.
 Sən mənim eşqimdən xəbərdar idin.
 O heç vaxt soyumaz, əmin ol, əmin!
 Yalnız səni görmək, səninlə olmaq,
 Ən böyük istəyim, arzumdur ancaq,
 Birlikdə danışmaq, birlikdə gülmək,
 Səninlə yaşamaq, səninlə ölmək! –
 Budur ən müqəddəs diləyim mənim
 Eşqinlə çırpınır ürəyim mənim.
 Sənin gözlərini, yanaqlarını,
 Sənin əllərini, dodaqlarını,
 Öpmək istəyirəm, belə, belə, bax!
 Kifayətdir, səndən doymuram ancaq.
 Ah, Allah! Od yağır dodaqlarımdan,
 Mənə də mi keçdi səndəki həycan!
 Mənim də yanağım qızarmış, deyən,
 Sən xəstə olanda, ah, nolaydı mən,
 Sənin hər dərdinə ortağ olaydım,
 Sərv olub başına kölgə salaydım.
 Alnını sığamaq, telini eşmək,
 Bütün dövlətimi sənle bölüşmək,
 Ancaq xərcləməmək istərdim, Səlim,
 Ay mənim qardaşım, mənim dəcəlim!
 Səninçin yellərə verərəm ömrü.
 Hər şeydən keçərəm mən səndən ötrü.
 Hər şeyə hazırım. Ancaq ölərkən
 Gözlərini örtmək istəməyəm mən.
 Bu dərdə kim dözər, kim tab edər, kim?
 Budur duyğularım, düşüncələrim.
 Daha bundan artıq nə gerek bizə?
 Bu qədər yaxınkən bir-birimizə,
 Nədir qəlbimizdə yatan sirlər?

Sirr saxlamaq sənə xoşdursa əgər
 Nə etmək, Səlimim, qoy belə olsun.
 Bu da eşqimizdə bir pille olsun!
 Ancaq bəs “silahım”, “dostlarım” nədir
 Anlamıram bunlar nəyə gərəkdir?
 Mənə elə gəlir, bu zaman Cəfər
 Bu böyük andımı eşidə bilər.
 Ancaq nə qəzəbi, nə hirsini bir an
 Məni döndərəmməz öz inadımdan.
 Olduğum kimi yəm əzəldən bəri,
 Zamanın o acı, sərt küləkləri
 Dəyişdirə bilməz məni heç zaman.
 Züleyxanın gözü uşaqlığından
 Yalnız sənə baxmış, sənə dikilmiş,
 Səni öz ürəyi, öz eşqi bilmiş.
 Ey əziz qardaşım, dostum, Züleyxa
 Səndən özgəsinə baxarmı? Əsla!
 Sənə bəslədiyim hisslərimi,
 De, sənə önündə bir kitab kimi
 Neyçin açmalıyam? Sıxılır ürək,
 Axı həqiqəti neyçin gizlədək?
 Pərdələr çəkilmiş gözlərimizə.
 Bizim sərt şəriət tapşırıdı bizə:
 Günahdır görünmək naməhrəmlərə.
 Bütün ömrüm boyu hələ bir kərə
 Onun ehkamına zidd getməmişəm, –
 “Peyğəmbər” demişəm, “Allah” demişəm.
 Bu qanun nə qədər xoş gəlir mənə,
 Çünki görünmədim bir özgəsinə.
 Səlim, görmədiyim adama getmək
 Mənə ağır gəlir. Ancaq nə etmək?
 Beləysə, bu sirri bəs nə üçün sən
 Gizlətməyi mənə məcbur edirsən?
 Bilirəm paşanın xasiyyəti,
 Bilirəm, o əsla sevməyir səni.
 Tez-tez qəzəblənir o əbəs yerə,
 Nifrin də yağdırır ulu göylərə.

Onu bəd əməldən saxlasın Allah,
Gizlənib qəlbimdə nəsə bir günah.
Günah sayılarsa, ah, bunlar əgər,
Başıma qəzadan yumruqlar dəyər.
Ah, Səlim, gəl mənə aç öz sirrini,
Əzabdan, qüssədən xilas et məni.
Odur, **çuxadar**¹ götürərəm, ah, mən,
Məşqini qurtarmış atam, deyəsen.
Onunla görüşmək əzabdır mənə.
Nə üçün belədir, Səlim, desənə?

XIV

– Züleyxa, tez çəkil sən otağına,
Duruş gətirərəm mən özüm ona.
Fərmanlar, vergilər haqda indi biz
Söhbət edəcəyik, belədir şəksiz.
Qorxulu xəbərlər alırıq hər gün
Dunay sahilindən. Bu bizim üçün
Böyük təhlükədir. Düşmüşük səsə,
Ordunu dağıdır bizim vəzirşə.
Gülüb ordumuzun bu “cəlalına”
Təşəkkür göndərin, gavurlar, ona.
Amma, bax, elə ki səsləndi təbil,
Çıraqlar sönəndə, zülmət çökəndə,
Sənin otağına gələrəm mən də.
Sakitcə çıxarıq gedərik yenə
Yuxulu suların sahillərinə.
Bizim bağımızın hasarı üstədən
Heç kəs aşə bilməz, arxayınam mən.
Gecənin yarısı keçərək bağa
Heç kəs cürət etməz bizi pusmağa.
Əgər tapılırsa belə bir qoçaq,
Mənim qılıncımdan töhfə alacaq.

Orda Səlimini tanıyacaq; sən
Çox gizli şeyləri öyrənəcəksən.
Məndən qorxma, mən ki səninəm, sənin.
Məndə açarı var hərəmxanənin...
– “Məndən qorxma!” Sən ki bu vaxta qədər
Belə danışmazdın, nədir bu sözlər?
– Di tez ol, Harunun gözətçisinə
Mən bəxşiş vermişəm, alacaq yenə.
Onlar əlimdədir, məndədir açar,
Ah, sənə deməyə çoxlu sözüm var.
Züleyxa, bu gecə əmin ol ki, sən
Mənim hər sirrimi eşidəcəksən.
Oxuyub dərindən mənim qəlbimi
Görərsən, deyiləm gördüyün kimi.

İKİNCİ NƏĞMƏ

I

Hellenin¹ üstündə gurladı tufan,
Sevgi də o gecə işləyib günah
Sestos² qızının ümidi olan
Cavan qəhrəmanı unutmuşdu, ah!
O gecə göy üzünü nura boyandı,
Onun qələsinin məşəli yandı.
Sanki qopan külək, (bu gecə yarı)
Dəniz quşlarının çıxarılan
Mənəli-mənəli inildəyirdi.
Ona “öz yurdunu tərk et” deyirdi.

¹ Helle – Dardanel boğazının qədim yunan dilində adı. Yunan əfsanəsinə görə Aqamos şahın qızı Helle burada batmışdır. Buna görə də yunanlar Dardanel boğazını “Helles dənizi” adlandırmışlar.

² Sestos – Şimali Yunanıstanda şəhərdir. Burada yaşayan Heronu abidoslu Leandr sevir. Leandr, hər gecə məşuqəsi Hero ilə görüşmək üçün Hellespontu (Dardanel) üzüb gəlmiş. Bir gecə Heronun uzaqdan Leandra yol göstərdiyi fənər sönür və Leandr suya batır. Bunun dərdindən Hero da özünü suya atır.

¹ Çuxadar – görkəmli ağanın qabaqda gedən xidmətçilərindən biri (*müəllifin qeydi*).

Yanırdı gözündə alovlanaraq
Onun məhəbbəti, sevgisi ancaq.
Onu salamlayan yeganə ulduz
Heron mahmısını deyirdi yalnız:
“Dalğalar, ürekdir sevginin yeri
Gəlin ayırmayın sevgililəri”.
Bu mahmı, bu dastan olsa da köhnə
Bu ilahi sevgi təzədir yenə.
Sevənlər qatlaşıb cəbrə hər zaman
Keçər məhəbbətin fırtınasından.

II

Hellenin üstündə coşur dalğalar,
Göylərə sovurur suları ruzgar.
Gecə pərdə çəkir, çox nahaq yerə,
Qanla suvarılmış düzənliklərə.
Priam¹ dövründən qalan məzarlar
Bizə xatırladır o keçən günü
Kor,² qoca Skif adalarına
Baxmaqla aldadır özü özünü.

III

Mənim ayaqlarım, eh, bir zamanlar
O gözəl yerlərdə addımlamışdır.
Hər bir qarışında ayaq izim var,
O müqəddəs yerlər mənə tanışdır.
Sevda! müğənni! Dayanma, inlə,
Düşünmək, qəmlənmək xoşdur səninlə!
Bu yerdə hər qaya, hər uçuq, yəqin,
Ötən döyüşlərdən bir yadigarıdır.
Hər yaşıl tepədə min bir şəhidin
Adsız, xatirəsiz türbəsi vardır

¹ Priam – Troyanın əfsanəvi padşahı.

² Kor – Homərə işarədir.

(Hələ yazılmamış dəhşəti onun).
Yalayır daşları suların dili,
Sənin doğma, “Geniş Hellespont” onun¹
Dəli dalğaları yuyur sahili.

IV

Gecə qanad gərdi, hava qaraldı,
Helle sularını kölgələr aldı.
İdanın² üstünə, çəmənə, çölə
Ay öz şəfağını saçmayıb hələ.
İndi onun büllur şəfaqlərindən
Narazı qalarımı bir əsgər belə?
Döyüşlər kəsilmiş, işə bax, işə,
Çobanlar sevinir bu asayişə.
Qanadı qırılmaz uçan quşların,
Dardanın oxuyla məhv olmuşların
Məzarı üstündə sürülər otlar.
Sahır kölgəsini çölə bulutlar.
Bir bax bu tepədə nəre çəkərək
Ammonun³ övladı dolaşardı tək.
Şahlarm durduğu bu hündür tepə
İndi qərrib, tənha məzara bənzər.

¹ “Geniş Hellespont” və yaxud “*ucsuз-bucaqsız Hellespont*” təşbihinə kim necə mənə verirsə versin, bu bərdə mübahisə etmək arıqdır. Belə mübahisəyə mən Dardanel boğazının özündə rast gəlmişəm. Belə mübahisənin sona çatacağını əzəldən görə bilməsəm də, mən özüm üzüb bu sahildən o biri sahile çıxmışam. Ola bilsin ki, bu məsələ həll olunanaqəd bir dəfə də boğazdan üzə biləcəyəm. “İlahi Troya haqqında dastan”ın həqiqi olub-olmadığı məsələsi hələ davam etdiyi üçün, sirlə “Aperos” (ucsuз-bucaqsız yunan sözünün mənası da çox şeyi izah edə bilər. Homerin ola bilsin ki, məkan haqqında olan təsəvvürü, əbədi sevirəm deyən, lakin uzaqbaşı üç həftəyə sevgini unudan şıltaq bir qadının zaman haqqında olan təsəvvürü kimidir. Qadın əbədi yaxınlıqdan danışarkən üçhəftəlik müddəti nəzərdə tutduğu kimi Homer də, yəqin ki, ucsuз-bucaqsızlıq, qeyri-məhdudluq haqqında danışarkən yarım mili nəzərdə tutur (*müəllifin qeydi*).

² Türkiyədə ən yüksək dağ zirvəsi

³ Amman oğlu – yəqin ki, İskəndər Zülqarneynə işarədir. İrən işğal etməzdən əvvəl o qurbangahə ekililər gətirmişdir. Sonradan Karakalla da onun kimi etmişdir.

Karakalla – Roma imperatoru (188-217).

Burda yatanların – qəhrəmanların
Adını çəkməyir tək əcnəbilər.
Türbə çox yaşayır, bilirmisən sən,
Qədim, əfsanəvi abidələrdən.

V

Çoban yol göstərəcək (göylər qara, yer qara)
Gecə yarısı burdan ötən qayıqçılara;
Mayaq belə yanmasın bu füsunkar gecədə.
Ah, bu qaranlıq gecə əsrarlıdır necə də!
Körfezin işıqları sönüb itdi birbəbir.
Sükuta qərq oldu göy, sükuta qərq oldu yer.
Alışırdı tək çıraq gecənin bu çağında
O gözəl Züleyxanın balaca otağında.
Bəli, yanır tək çıraq orda axşamdan bəri,
Taxt üstünə səpilmiş kəhrəba danələri!¹
O kəhrəba təsbəhin yanında, həm də budur,
Bəzəklərlə yazılmış müqəddəs Quran durur.
Titrədərək səsinə
Oxuyar asta-asta o, Kürsü ayəsiniz.
Sərilmiş, səpələnmiş taxtın üstünə çin-çin
Zərli divanları da İran şairlərinin.
Bunların üstündə də gah ağlayan, gah susan
Udu qoyulmuş onun. Köksü qara, bağı qan,
Çırağın bir yanında çini dibçəklər də var.
Döşəmədə gülümsər qədim, əlvan xalçalar.
Bunlar İran bəzəyi, Şiraz çiçəkləridir,
Bunlar məzlum insanın zəhmətidir, təridir.
Ancaq yaman ağırdır bu otağın havası.
Hanı evin pərisi, niyə boşdur yuvası?
Bu dəhşətli gecədə aldadıb nökrələri
Neçin tərk etmiş görən öz evini o pəri?

¹ Kohrobanı sürtdükdə yüngül və xoşagəlməz otir verir (*müəllifin qeydi*).

² Qiymətli daş üzərində və yaxud kağız üzərində Qurandan yazılmış duaları boyundan asmaq, ya da boyundan keçirib qoltuq altından asmaq adətə Şərqdə hələ də geniş yayılmaqdadır. Quranın ikinci cüzindən olan Kürsü (*taxt*) ayəsi ulu yaradanın bütün xüsusiyyətlərini təsvir edir. Bu duanı da, dediyimiz kimi, möminlər yazırlar və yanlarında gəzdirirlər.

VI

Unudaraq hər şeyi.
Müsəlmanlardan özgə heç kəsin geymədiyi
Cod, samur dərisinə bürünüb gecə yarını,
Züleyxa asta-asta tapdayıb otluqları
Əziz bələdçisini, Səlimi izləyirdi,
Külək inildəyərək sanki nəgmə deyirdi.
Onu geri dönməyə məcbur etsə də qorxu,
Bacarmırdı o ancaq. Yox, yox! Heç mümkünmü t
Ayrılsa qardaşından onun qəlbi qan ağlar.
Səlimi danlayarmı heç o zərif dodaqlar?

VII

Nəhayət təbiətin əli ilə düzəlmiş,
İnsanın əli ilə dəyişib cana gəlmiş
Mağaraya çatdılar. O, nə geniş, nə dardı.
Burada o, çox zaman öz udunu çalardı.
Əzbərlərdi Quranı bəzən də həzin-həzin,
Bəzən də düşünərdi mənasını cənnətin.
Ah, onun peyğəmbəri qərribə gəlir ona;
Həqarətlə baxıbmiş neçin qadın ruhuna?
Peyğəmbər deməmişdir mömin müsəlmanlara,
Ruhu hara gedəcək qadın öləndən sonra.
Yeri çoxdan hazırdır Səlimin cənnətdə, ah,
Qız heç inana bilmir, inana bilmir, Allah!
Cənnətdə Züleyxasız yaşaya bilsin Səlim,
O sehirlə aləmə tənha çəkilsin Səlim.
Hansı cənnət hurisi, axı, Züleyxa qədər,
Səlimi sevə bilər, onu oxşaya bilər?!

VIII

İçəriyə girincə qurudu heykəl kimi.
Yamanca dəyişilmiş mağaranın görkəmi.
O gündüzlər gələrdi, axı, bura gizlicə,
Bəlkə gözə başqa cür görünür hər şey gecə.

Ətrafa nur saçaraq
Yanır, yanır mis çıraq.
Dülbəndli dəlillərdə görmədiyi silahlar
Yığılmış bir bucağa. Aman, burda nə sirt var?
Bu xarici qılınclar neçin yığılmış belə?
Birin dəstəsində qan izi də var hələ.
O, bəlkə də günahsız bir fəqirin qanıdır,
Günahsız qan axıtmaq bəşərin nöqsanıdır.
Taxt üstündə qədəh var. İçində şərbəttəmidir?
Şərbətə benzəməyir, ax, kim bilir o nədir?
Səlimi görmək üçün Züleyxa geri döndü,
Ah, ona qardaşı da başqa cürə göründü.

IX

Səlim tamam dəyişmiş görkəmini, bir zaman
Taxdığı **dülbəndi** də çıxarıbdır başından
Onun əvəzində o, çalma bağlamışdır,
Belini işləməli kəmərlə qucaqlamışdır.
Ləl bezəkli xəncəri çıxarmış kəməmindən,
Qoşa tapançaları asmış onun yerindən.
Bir də əyri bir qılınc dəyir topuqlarına,
Ah, bu təzə geyimi necə yaraşır ona!
Gümüşlərlə bezənmiş çiynindəki ağ plaş
Dizlərindən aşağı yellənir yavaş-yavaş
Atdıqca addımını. Olmasaydı, ah, əgər
Alındakı o vüqar, gözündəki şəfəqlər,
Sakit duruşundakı o əzəmət, şübhəsiz,
Adi qaleonçuya¹ bənzərdədik onu biz.

X

– Demişdim ki, deyiləm, heç də sən gördüyüntək,
Doğru söylədiyimi indi özün görəcək,
Təəccüb edəcəksən, inan, ey gözəl nigar,
Yuxuya da sığmayan qəmli bir dastanım var.

Bu dastanım sən də qəlbini yaxacaqdır.
Artıq öz həyatımı gizlətməyim nahaqdır.
Sən bunu bilməlisən. Demə dəlilsən, nəsen.
Sən o Qara Osmana ərə getməməlisən!
Əgər gül dodaqların başqa sözlər desəydi –
Qabağında titrəyib o andı içməsəydi,
Bəlkə də öz sirrimi mən açmazdım heç sənə,
Səbəb olmazdım sənə kədərinə, qüssənə.
Mən indi açmayıram sənə məhəbbətimi,
İzləyir indi bizi təhlükə kölgə kimi.
Züleyxa, başqasına ərə getməməlisən,
Bil, agah ol ki, sən qardaşın deyiləm mən.

XI

– Ah, “qardaşın deyiləm” – sözünü götür geri,
Güldürmə üstümüzə yadları, özgələri.
Ay Allah! Bu dünyada mən tək doğulmuşam mı?!
Qoy ağlayım bu günə. Sənə yad olmuşam mı?
Demək sevməyəcəksən bundan sonra mənə sən,
Bunu ağlar ürəyim hiss etmişdi əzəldən.
Ancaq bunu yaxşı bil, Züleyxayam mən yenə,
Səni seven, oxşayan bir bacıyam mən sənə.
Əgər xoşdursa sənə, durma öldür sən mənə,
Açıq sinəm gözləyir sənə möhkəm zərbəni.
Öl desən mən ölərəm, hazırım hər əmrinə,
Səlimsiz bir həyatdan ölüm çox xoşdur mənə.
Mən indi anladım ki, atam kim, sən də kimsən
Cəfəri sən özünə neçin düşmən bilmisən?
Mən Cəfərin qızıyam, söylə, buna görəmi
Hamı sənə lağ edir, təhqir edir qul kimi?
Yox, bacınam, çıxmaram, Səlim, əmrindən sənə,
Əmr elə, qolubağlı qulun olum mən sənə.

XII

– Mənim qulum Züleyxa, sən qulunam özüm.
Sənsən mənim taleyim, sənsən gecəm, gündüzüm.

¹Qaleonçu – dənizçi deməkdir, yeni türk dənizçisi. Yunanlar gəmini idarə edir, türklər isə top atırlar. Geyimləri çox ala-bəzəkli. Onların qıçları adətən açıq olur.

Yox, bizim taleyimiz bağlanıb bir-birinə,
 And içirəm Züleyxa, peyğəmbərin qəbrinə.
 Qoy mənim bu niyyətim dərdinə məlhəm olsun,
 Qılncıma yazılmış,
 Qadir Quran ayəsi qoy mənə həmdəm olsun!¹
 Qorusun eşqimizi hər bələdan, xətədan,
 Qılncımın odunda qoy erisin sis, duman.
 Andım salar göylərdən quşun da qanadını,
 Qürurla gəzdirirəm ürəyimdə adını.
 Sənin atan olsa da mənim qəddar düşmənim,
 Döyünürsən hər zaman ürəyimdə sən mənim.
 Çox sevmiş mənim atam Cəfəri – qardaşımı;
 Cəfərsə “uf” demədən kəsmiş onun başını.
 Mənim körpəliyimə acımış öldürməmiş,
 Yalançı qayğılarla o mənə layla demiş.
 O məni izləyirdi zəncirini qıraraq,
 Bir gün qaça biləcək şir balasitək ancaq.
 Axır damarlarımda indi atamın qanı,
 Sanki məndən soruşur: “İntiqamın bəs hanı?”
 Yalnız sənin xetrinə gözləyirəm hələ mən.
 Salmayıram Cəfərin canına vəlvələ mən.
 Lakin mənə burada qalmaq artıq yaramaz.
 Hələ dastan bitməmiş, sən ardına qulaq as.

XIII

Öyrənə bilməmişəm bu vaxtadək hələ mən,
 Hansı bir hiss qardaşı etmiş qardaşa düşmən.
 Çox kiçik bir iş üstə ürək gəlir tüğyana,
 Qatı düşmən kəsilir bəzən insan insana.
 Ah, atam Abdullanın qoçaqlığı bu gün də
 Yaşayır Bosnیلərin² şirin nəğmələrində.
 Pasvanın dəstələri yenə ondan deyirlər.
 Öz dərin nifrətini boğa bilməmiş Cəfər,

¹ Türk qılınclarının üzərində qızıl suyu ilə adətən bu silahın qayınıldığı yer və ustanın adı, çox zaman isə Qurandan bir ayə yazılır (*müəllifin qeydi*).

² Tayfa adıdır.

Öldürmüş qardaşını. Ah, necə də qiymiş o,
 Bəs mən neyləməliyəm, heç bilmirəm doğrusu,
 O məni azad etmiş, öldürməmiş o məni,
 O zamandan hamıdan gizləmiş öz sirini.

XIV

Əvvəl həyatı, sonra hakimiyyət yolunda
 Pasvan¹, vuruşmalarda qələbə çaldı sonda.
 Təkəbbürlə, qürurla, o, Vidada oturdu.
 Hüzurunda paşalar əlləri döşdə durdu.
 O zaman qardaşlara rütbə dəxi verdilər.
 Hərəsi bir hissəyə rəhbərlik edirdilər.
 Atlarının quyruğu, dalğalandı onların²)
 Sofya dərəsi oldu məskəni qoşunların.)
 Çadırları qurdular, dincəldilər, yatdılar.)
 Cəfərin əmri ilə hiyləyə əl atdılar)
 O zəhərli qədəhi verdilər əmrə görə,)
 Abdullanın ruhunu uçurtdular göylərə.
 Ovdan yorğun qayıdıb vannasında uzanan
 Abdulla nə biləydi zəhərliydi o fincan.
 İçdi, son damlayadək yanğısı sönsün deyə
 (Qatdırmışlar zəhəri qul əliylə badəyə).
 Ay Züleyxa, bunlara inanmırsansa əgər,
 Get Harundan xəbər al, hamısını o söylər.

XV

Elə ki, yatırıldı Pasvanın da üsyanı,
 Cəfər³ əlinə aldı bütün eli, obanı.
 Bizim divanxanada var-dövlətin əliylə
 Tezcə yüksələ bilər alçaq adamlar belə.

¹ Pasvan oğlu – Viddin üsyançısı; ömrünün son günlərini də “möhtəşəm Portla” (*türk dövlətinin adı*) mübarizə etmişdir (*müəllifin qeydi*).

² At quyruğu Paşanın bayrağıdır (*müəllifin qeydi*).

³ Cəfər – ya Arqiro Kastro, ya da ki Skutari paşasıdır. Həqiqətən burada təsvir olunduğu kimi albaniyalı Əli paşa tərəfindən öldürülmüşdür.

Abdullanın şöhrəti, şanı, eşqi, əməli,
 Bir qardaş qatilinin əlinə keçdi, bəli!
 Düzdür, onun dövləti çıxdı əlindən, yenə
 Sonradan başqa yolla o keçirdi əlinə.
 Necə? Hansı yol ilə? Tarlalara nəzər sal,
 Bunu əliqabarı kəndlilərdən xəbər al.
 Becərdiyi tarladan soruş nə çatır ona,
 O peşmandır, peşmandır inan doğulduğuna.
 Neçin xilas eyləmiş anlamıram o məni?
 O, bəlkə də saymamış cılız, məsum körpəni.
 O, heç düşünməmişdi bu balaca uşaqdan
 Ən ağır bir zərbəni dada bilər bir zaman.
 O məni oğulluğa, bəlkə götürdüyüçün
 Göylər onu oğuldan məhrum etmiş büsbütün.
 Başqa bir məqsəd üçün, bəlkə, etmiş o bunu?
 Böyütmüş oğul kimi qardaşının oğlunu?
 O sındıra bilməyir qürurunu bircə an,
 Mən də keçə bilmirəm öz atamın qanından.

XVI

Öz evinin içində düşmən bəsləyir Cəfər,
 Atamın düşmənidir çörəyini yeyənlər.
 Əgər bu adamlara söyləsəm bu sirri mən,
 Ayırlarlar tez onun başını bədənindən.
 Onlara bir ataman – yol göstərən gərəkdir,
 Hər biri haqq yolunda canından keçəcəkdir.
 Cəfərin bu sirrini Harun bilibmiş ancaq,
 O, görmüş Abdullanı can verəndə, işə bax!
 Əlindən nə gələrdi yazıq, məğmun bir qulun?
 Qisas mı? Yox, bacarmaz! Ancaq ağıllı Harun
 Ağasının oğlunu xilas etmiş ölümdən,
 Budur yaşamışam mən,
 Dosta xəyanət edib, zəfər çalıb düşməne,
 Taxt üstündə qürurla Cəfər oturdu yenə.
 Bu zaman Harun məni –
 Mən günahsız körpəni,

Cəfərin hüzuruna gətirmiş qucağında.
 O məni “əfv eyləmiş” kefinin xoş çağında.
 Mən orda başa vurdum ömrün ilk illərini.
 Sonra biz tərək eylədik Dunay sahillərini.
 Rumellərdən ayrılıb yenə də tökərək qan,
 Asiya ölkəsində qərar tutduq o vaxtdan.
 Harundan özgə kimsə bu sirri bilməmişdir.
 O özü də bu sirri kimsəyə deməmişdir.
 Yalnız bir dəfə Harun agah eyləmiş məni,
 Açmış Nubiyalının¹ sirrinin zəncirini.
 Allah belələrinə ömür verir, güc verir,
 Günahkarın sirrini açmaq üçün göndərir.

XVII

Mənim bu hekayətim zəhərle yoğrulsa da,
 Sənin incə qəlbini yaralamış olsa da,
 Bütün bu həqiqəti açmalıyam sənə mən,
 Sən agah olmalısan atanın işlərindən.
 Sən heyretlə baxırsan mənim bu qiyafəmə,
 Hələ çox geyəcəyəm bunları, heyret etmə.
 Eşqinə and içdiyən qarşındakı bu oğlan,
 Dəniz quldurlarının başçısıdır, ah, aman!
 Züleyxa, quldur kimi sən tanıma onları,
 Qılınclarında parlar onların qanunları.
 Onların ürək dələnlərini eşitsən –
 Onların dərdlərinə özünü sipər etsən,
 O solğun yanaqların dönər solğun xəzələ.
 Ah, Züleyxa, dünyada nə görmüsən sən hələ.
 Göylərə dirək olmuş piratların ahları,
 Onlar gətirmiş bura gördüyün silahları.
 Bu cam da onlar üçün doldurulmuş, bil əgər,
 Bircə qədəh içsələr canlarından keçərlər,
 Onlar şərab içirlər, ah çəkirlər dərindən,
 Keçsin peyğəmbərimiz onların təqsirindən!

¹Nubiyalılar – Şimali Afrikada Nubiya əhalisi.

XVIII

Məndən nə gözləyirsən?
 Qapılardan qovulmuş,
 Arzusu təhqir olmuş,
 Məsləki getmiş bada,
 Bir adamdan dünyada
 Nə gözləmək olar ki?
 Sıxır məni kədərlər;
 Öz qorxusundan Cəfər
 Məni məhrum eylədi atdan, oxdan, nizədən,
 Züleyxa, addımbaşı təhqir olunmuşam mən.
 Cəfər məni həmişə, alçaq, meğmun bilibdir;
Divanxana önündə o nə qədər gülübdür
 Cilov, qılınc tutmağı bacarmayan əlimə,
Bütün divanxananı güldürübdür Səlimə.
 Apmazdı o məni özüylə vuruşlara,
 Sən acizsən, deyərdi, dava hara, sən hara?
 O məni kişi saymaz, hər işdə unudardı,
 O məni qadınlara, Haruna tay tutardı.
 Tapşırırdı Haruna məni bir arvad kimi.
 Təhqir edərdi Cəfər mənim heysiyyətimi.
 Neçin oldum mən belə?
 Bəlkə gözəlliyindir məni incəldən belə?
 Sənmi dəyişdin mənim kişi təbiətimi?
 Ürəyim də yumşaqdır qadın ürəyi kimi.
 Yalnız Harun bilir ki, geri qalıb dəstədən
 Burada tək başıma nə dərdlər çəkmişəm mən.
 O qorxsada Cəfərdən, yazığı gəldi mənə.
 Əsirini buraxdı, tapşırırdı dönə-dönə,
 Cəfər qayıdanadək
 Geri dönsən gərəkdir.
 Mən söz verdim Haruna, ilk dəfə azad oldum.
 Mən ki yaşamamışdım, sandım təzə doğuldum.
 Göyü, yeri, günəşi seyr eylədim doyunca.
 Mən azad gəzməmişdim, axı ömrüm boyunca.
 Azadlıq! Mən sevirəm həyatım qədər onu,

Hec dil deyə bilərmi ürəyin duyduğunu,
 Fərəhdənmi, dərddənmi, ürperdi də tükler
 Qəlbimə xəncər kimi batardı gördüklərim,
 Gəzib dağda, dərədə, mən nəğmələr deyir
 Sənin hicranına da təəssüf etməyirdim.

XIX

Sədaqətli Mavrın kiçik yelkəni
 Bu quru sahildən ayırdı məni.
 Apardı, çox yeri seyr eylədim mən,
 Zövq aldım suların gözəlliyindən.
 Ah, mən o dəstəyə necə rast oldum,
 Harada qoşuldum, neçin qoşuldum?
 Sorma, son arzuya çatmayınca mən,
 Demərəm, dönmərəm öz qəsəməmdən.
 O haqda demərəm bir kəlmə belə
 Qulaq as, bitməmiş dastanım hələ.

XX

Doğrudur, çatmamış şöhrətə, ada,
 Kubar deyildirlər, yoxsuldur onlar.
 Onların zahiri kobud olsa da,
 Çox incə, çox həssas ürəkləri var.
 Hərəsi bir dindən, bir tayfadandır,
 Hamı onlar üçün ancaq insandır,
 Hamını bir görür onların gözü,
 Qanundur onların başçının sözü.
 Onlar öləndə də ürəklə ölür,
 Ürəklə danışır, ürəklə gülür.
 Onlar ki, əzəldən belə yarandı.
 Onların müqəddəs intiqam andı
 Hər şeydən üstündür, onlar hər zaman
 Dost üçün keçərlər öz canlarından.
 Onları bir-bir öyrənmişəm mən,
 Onlar seçilirlər öz gələlərindən.

Onlarla bir sönüb, bir yanıram mən,
 Frank ağı ilə¹ davranıram mən.
 Onların qəlbində bilsən nələr var,
 Ülvi fikirlərlə qanadlarırlar...
 Arzudur, xəyaldır onların varı.
 Lambronun² qürurlu son övladları,
 Azadlıq almadan bölüşdürürlər;
 Xeyallar içində ömür sürürlər.
 Min arzu bəslənir hər ötən anda,
 Əyləşib gecələr tonqal başında,
 Onlar düşünürlər hey dərin-dərin
 Azadlıq yolunu bu rəiyyətin³.
 Bərabərlik haqda düşünüb onlar
 Qoy öz qəlblərini rahatlasınlar.
 Azadlıq pəritək üzə güləndə,
 Gözəldir, vurğunam o günə mən də.
 Dəniz patriarxıtək qoyun mən də dolaşım,
 Dəryalardan, sulardan, sərt dalğalardan aşım.
 Tatar həyatı kimi həyatım olsun mənim⁴.
 Sahildəki çadırım, dənizdəki yelkənim
 Mənimçün sarayların büsətindən əzizdir.
 Ey mənim ərəb atım, məni belində gəzdir,
 Dalğaları yarıb keç, şığı gecəbəğündüz.
 Ey gəyim, di dayanma, hara istəyirsən üz!
 Qabağa gər sinəni,
 Bu sahilədən, dayanma, uzaqlaşdır tez məni,
 Heç özüm də bilmirəm haradır getdiyim yol.
 Sən də mənim Züleyxam, yolum üstə ulduz ol.
 Mənə xeyir-dua ver, son məqsədə tez çatım.

¹ "Çox nəzakətə", "ehtiyatla" demək istəyir.

² Lambro Kantsani – yunandır. 1789-1790-cı illərdə öz ölkəsinin azadlığı uğrunda mübarizə apardığına görə məşhur olmuşdur. Ruslar onu tək buraxdıqdan sonra o, dəniz qulduruna çevrilir. Onun fəaliyyət göstərdiyi yer Arxipelaq olmuşdu. Deyirlər ki, o hələ sağdır, Peterburqdadır. O və Riqa Yunanıstanda ən görkəmli inqilabçılardandırlar (müəllifin qeydi).

³ Rəiyyət – bütün xərəc verənlər (müəllifin qeydi).

⁴ Ərəblərin, tatarların və türkmənlərin köçəri həyat sürmələri haqqında məlumata Şərq haqqında yazılmış hər hansı səyahət kitabında rast gəlmək olar (müəllifin qeydi).

Ey sülhün göyərçini, ey ümidim, nicatım!
 Arzumsan, xəyalımsan sən dünən də, bu gün də,
 Fırtınalar oynayan həyatımın göyündə
 Sən bir göy qurşağı ol, hüsnünün şəfəqləri
 Nura qərq etsin yeri!
 Peyğəmbərin üzünün nuru kimi qoy sənin
 Üzündə cilvələnsin şəfəqlər dərin-dərin.
 Yorğun zəvvarlar üçün o Məkkədən yüksələn
Müəzzinin əzanı xeyir-duadır həməni.
 Mənim sənə verdiyim müqəddəs xeyir-dua
 Bir nəğməyə bənzəyir, bir nəğməyə, Züleyxa!
 Mənim bu təriflərim yaşardır gözlerimi,
 Sənin sözün-söhbətin şirindir mahnı kimi.
 Səninçün adalarda bir cənnətə bənzəyən
 Mənzil düzəlmişəm mən.
 Minlərlə nizə, qılınc, qəlbim, bir də əllərim,
 Əmrinə müntəzirdir, sənindir əməllərim!
 Əhatə etmiş bizi mənim cəngavərlərim –
 İgidlərim, şirlərim.
 Qiymətli nemətləri,
 Əsirlərdən alınmış gözəl qənimətləri
 Tökəcəklər qarşına, bütün bu əyləncələr,
 Dərdli hərəmxanənin dərdinə üstün gələr.
 Bəxtimdən, taleyimdən mən heç gileylənmirəm.
 Addım başı çıxsa da qarşıma dərd, qüssə, qəm,
 Göz önümdə füsunkar xəyalını görünce
 Dərdim, qənim əriyər, qəlbimdə incə-incə.
 Bir vaxt dostum da bəlkə məndən üz döndərəcək
 Başqa bir əqidəyə ürəyini verəcək.
 Sən ki, sədaqətin əbədidir, eh, nə qəm! –
 Deyə gülümsəyirəm.
 Nə qədər də gözəldir sevgi oduna yanmaq,
 Sevdinin bir gözəlin ilqarına inanmaq!
 Mənim qəlbimtək sən qəlbim sərt bir dağ olsun;
 Sən qəlbimtək mənim qəlbim sə yumşaq olsun.
 Qoy olsun, çox gözəldir birlikdə dara düşmək,
 Kədərləri ovutmaq, fərəhləri bölüşmək.
 Birlikdə də düşünmək, duymaq, yaşamaq ancaq.

Heç zaman ayrılmamaq!
 Bir daha azad olsam, nə qədər ki, mən sağam,
 Öz dəstəmin başında yenə də duracağam.
 Qəlbimin qəzəb odu bir an belə sönməyir,
 Mənim intiqamımın sonu da görünməyir.
 Mən öz bacarığımı, gücümü işlətməli,
 Son məqsədə yetməli,
 İntiqam almalyam.
 Qələbə çalmalyam!
 Bununçün iki yol var: ya zor, ya da ki hiylə!
 Zordur indi bizimki, hiylələr qalsın hələ.
 O zaman ki şəhərlər salır məhbəsə bizi,
 Sıxır üreyimizi,
 İnan, sənin ruhun da
 Günah eləyər onda.
 Mənim qəlbim bu dərddən olubdur oyuq-oyuq.
 Qadın xəyanət edir kişilərdən daha çox.
 Bir bədbəxtlik üz versə onun ərinə əgər,
 O zinətlər içində özünü rüsvay edər.
 Uzaq məndən, şübhələr, elə deyil Züleyxam.
 Bəd ayaqda gözləyər məni yüz il Züleyxam.
 Ancaq təsadüfün də hökmü çox böyük olur,
 Dünən qılınc oynadan bu gün artıq yorulur.
 Bəli, qorxu! Sevgimi verə bilərəm yelə,
 Osmanın qüvvəsiylə, Cəfərin əmri ilə
 Fırtına başlanantək
 Qorxum uçub gedəcək.
 Bu gecə məhəbbətim "sənə sirdaşam" – deyər,
 Söz veribdir gəmidə mənimlə bir getməyə.
 O hansı qorxudur ki, qorxuda bilsin bizi. –
 Sarsıtsın eşqimizi?
 Dünyanın hər neməti yalnız sevənlərindir,
 Sevənlərçin əzab da, izzət da şirindir.
 Sevənlərçin gözəldir dünyanın hər bucağı,
 Şirindir bu həyatın həm sevinci, həm dağı.
 Torpaq, dəniz, otaq, çöl, bizimçün nə fərqi var –
 Əgər bir yerdə olsa qəzəbi, bəxtiyar!
 Qoy bu açıq dənizdə küləklər də ağlasın,

Təkcə sənin qolların boynumu qucaqlasın.
 Ölüm anında belə mənim dodaqlarımdan
 Eşitməzsən dad-fəğan.
 Mənim son sözümlə sənə xeyir-dua olacaq.
 Gözlərim gözlərinə dikilib yumulacaq.
 Ölümün də önündə duracağam mən mətən,
 Qorxutmaz sevənləri qovğası təbiətin!
 Ölüm qorxusunu da bu dünyada hər zaman,
 Axı, təbiət deyil, insanlardır yaradan.
 Bizim yollarımızda hələ çoxdur cəfalar,
 Hər anda qarşımızda min qorxu, min ölüm var.
 Nədir məndə bu hallar?
 Ey dəhşətli fikirlər, ey dəhşətli xəyallar,
 Məndən uzaq olunuz!
 İndi ya qurtaracaq, ya da bizim yolumuz
 Tamam kəsiləcəkdir. Odlar gəzir canımda.
 Qurtarır dastanım da.
 Sən yalnız bircə "hə" de. Düşmənlərdən ayrılmaq –
 Bəlkə də xoşbəxt olaq.
 Bəli, düşmənlər dedim, səni məndən ayıran
 Cəfər, o Qara Osman
 Mənim düşmənlərimdir. Özün söylə, həm sən
 Deyilmidir düşmənin?

XXI

Gözətçimi xətərdən
 Xilas etmək üçün mən
 Öz vaxtında qayıtdım, tuta bilmədi xəbər
 Mənim başqa adaya getdiyimdən bir nəfər.
 Məndən uzaq olsa da adamlarım, heç zaman
 Tərpənməzlər heç yərə mənim iznim olmadan.
 Dərhal təzim eləyir onlar məni görəndə.
 Yığılan qəniməti mənəm bölüşdürən də.
 Çox danışdım, başını ağrıtdım sənə, deyən.
 Qayığımız hazır, vaxt da keçir, tez ol sən.
 Nifrət ilə qorxunu tərək edərək biz ancaq,
 Sabah əyanlarıylə Osman burda olacaq.

Səninse zəncirlərin bu gecə qırılmalı,
Ya lovğa bəy, ya da mən! İndisə ayrılmalı!
Etsən də əhdi-peyman, mənim dediklərimdən
Qorxaraq öz andını geri götürsən də sən,
Mən möhkəməm sözümdə, yadında saxla bunu,
Mən qalaram burada pozmaq üçün toyunu!

XXII

Züleyxa heykəl kimi durmuşdu öz yerində,
Ürəyi də od tutub yanırdı gözlərində.
“İtirdim gör necə də son ümidi mən” deyir,
Bu qız gözəlliyilə Niobeyə¹ bənzəyir.
Ağzı dolu söz idi;
O danışmaq istədi.
Elə bu vaxt, bu zaman
Parladı gur məşəllər çəpərin arxasından.
Biri, ikisi, üçü.
“Qaç, qardaşım, qurtar sən,
Yox, nə dedim, sən mənə qardaşdan da əzizsən –
Kolların arasında parıldayır işıqlar.
Bir ora bax, əllərdə hələ qılınclar da var.
Bu qaranlıq gecədə
Gör siyirmə qılınclar parıldayır necə də.
Onlar gəzir, axtarır, işıq salır hər yana.
Bir ora bax, Cəfər də sarılıb qılincına.
Onlar bura çatırlar. Görəsən yoxmu çara?
Ah, Səlimim, qəbrimiz olacaqdır mağara”.

XXIII

O durmuşdu vüqarla.
– Vaxt yetişir, bax odur,
Çatırlar. Bir öpüş də... Aman! Bu sonuncudur!
Bəlkə də adamlarım gördü bu işıqları.
Yox, onlar ki çox azdır. Bileydilər kaş, barı!

¹ Antik mifologiyasına görə Fivan padşahı Amfionanın arvadı.

Mağaradan çıxdı o, qaldırdı tapançanı.
Bir güllə! – şaqqıldadı, səs bürüdü hər yanı.
Xəbər verdi dostlara, Züleyxa tərpenmədi,
Heykəl kimi qurudu yerində, dinmədi.
– Dostlarım eşitmədi, onlar gələne qədər
Məni öldürəcəklər.
Gülle səsi tanıtdı mağaramı düşməne.
Ey atamın qılncı, sən cəsarət ver mənə!
İrəli! Keç irəli, bilirəm bu vaxtadək
Necə yüzə qarşı sən hələ durmamısan tək.
Əlvida, ey Züleyxa, sənə dayanma, gizlən,
Salamat qal barı sən,
Sənin üstünə Cəfər
Ancaq qışqıra bilər.
Buradan tərpenmə sən.
Bir çovutma gülləyə qurban ola bilərsən.
Qəsdim sənin atanı məhv etməkdirsə, əgər
Qoy əvvəl özüm ölüm! Ah, yaşasın qoy Cəfər,
Yox, o özü versə də qardaş ömrünü bada.
Yox, o mənə yenə də aciz adlandırsa da,
Onların zərbəsini zəif qarşılama,lı,
Yox, salamat qurtaran hiss eliyər bu halı.

XXIV

Bir də, bir də, qılncı sağa-sola o çaldı;
Onu izləyənlərin qarşısındakı dəstəsi
Derhal üstünü aldı.
Zərbə! Ayrıldı birbaş bədəndən inləyərək...
İkinci... Üçüncüsü... Ancaq qarışqalartək
Qaynaşır dövrəsində düşmənləri, ora bax.
Səlimsə şimşək kimi
Qılncı oynadaraq
Yol açır. Ah, az qalır!
Sağa-sola o dönür...
Odur dalğalar üstə
Qayığı da görünür.
Beşcə avar zərbəsi

Bəsdir ona çatmağa,
Avar çəkir dostları,
Gah sola, gah da sağa.
Qayıq bir balıq kimi can atır ona sarı,
Vaxtında çatacaqmı, görəni, ona dostları?
Yoldaşları çatdılar,
Onlar suya atılıb
Qılıncı parlatdılar.
Dalğaları yararaq
Onlar çatdı sahile.
Qırğın daha da artdı
Dostların gəlişiyə.
Deməyin ki, dostları
Onun dadına çatdı,
Səlimin ürək qanı
Ağ suları qızartdı.

XXV

Onun başı üstündən ötüb keçdi güllələr.
Dənizin kənarına Səlim çatdı birtəhər.
Qayığa minmək üçün, ah, o, suya girərkən,
Son ölümcül zərbəni düşməne endirirəkən
Neçin o dala baxdı? Axı, nə oldu ona?
Görməkçin Züleyxanı çevrildi arxasına,
Ah, bu baxış, bu duruş, ah, nə deyim mən sənə!
Ah, bu baxış, son baxış, fərman verdi qətlinə.
Bu, öz sevgilisini tərək etmək istəməyən –
İlahi məhəbbətin qarşısında baş əyən
Aşiqin baxışıydı. Gözlər söndü, qaraldı.
Ah, bu baxış, ömrünü onun əlindən aldı.
Yanıdaydı dostları.
O durmuşdu arxası coşqun dənizə sarı.
Birdən səsləndi güllə,
“Cəfərin düşmənləri ölməlidir, bax, belə!”
Kiminkiydi, ah, bu səs, bu gülləni kim atdı?
Kim onun sinəsini parçaladı, qanatdı?
Kim o cavana qıydı? Heç olmasa danış bir.

Abdullanın qatili, bu güllə də sənindir!
Öldü onun atası, sənin hiylənlə ancaq.
Özü də qurban oldu, sənin güllənə, bir bax.
Bax, onun sinəsindən çeşmə-çeşmə axan qan
Suların ağ rəngini dəyişdirir, ay aman!
Onun al dodaqları “aman, aman!” desəydi,
O son ölüm anında əgər inildəsəydi,
Batırdı bu sesi
Dalğaların nəresi!

XXVI

Buludları qovlayır, yavaş-yavaş al səhər,
Keçən gecə körfəzi titrədən iniltilər,
Çığırtdılar kəsilməmiş, sükut hökm edir bu gün,
Ancaq yenə sahilə izləri var döyüşün.
Sınmış əyri qılınclar, tökülmüşdür hər yerə,
Baxışlar heyran qalır bu qərribə izlərə.
Buludlar, ağ buludlar, sular üstə sürünür,
Uzaqda bir tək qayıq, bir də fanar görünür.
Deyən, artıq o sönmüş,
Orda, qayalar üstə iki yerə bölünmüş
Ağ bir pləş görünür.
Üstündə qan ləkəsi,
Ah, nə deyir dənizin
O üsyankar nəğməsi?
Bu qan ləkələrini
Sular yumaq mı istər?
Hanı onun sahibi?
Ey dəniz, mənə göstər!
Onun meyiti üstə
Kim ağlamaq istəsə –
Onun dərqli başını
Qucaqlamaq istəsə,
Lemno sahillərində
Gedib axtarsın onu –
Abdullanın oğlunu!
Odur, dəniz quşları, enib dəstəbədəstə,
Qanad gərir, çığırşır tapdıqları ov üstə.

Toxunduqca dalğalar bədəninə, başına,
Hələ quşlar qorxudan yaxın durmayır ona.
Dalğalarla bərabər qolu qalxır, gah enir,
Onu dimdikləməkdən quşlar hələ çəkinir.
Onu sahilə quşlar dimdikləsəydi əgər,
Onu yer qurdlarından xilas eləyərdilər.
Ancaq, ancaq iki söz, bir də dərddə bir ürək,
Onun cəsədi üstə göz yaşları tökərək,
Hey ağlamaq istəyir, ona çatmaq istəyir.
Dülbəndli başdaşına matəm tutmaq istəyir.
Əfsus, o qız ürəyi dərd əlindən qan olmuş,
Hələ Səlimdən əvvəl onun gözü yumulmuş.

XXVII

Hellenin üzərində matəm səsi çağlayır,
Qadınlar nalə təpir, kişilər qan ağlayır.
Züleyxa, ey Cəfərin nəslinin son həlqəsi,
Adaxlım çox gecikdi, bir daha onun səsi
Çatmaz qulaqlarına, eşidəmməz sözünü;
Ah, bir daha o sənə görməyəcək üzünü.
Bəlkə ötürəcəkdir o, köksünü dərinə.
O bunu biləcəkdir, vəlvələ¹ səslərindən.

Züleyxa, matəmini saxlayıb dərin-dərin,
Darvazanın ağzında ağlaşır nöqərlərin.
Qəmli Quran səsinə bədənərdə qan donur,
Elə bil, sənə üçün ölüm himni oxunur.
Əllərini qoynunda çarpazlamış nöqərlər,
Üzlərində qəm, kədər.
Matəmini saxlayır hamı sakit, hamı lal,
Hamının ürəyində hökm sürür dərd, məlal.
Çox yaxşı ki, Səlimin son qətlini görmədin,
Sən onun arxasınca dad çəkib hönkürmədin.

¹ Vəlvələ – türk qadınlarının ağsı. Kişilər “sakit qullardır”, onlara camaatın yanında ağlamaq, nalə etmək yaramaz (*müəllifin qeydi*).

Sənə öz ölümündən ağır olardı bu gün;
Sən ondan əvvəl öldün!
O sənə son ümidin, sevgin, ürəyin idi,
Sənə hər şeyin idi.
Sən eşqin oyununda öz ömrünü uduzdun,
Bircə dəfə qışqırıb sonra əbədi susdun.
Rahat uyu, Züleyxa, dua verirlər sənə,
Eşq olsun məzarına, o yaralı qəlbine!
Sən xoşbəxtsən, ömrünü eşqin yolunda verdin,
Sən xoşbəxtsən, həyatın əzabını itirdin.
Sənə dərddin bir idi, ağırsa da bu kədər,
Sən indi bəxtəvərsən, birə üç qat bəxtəvər!
Artıq bilməyəcəksən çünki hicran dərddini,
Ölüm bu əzablardan xilas eylədi səni.
Ah, o qurdlar, zəlilə nə qədər qorxuludur.
Torpaq ki başdan-başa qurdlar ilə doludur,
Onlar sahibimizdir, məzar qara, yer qara.
Yanan, duyan ürəklər, qismət olur qurdlara.
Aman sənə halına, ey vüqarlı sərkərdə!
Sən indi nahaq yerə tutulmuşsan bu dərddə.
Sən indi nahaq yerə başına kül tökürsən,
Nahaq yerə əyilir, sən belə diz çökürsən.
Nahaq yerə, ey Cəfər, sən saçını didirsən,
O qanlı əllərini özündən gizlədirsen.
Həmin əllər öldürdü qansız bir canı kimi
Abdullanı, Səlimi.
İndisə nahaq yerə sən həməni əllər ilə
Saqqalını yolursan,
Qəmlərdə boğulursan!
Osmanın adaxlısı, sənə o ciyərpəran
Ölmüşdür bu gün artıq, de, göynəyirmi yaran?
Söndü Helle üstündə o alışan ulduzun –
Sənə o gözəl qızın.
Utan öz əməlindən.

Axıtığın o qanlar aldı onu əlindən.
“Mənim balam hardadır?” – deyə döymə dizinə.
“Hardadır?” – deyə səsin cavab verir özünə.

Qəbirlər arasında səslənib acı-acı,
Baş çəkibdir göylərə tənha bir sərv ağacı.
Qəbirlərin üstünə salıb öz kölgəsini,
Elə bil ki, saxlayır ölənlərin yasını.
Düzdür, onun üzündə kədər kölgəsi vardır,
Ancaq o heç solmayır, o həmişəbahardır.
O, kamım almamış ilk məhəbbətə bənzər,
O həmişə təzə, tər.

Uzaq bir meşəlikdə tənha ağ gül boy atmış,
Neçin onu təbiət belə solğun yaratmış?
Onu kədər əkibdir, elə bil, öz əliylə,
O, elə incədir ki, asta əsən bir yelə
Davam gətirə bilməz, tökülər yarpaqları.
Ancaq nə şaxta, nə də qışın dəli çağları
Ona toxunmur əsla, qışdan sərt olan əllər
Ona qıyır, qoparır, ancaq yenə də səhər
O yenidən göyərüb, ətrini çölə yayır,
O gülü ulduzların göz yaşları sulayır.
O öz gözəlliyilə ilahəni andırır,
Onu kiminsə ruhu yenidən canlandırır.
Bəli, Helle qızları deyirlər ki, elə bil,

Bu gül, yer gülü deyil.

Belə olmasaydı o, sərt havada hər zaman
Açılmazdı durmadan.

Bahar öz bol suyundan ona bəxş etməsə də,
Yay günəşi yanaraq onu isitməsə də,
O açılır daima, həmişə qonçalanır,
Gecələr də başında onun bir quş dolanır.
O quş ötür, oxuyur, çox qəmlidir ah-zarı,
Hava kimi görünür heç kəsə qanadları.
O quşun mahnıları,
Səslənir gecəyarı

Hurilərin çaldığı udun tərənəsitək.

Bülbüldür o bəlkə də, xeyr, fəryad edərək
Dad çəksə də, o deyil, yaxşı dinlə onu sən,
Həzin nəğmələrini bircə dəfə eşidən

Onu tərək edə bilməz özünü sarsıtmamış,
Elə bil, o quşun da sevgisi baş tutmamış,
Nakam qalmış dünyada, o, ucaldıb səsini,
Öz cavabsız eşqinin oxuyur nəğməsini.
Ancaq bu göz yaşları, bu qəmlər nə şirindir!
Ey kədər! Nəğmələr də sənə sirləndir.
O oxuyur, səsiylə ağladır göyü, yeri,
Ancaq günəş doğanda kəsilir nəğmələri.
Deyirlər, o qaldırıb göylərə fəryadını,
Ötür nəğmələrində Züleyxanın adını.
O nəğmələr havada səslənib həzin-həzin,
Əriyərək yox olur başı üstündə sərvini.
O ağ gül Züleyxanın məzarından göyərmiş,
Bəlkə də o gözəl qız hüsnünü gülə vermiş.
Bir gecə qəbrin üstə soyuq mərmər düzdülər,
Səhər isə yox oldu, harasa itdi mərmər.
Belə bir əfsanə var:
Həmin günün səhəri
Səlimin vurulduğu o sahilə tapdılar
Yoxa çıxmış mərməri.
(Dalğaların qucağı oldu Səlimə məzar!)
Yalayır o mərməri ağ köpüklü dalğalar.
Deyirlər ki, başında **dülbənd** qara bir kölgə
O zamandan hər gecə
Gəlir, burda baş əyir o mərmərin üstünə.
Heç kəs bilmir o kimdir, arzusu nə, qəsdini nə?
Sərt dalğalar o daşı tamam aldı qoynuna,
“Piratin yastıqçası – teyfi” – dedilər ona.
O mərmərin ilk dəfə düşdüyü yerdə bir gün
Gül açıldı, nədənsə, rəngi qaçmışdı gülün.
İllər ötdü, dolandı,
O ağ gül bu dastanı eşitmiş bir gözəlin
Göz yaşıyla sulandı.

KORİNFİN MÜHASİRƏSİ

*Bu poemanı dostum
eskvayr Hobhauza ithaf edirəm
22 yanvar 1816*

MÜQƏDDİMƏ

Baş vəzirin komandanlığı altında, türklərin böyük ordusu (1715-ci il) özü üçün Moreyin üroyinə yol açmaq və ölkənin ən güclü qalası olan Napoli-di Romaniyanın mühasirəsini təşkil etmək məqsədi ilə əvvəl Korinf qalasına hücum etmək qərarına gəldi və bir neçə dəfə bu qalaya hücum etdi.

Qarnizonun zəiflədiyini və qüvvətli düşməne qarşı artıq müqavimət göstərməyin mümkün olmadığını gören vali, danışığa başlamaq üçün xəbər verməyi lazım bildi. Tehvil-təslim şərtləri müzakirə edilərkən, türk düşərgəsində altı yüz çəlləkdən ibarət bir bant anbarı təsadüfən partladı. Bu partlayışda altı-yeddi yüz adam öldü. Həmin hadisə bu dinsizləri o qədər hirsələndirdi ki, onlar heç bir təslim şərtinə razı olmadılar, qəzəblə şəhərə hücum etdilər, qarnizonun çox hissəsini, hətta şəhər valisi senyor Minottini də qılıncdan keçirdilər. Qalanları və fəvqəladə proveditor Antonio Bembo əsir alındı. (*"Türklərin tarixi"*, London, 1719, III cild, səh. 151)

Bəşərin yolunda can verib gedən
İsanın göylərə uçduğu gündən
Min səkkiz yüz on il keçirdi artıq...
Biz isə mehriban, danışan-gülən
Əlbir dəstəməzlə, şən dəstəməzlə
Quruda at sürüb, dənizdə qayıq
Min fərəhlə gəzib-dolanmadaydıq...
Gah üzüb keçərdik dəli çayları,
Gah da dırmaşdıq sıldırım dağa;
Köhlən atlarımız dinclik bilmədən
Aparırdı bizi yaxın-uzaya.
Gah çadır, gah da ki, mağaralarda
Daş üstə yatardıq, düşsəydi harda; –
Çəkib üstümüze cod şinelləri,
Qoyub baş altına kobud yəhəri,
Yatsaq da sahilə sınıq qayıqda
Bəzən altımızda bir quru taxta –
Bilməzdik yağışdı, küləkdi, qardı;
Yuxumuz nə qədər şirin olardı!..
Hər səhər yerimizdən
Qalxardıq gümrah və şən.
Öz arzumuz, fikrimiz,
Öz eşqimiz var idi.
Çalışqandıq... Qəm uzaq,
Sevinc bizə yar idi.
Hərəmiz bir millətdən
Hərə bir dindən idik,
Ya kilsə, ya məsciddən,
Ya heç birindən idik.
Əgər bütün dünyanı
Gəzib tapmaq istəsən,
Tapa bilməzdin bu cür
Gözəl, əlbir dəstə sən.

Onlardan bir qismi ölüb-itibdir,
 Bir qismi harasa çıxıb gedibdir,
 Bir qismi tək gəzir, dolaşır tənha,
 Bir qismi dağdadır üsyançılarla¹.
 Epirus çölündə o qəlbi dağlar
 Qüdsi azadlığa bəzən olur yar,
 Hürriyyət arabir sığmayıb qına,
 Zülmü əvəz edir qan bahasına.
 Dostlardan bəzisi uzaq diyarda,
 Bəzi qəm çəksə də, öz evindədir.
 Əfsus! O məclislər, de, qaldı harda?
 Barı görüşəydik, yüzdə, mində bir.
 Artıq biz bir daha görüşməyəcək,
 Daha eyşü işrət etməyəcəyik.
 Yənə qəlbimizdə min arzu, dilək
 Bir yerdə səyahət etməyəcəyik.

İndi o zamanlar ötüb gedərkən
 Xəyalım dənizin üstünə hərdən –
 Enib qanadını vuran quş kimi,
 Yenidən ruhumu yer üzərindən
 Ucaldır göylərə qaranquş kimi.
 Bir sərgərdan kimi, bir tuti kimi
 O məni dindirir, hər an, həmişə,
 Dinləyib adamlar odlu nəğməmi
 Uçurlar mənimlə uzaq keçmişə.
 Uca zirvəsinə Akro-Korinfin,
 Sənin də qalxmağa var isə meylin,
 Buyur, əcəm oğlu, mən uzadım əl,
 Əgər gedirsənsə, dayanma, di gəl!

I

Ötən əsrlərin, ötən illərin
 Döyüşün, tufanın, əsən yellərin
 Qəzəbi soyuyub getmişdi daha.
 Korinfsə hələ də müəzzəm, mətin,

¹ Burada söhbət Yunanistanın dağlıq yerlərində – Epirusda, Moreyda olan partizan hərəkatı haqqında gedir.

Şərəfi yolunda mərd məmləkətin
 Sanki bənzəyirdi qocaman dağa.
 Güclü zəlzələdən, qasırgalardan
 Qayalar görməyib bir zərre ziyan,
 Boylanıb baxırdı alnında qürur.
 Bu vüqarlı qala məğlub olsa da,
 Yənə görkəmini pozmayıb bir an,
 Dağın kəlləsində durmuşdu məğrur.
 Sərhəd xətti kimi uzanan Korinf
 Girib arasına iki dənizin,
 Hər iki tərəfdən dinləmədəydi
 Suların səsinə hey həzin-həzin.
 Hər iki dənizin suyu durmadan
 Coşub can atırdı sanki vüsala,
 Öpərək qalanın ayaqlarından
 Sonra çəkilirdi sakitdcə dala.
 Burda Timoleon¹ öz qardaşının
 Qanını əliylə tökəndən bəri,
 Geriyə çəkilən İran şahının
 Məğlub edildiyi o gündən bəri,
 Qala qarşısında məhv olanları
 Heç mümkün deyildi sayıb qurtarmaq;
 Su kimi, sel kimi axan qanları
 İçməklə doymurdu bu qara torpaq.
 O qanlar qaynayıb çıxsaydı üzə,
 Aşib sahilini qan rəngli dəniz
 Yayılıb az qala çıxırdı dizə;
 Qurunu bir anda basardı təmiz.
 Burda önlərin sümüklərini
 Üst-üstə yığsalar, bil, qalaq-qalaq,
 Andırıb Korinfin yüksəkliyini
 Olardı piramid şəkilli bir dağ.
 Burula-burula seyrək dumanlar
 Çıxardı o dağa dümağ yol kimi,
 Bu dağ toxunardı asimanlara
 Başı buluddakı Akropol kimi.

¹ Timoleon – e.ə. 411-337-ci illərdə yunan dövlət xadimi.

II

Bomboz Kiferondan görünür gözə,
Odur, iyirmi min parlayan nizə!
İştmi səhrasında göz işlədikə
Çadırlar düzülüb, odur, dalbadal,
Hərbi düşərgədə **müsəlmanların**
Üzünə nur saçıb parlayır hilal.
Topsaqqal paşanın gözü önündə
Alaqaaranlıqda **sipahiləri**
Onun oxşayaraq nəzərlərini,
Nizamlı dəstəylə gedir irəli.
Düzülmüş sahilde göz işlədikə
Başı **dülbəndlilər** qatarbaqatar,
Ərəbin dəvəsi oturur dincə,
Atını səyirdir bir yanda **tatar**.
O yanda tərək edib **türkmən**¹ sürünü,
Əyri qılıncını yenə qurşamış.
Dənizin göylərə qalxmamış ünü,
Səma guruldayır tökülür yağış.
Səngərlər qazılır, top mermiləri
Qol-qanad verərək əcəl atına,
Sarsıdıb hasarı, səddi, çəpəri,
Qopan parçaları döndərir una.
Möhkəm istehkamin divarlarından
Düşmənlər də susmayıb bir an, bir saat,
Kafirin gülləsi gəlsə haradan
Həm çox hiddətli, həm də ki, sərrast.

III

O kimdir hamıdan ön səddə yaxın
Osman övladından mahir vuruşan,
Heç bir sərkərdənin dayanmadığı
Döyüş meydanında hünərlə duran?

¹ Türkmənlər köçəri və patriarxal həyat keçirirlər, onlar çadırlarda yaşayırlar
(*müəllifin qeydi*).

Səf-səf döyüşçülər hücum edərək
Salanda lərzəyə **müsəlmanları**,
Gurlayıb, hər yanı bürüyəndə bərk
Alovlu topların sıx dumanları,
Dahında ordusu girib odlara
O kimdir haqlayıb düşməne çatan?
Səngərdən səngərə, postdan postlara
Tərləmiş atını sürətlə çapan?
O kimdir **İstanbul sultanının** da
Sevə biləcəyi hər b qəhrəmanı,
Döyüş meydanında, cəng meydanında
Boşuna çıxmayan bir an nişanı?
Kimdir qılınc çalan sağ-soluna? –
O, Alpdir budayan hər yana atı.
İti nizəsinə alıb qoluna
Uçur Adriatın gənc rəneqatı.

IV

O, nəcib, hörmətli bir ailədə
Anadan olmuşdu Venesiyada,
Sonra kiminləse kin-ədavətə
Başlayıb vətəndən düşmüşdü cüda.
Doğma sahillərdən sürgün düşəli
Düşmənlər kəsilməmişdi çəkərək nərə,
Ona qılınc vurub, at oynatmağı
Bir zaman öyrədən həmvətənlərə.
Başqa bir mənəbə olaraq o bənd
Qırılmış başına qoymuşdu **dülbənd**.
Qovub bir-birini ötmüşdü illər,
O vaxt hökmü vardı hər günün, anın.
Keçmişdi əlinə nəhayət Korinf
Venesiya ilə Yunanıstanın.
Korinf divarları qarşısında Alp
Baxırdı düşməne bir düşmənlər kimi.
Alovlu qəlbiylə gənc yaşında Alp
Görmürdü vətəni bir vətən kimi.

Venesiya deyildi onunçün artıq
Qədim zamandakı o “azad ölkə”.
“Ülvi Mark” qəsrində düzəltdişdilər
Ona bir ittiham, ataraq ləkə.
Onun simasında doğma el-mahal
Böyük itkisini hiss etsin deyə,
O qaçıb canını qurtardı dərhal,
Yenidən qoşuldu mübarizəyə.
Çıxaraq qəzəblə o xaça qarşı,
Ucalmış hilal o gündən göyə,
Odlu qovğalarda qızıışmış başı –
Vuruşur, ya qisas, ya ölüm deyə.

V

Kömürçü¹ canını verməklə bada
Yevgeni taxtına gətirdi şöhrət,
Karlovits çölündə qanlı səhrada
O gerek vuruşda öləmiş əlbət.
Yıxıldı Kömürçü, yarası dərin,
Təəssüf etmədən gözü qapandı.
Bircə bu döyüşdə xaçpərəstlərin
Qalib çıxmasına alışdı-yandı.
Ellada yurdunun son işğalçısı! –
Kömürçü! Şöhrətin sığmaz dastana,
Dedin Venesiyanın tükənməz yası
Xaç kölgə saldıqca Yunanıstana.
Müslüm ordusunun baş sərkərdəsi

¹ Əli Kömürçü – üç sultanın nədimi və III Əhmədın baş vəziri. Bir əməliyyat Peloponnesi venesiyalılarından almışdı. Bundan sonra öz qoşun dəstələrini birləşdirmək istərək, Macarıstanda Petervardın yaxınlığında (Karlovits düzənliyində) almanlara qarşı vuruşduğu zaman ölümcül yaralanır. Ertəsi gün o, bu yaradan ölür. Onun son əmri general Breynernin və başqa əsirlərin boynunu vurmaq olmuşdur. “Kaş mən bütün xristian köpeklərini bu hala salaydım!” – onun son sözləri bu olmuşdur. Bu, Kaliqula layiq söz və əməl idi. O özü haqqında həddindən artıq yüksək fikirdə olan, qürurunu qoruyan bir gənc idi. Ona deyəndə ki, sənın rəqibin “böyük sərkərdə” şahzadə Yevgenidir, cavabında o, “mən onun öz hesabına ondan da yüksək olacağam” demişdir (müəllifin qeydi).

Girmiş (yüz il əvvəl) çox döyüşlərə;
Bu son vuruşmada tapşırmışdı o,
Öz avanqardını Alp-cəngavərə.
Alpa – öz dostuna, həmin Alpa ki,
Yarıb uçuraraq yad sədlərini,
Müsəlman dininə etməklə xidmət
Onun doğrultmuşdu ümidlərini.

VI

Davam gətirməyir artıq sədd-hasar;
Qalanı dalbadal döydükcə toplar.
Andırıb gurlayan ildırımları,
Titrədir mərmilər neçə divarı.
Möhtəşəm binalar alışıb-yanır,
Alovun dilləri ərşə uzanır.
Vulkanlı mərmilər verməyib ara
Çevirir evləri xərəbəzara.
Yayılb göylərə yer ulduzları,
Əriyirlər orda meteorvarı.
Tutqun göy üzünə ikiqat duman –
Tüstü buruqları qalxır durmadan.
Bənzədib göyləri kükürlü suya,
Sarı kölgə salır onlar quruya.

VII

Gecə də, gündüz də vermədən ara
Öyrədib müsəlman əsgərlerini,
Alp açıb deyirdi bir-bir onlara
Qələbə yolunun min sirlərini.
O atıb özünü alova-oda,
Yanırdı intiqam eşqiylə yalnız.
Odur, qarşıdakı möhkəm qalada
Kilid dalındaydı nazəndə bir qız.
Bu gün yetməlidir davanın sonu;
Alp qızı istəyir keçirsin ələ,

Sonsuz bir eşq ilə sevmişdi onu
Bir vaxt xaçpərəstkən vətəndə hələ.
O zaman nə qədər Alp xoşbəxt idi;
Qızın eşqi ilə yanırdı müdam.
Düşmənin əliylə edilməmişdi
Alçaq cinayətdə hələ ittiham.
Üzüb qondolada, süzüb baloda
Sanardı özünü xeyli bəxtiyar,
Aylı gecələrdə oxuyardı o,
Sevimli yarına serenadalar.
Mavi Adriatın göyləri altda
Onun mahnıları yarıb suları,
İtaliya qızına açıb deyərdi
Qəlbində oyanan ilk duyğuları.

VIII

Çoxları deyirdi Françeskanın
Ovlamış qəlbini Lançetto əlbət,
Doğrudan, qız olub aşiqi onun,
Nəçə elçiləri eyləmişdi rədd.
Lakin Lançettonu coşqun dalğalar
Peynim sahilinə qovandan bəri,
Soldu gül dodaqlar, lələ yanaqlar,
Yox oldu o qızın təbəssümləri.
O getdi daha az toya, baloya;
Daha çox məbədə, ibadətgaha;
Sədəqə paylayan alovlu gözlər
Bir an da yuxarı qalxmırdı daha.
Baxıb görəndə də yaxın bir kəsi,
Bumbuz nəzərlərlə süzərdi o qız,
Mahnı zamanında çıxardı səsi
Hamıdan zəifcə, hamıdan cılız.
Sübh açılanadək qoşa rəqs edən
Gənclər arasında gözse də hərdən,
İndi dəyişmişdi ilk vüqarı da,
Quş kimi yüngülcə addımları da.

IX

Buda sədlərində igid Sobesski
Türklərin köpünü yatıran andan,
Patradan Evbeya körfəzinədək
Keçdi Venesiyanın əlinə hər yan.
Dövlət göndərmişdi mərd Minottini
İdarə etməyə bu məmləkəti;
Korinfdi qoruyan o vaxtdan bəri
Dojlar əlindəki hakimiyyəti.
Bu o zamandı ki, gözləri sülhün
Baxıb gülmədəydi Yunanıstana,
Bu o zamandı ki, xoş keçirdi gün,
Hələ çatmamışdı barışıq sona.
Minotti çağırıb gözəl qızını
Hörmət eyləyirdi yanında ona.
Bir vaxt Menelayın¹ arvadı burdan
Ərini, elini atıb gedəli,
İntiqam eşqilə coşub bir zaman
Qana batan vaxtdan kişinin əli –
Bu dağlar, dərələr görməmişdi, yox,
Francheska kimi zərif gözəli.

X

Divar deşilmişdir; görünmədədir
Onun arasından xərəbəkliklər;
Uçmuş hasarları yarıb keçəcək
Alovlu döyüşdə dan üzü türklər.
Gəlin tanış edim sizinlə, dostlar,
Tatar və **müsəlman** avanqardını,
Qəbul eyləmişlər döyüşdə onlar
“Tənha” parolunu, “ölüm” adını;
Nifrətlə ölümü yad edib ancaq,
Səf çəkib qabaqda dayanmış onlar.

¹ Menelay – Troya padşahı; gözəl Yelenanın eri.

Onlar özlərinə yollar açacaq,
Qılınc zərbəsindən axdıqca qanlar.
Gedib ön cərgədə həmin bu dəstə
Meyitlə yolları döşəyəcək ki,
İgid şəhidlərin sinəsi üstə
Arxadan gələnlər bərk dursun tək.

XI

Gecə tən yarıdır. Dağlar başından
Baxıb gülümsəyir bədirlənmiş Ay,
Suların nəğməsi kəsməyir bir an
Ləpələr sakitcə oxuyur laylay.
Sonsuzdur, genişdir bir ünman kimi
Başlar üzərində mavi göy, odur,
Asiman nəhrində qızıl adalar
Parlayır, sayrışır, çöhrəsində nur.
De kim həyatında bu ulduzlara
Həsədlə göz dikib bir an baxmamış?
Yerdə çəkiləndə xəyalı dara,
İşıqlar yurduna uçub, qalxmamış?
Hər iki sahilin suları dalğın,
Dəniz də göy kimi sakit uyuyur.
Gələrek sahilə köpüklər yaxın
Dümağ çınqılları oxşayır, yuyur.
Küləklər baş qoymuş dalğalar üstə
Yatır, mürgüləyir, səssizcə və lal,
Qanadı sallanmış bayraqlar üstə
Saçır şəfəqini göylərdən hilal.
Dilsiz sakitliyin qoynunda hərdən
Sərvaxt keşikçinin ucaltır səsi,
Əksi-səda verir dağlarda bəzən
Qulaqbatırıcı at kişnəməsi.
Çadırlar altında döyüşçülərin
Şirindir söhbəti bu gecə yarı,
Elə bil, sahildən sahilə gəlir
Yaşıl yarpaqların pıçıltıları.

Ucaldıb səsini, ağzında əli,
Elə ki, üz tutub göyə müəzzin,
Duaya çağırıb döyüşçüləri,
Bir səda yüksəlir yeknəsəq, həzin.
Tənha kabus kimi bu kədərlə səs
Sonsuz səhra boyu dolaşır-gəzir.
Həm qəmli, həm şirin, həm ağır nəfəs
Sıxıb ürəkləri, ağrıdır, əzir,
Rübab tellərinə toxunub külək
Əsrarlı bir səda çıxardıqı tək,
Müəzzin altında Ayın, ulduzun
Bir ahəng seçibdir ölçüsüz, uzun.
Qərdə bu səsi dinləyənlərə
Ölüm xəbərlik çatıb bu səda.
Burda, sahilə döyüşçülərə
Bəxş edir başqa hiss, başqa bir nida.
Eyni bir ahənglə ruhu edib dəng
Bu səs ürəkləri döndərmiş suya.
İnsan xofa düşür, elə bil ki, zəng
Səsleyir əbədi, sonsuz yuxuya.

XII

Açılmış sahilə Alpin çadırı,
Dilsiz qaranlıqda nə səs, nə səmir.
Yoxlanış qurtarmış, dua oxunmuş,
Yazılmış sərəncam, verilmiş əmr.
Başqa bir gecədir, lakin bu gecə...
Onun əzabını bəlkə birtəhər,
Şanlı bir zəfərlə, bir qələbəylə
Silə ürəklərdən açılan səhər.
Sabah töküləcək qızıl qanlara
Gərgin esəbləri tab etsin deyə,
Alp gərək yuxlasın. Vermədən ara
Xəyal qoymur onu heç dincəlməyə.
Türklər arasında olsa da yenə,
O yaddır onların təkəbbürünə.

Ona yad görünür, ona yad gəlir
Hilalın yürüşü xaçın üstünə.
Yaddır, sığışmayır onun ağına
Canına gərəksiz qəsd eyləməyi,
Nə var ki, nə var ki, sevəcək onu
Cənnət dünyasının huri-mələyi.
O təkdir içində yad kimsələrin;
Qələbə çalsa da min imtahanda,
Vətənçün vuruşan vətənpərvərin
Qaynar ehtirası duyulmur onda.
O burda yalqızdır, o reneqatdır;
Dülbəndin altında sıxılır başı.
O öz dəstəsində hamıya yaddır;
Yoxdur birçə nəfər könül sirdaşı.
Lakin hörmət edib cəsurluğuna
İtaət göstərir əsgərlər ona.
Keçmişdə xaçpərəst olmağı Alpın
Onların qəlbini salır dəhşətə.
Nə üçün yetəymiş bir gənc nazarın
Müsəlman adıyla şana-şöhrətə.
Onlar nə bilsinlər, söyləyin bunu,
Bir eşqin axırı çıxınca boşa,
İnsan itirərmiş öz qürurunu;
Qəzəb döndərərmiş et qəlbi daşa.
Onlar nə bilsinlər gələndə məqam,
Hətta vətənini atan bir adam
Sonsuz ehtirasla, dərin qəzəblə
Coşub çığırarmış: "Qisas! İntiqam!"
O burda başçıdır. Qüvvəsizlərə
Başçılıq eləmək çətin deyildir.
Həmin bu minvalla (deyim sizlərə)
Ağalığ eyləyir **çaqqallara** şir.
Çaqqal nişan verir, şir parçalayır,
Qalan sür-sümüyü atır onlara.
Şir sonra dayanıb təmkinlə baxır
Sümüyün üstündə vuruşanlara.

XIII

Onun hərarət var başında yaman,
Qəlbi həyəcanla vurur, döyünür,
Yuxlaya bilməyib bu gecə bir an,
Tez-tez çapalayıb, yerində çönür.
Arabir mürgüdə səs eşidən tək,
Sərsəm dik atılıb, qıcır dişini.
Alışan alnını **dülbənd** sıxır bərk,
Zireh qurğuşuntək basır döşünü.
Bu yükün altında o azmı dalmış
Şirin röyalara, bir söylə məgər?
Yatağı dərələr, yastığı daşlar,
Döşəyi quru yer, yorğanı göylər.
O yata bilərmi indi doyunca
Arxayın gözləyib gələn səhəri,
Dolanıb sery edir sahil boyunca
Sərilib yuxlayan döyüşçüləri.
Nədəndir onların balıncı görən?
Nədən onlar kimi yata bilmir Alp?
Axı vuruşmada sabah onları
Daha çox gözləyir ölüm, iztirab.
Sakit üzlərdəki məsum mənəni
Alp baxıb istəyir hiss edə, duya,
Bu gecə onların çoxusu bəlkə
Dalmış axırını və son yuxuya.
Unudub hər şeyi, yatırlar onlar;
Səslənən ləpələr – bulaqdır axır...
Alp isə gəzərək yorğun, yuxusuz,
Yatan əsgərlərə qibtəylə baxır.

XIV

Gecə, elə bil ki, taparaq dava
Birdən dəyişirdi Alpın halını,
Sərin məlhəm kimi sopsoyuq hava
Öpdü ehməllə onun alnını.

Arxada düşərgə, qarşıda par-par –
 Parlayır Lepanto körfəzi, odur.
 Bir az o yanlarda kəlləsində qar
 Uca Delfi dağı vüqarla durur.
 Yandırır-yaxsa da günəş hər yanı
 Bu dağın başından qar əskik olmaz,
 O insan ömrü tək deyildir fani,
 Görünür həmişə ağappaq, bəyaz.
 Ömürlər erimiş yanaraq oda,
 Getmiş bu dünyadan qullar, tiranlar,
 Amma əriməmiş bir an dünyada
 O dağın döşündə xar bağlayan qar.
 Çürümüş palıdlar, uçmuş qəsrlər,
 Qar isə parlamış, parlayır yenə.
 O dağın zirvəsi – buludda xəncər;
 Biçili köynəyi bənzər kəfənə.
 Azadlıq, elə bil, öz oylağını
 Atıb bu zirvədə məskən salıbdir,
 Gəlib bu yerlərə çıxmış pünhanı
 Yerində qəflətən donub qalıbdır.
 Nəğməylə demişlər şəninə alqış,
 Əsrlərdən bəri, illərdən bəri;
 Hələ də düzəndə, tarlada qalmış
 Onun ayağının ilk ləpirləri.
 O necə istərdi addımlarını
 Uçuq mehrablarda ləngidib dura!
 Ötən bir şöhrətin alovlarını
 Sönən ürəklərdə bir də yandıra.
 Əbəsdir nəğmələr... ötən anların
 Madam ki, sorağı yoxdur dünyada;
 Həmin anların ki, iranlıların
 Məğlub olmasını gətirir yada.
 Hanı o zamanlar, o anlar hanı?
 Həmin o anlar ki, görmüşdü erkən
 Farsı təqib edən mərd Spartanı
 Ölüm ayağında gülümsəyərkən.

Alp satqın çıxsa da doğma yurduna,
 Xəyala gətirir ötən çağları.
 Gəzib veyil-veyil o yan-bu yana,
 Anır olmuşları, olacaqları.
 O gözü önünə gətirir hərdən
 Ədalət uğrunda can verənləri.
 Anır haqq yolunda namusla ölən
 Yenilməz ərleri, igid ərleri.
 Düşünür: "Onlarla məni ananda
 Adıma nəsililər nə deyəcəkdir?
 Onların şöhrəti güntək yananda
 Mənimki şam kimi titrəyəcəkdir.
 O kəs ki, aparar vətənin üstə
 Əlləri qılıncı **dülbəndlikləri**,
 Xain əməliylə fəxr eyləsə də,
 Yaddan çıxacaqdır bir gün hünəri".
 Xeyr! Bu torpaqda min illə yatan
 İgid sərkərdələr deyildi belə,
 Səf-səf orduları onların haman
 Vətəncün döyüşdə dönerdi yelə.
 Onlar ölümüylə yaşayırdılar,
 Onların adıyla gülərdi bahar.
 Onların eşqiylə əsərdi mehlər,
 Onların şövqiylə çağlardı sular.
 Parla, ey keçmişin günəşi, parla!
 Onların qəlbində – arzular ulu,
 Onların eşqinə üsyancılarla
 Olardı meşələr illərlə dolu.
 Onların başdaşı sakit, mükəddər,
 Onların yuxusu sonsuz bir yuxu,
 Dolaşır dağlarda hər axşam-səhər,
 Ölməz igidlərin möhtəşəm ruhu.
 Onların arzusu – açan səhərdə;
 Ürək saflıqları – fəvvarələrdə.
 Onların eşqiylə birləşərdilər

Çaylar da, arxlar da, şalələlər də.
 Zülm altda olsa da o böyük diyar,
 Onların ölkəsi – dillərdə şuar!
 Onların adıyla, şərəfləriylə,
 Dünyalar durduqca bu ölkə yaşar.
 Kimin ürəyində vardır mətanət
 Yunan torpağının oğullarıtek,
 Baxıb bu ölkədən götürsün ibrət,
 Keçsin hücumlara vəcdə gələrək.
 Heç vaxt unutmasın birçə gün, bir an
 Dost ilə dostluğu, yadla – yadlığı,
 Ya versin döyüşdə canını qurban,
 Ya geri qaytarsın qoy azadlığı!

XVI

Dərin fikirlərlə, könlündə qubar
 Alp gəzir sahili gecədən bəri,
 Sakit ləpələnen dənizdə sular
 Nə gəlir, nə də ki, çəkilir geri.
 Qoparır sahilədən bir parça bəzən
 Gələndə dalğalar arabir coşa,
 Əngin səmalarda laqeyd üzən
 Soyuq Ay sulara edir tamaşa.
 Yoxdur suların da hilalla işi:
 Çıxdı, ya çıxmadı, batmadı – batdı.
 Birdir Ay üçün də: körfəzde tufan
 Sendi, ya senmədi, yatmadı – yatdı.
 Körfəzdən boylanır sal-sal qayalar,
 Çoxunun illərlə oyulub daşı.
 Dolur oyuqlara köpüklü sular,
 Hər qaya döşündə əsrin naxışı.
 Yaşıl çəmən ilə mavi denizin
 Qumsallıq uzanır arasıyla düz.
 Xeyali dalğındır igidimizin,
 Gedir, harayasa o tutaraq üz.
 Yol boyu o qədər getdi ki, birdən

Düşmən sədlərinin çatdı yanına.
 Deyəsən, olmadı bir nəfər görəni;
 Dolardı güllələr yoxsa canına.
 Orda, arasında xaçpərəstlərin
 Xainmi gizləni? Nə olmuş? Nədir?
 Əllərmi qurumuş? Qəlblərmi donmuş?
 Nə güllə açılır, nə top səsləni.
 Yaxına gələrək dəniz tərəfdən
 Qala qapısında dayansa da lap,
 Qarışq səsləri zor ilə hərdən
 Eşidir... Amma ki, anlamayır Alp.
 Odur dodaqaltı mırıldanaraq
 Gözətçi nə isə dedi də, kəsdi.
 Daşların üstüylə addımlayaraq
 Yənə tappatpla dolandı, gözdi.
 Alpi cəlb eylədi şərəfsiz sonu
 Divar dibindəki ilk meyitlərin.
 Ətini ürpətdi iyrenc oyunu
 Ölülər üstündə arıq itlərin.
 Başları məşğuldu qarınlarıylə,
 Alpa hüzməyirdi, odur ki, itlər.
 Çoxusu diqqətsiz, çoxusu səylə
 Tatar kəlləsini sümürdülər.
 Nə mərmə dinirdi, nə də güllələr;
 İtlər məşğul idi öz işlərinə.
 Soyulmuş əncirtək bəyaz kəllələr
 Keçmişdi onların ağ dişlərinə.
 Onların ağzından düşmürdü yərə
 Azacıq qalanda ya ət, ya sümük¹.
 Düşmüşdü qancıqlar gəmir-gəmirə,
 Bəzinin çox idi qarnındakı yük.
 Bəzisi güc ilə qalxırdı yerdən,
 Bəzinin ac idi hələ də qarnı.
 Açırdı, yeyərək insan ətindən
 Onlar uzun sürən iftarlarını.

¹ Burada təsvir olunan mənzərəni mən özüm Konstantinopolda Seraqlıo qarşısında görmüşəm... Bu, yəqin edam edilmiş yeniçerilərin cəsədləri imiş (müəllifin qeydi).

Qumdağı al, yaşıl dülbəndlərdən Alp
 Tanıdı qəhrəman əsgərlərini.
 Onların hamısı kəkil qoyaraq,
 Qırxdırmışdı başın qalan yerini¹.
 Kəllə dəriləri qamında itin,
 Saçlar dolaşmışdı ağızda dişə,
 Aralı dayanan bir qurd da, yəqin
 Cumub istəyirdi başlasın işə.
 Kərfəzin böyründə bir yırtıcı quş
 Cummaq istəyirdi ac canavara,
 O isə itlərdən aralı durmuş,
 Yaxın gəlməyirdi qorxub onlara...
 Tapdı öz yemini nəhayət o da...
 Bayaqqı itlərtək sancıb dişini,
 Yedi, – eşələyib qumsal səhrada
 Quşlar didələyən atın leşini.

XVII

Cevirdi üzünü dəhşətlə yana
 Alp, bir an içində bu mənzərədən,
 İnan, sarsılmazdı, qızıl qanına
 Batan min əsgəri görseydi birdən.
 Ölümün əlində çapalayan min
 Döyüşçü görseydi Alp cəbhələrdə,
 Olmazdı bir anda, inan ki, bədbin,
 Düşməzdi zərrəcə qüسسəyə, dərdə.
 İnsan, ölsə belə hansı bələdan,
 Bir tontənə vardır ölümündə də:
 Şöhrət özü deyər: kimdir məhv olan!
 Şərəf qəhrəmana yarıdır cəbhədə².
 Elə ki, can çıxdı, qurtardı hər şey,
 Qondu çöhrələrə boranlı bir qış;

¹ Məhəmməd onları çəkib cənnətə aparsın deyə, müsəlmanlar başlarında kəkil, ya da uzun hörük saxlayırlar (*müəllifin qeydi*).

² Boynuma alıram ki, buradakı 12 misranın, bilərəkdən olmasa da, cənab Kolricin hələ nəşr edilməmiş "Kristabel" poemasına bənzərliyi var. Mən bu misraları Kolricin orijinal və alovlu şeirlərini eşitməmişdən əvvəl yazmış idim (*müəllifin qeydi*).

Ötülər içində gəzinmək olmaz
 Onlar nəm torpağa tapşırılmamış.
 Bir ölü açıqda qalanda çöldə,
 Bil, təhqir olunar onun vüqarı,
 Yerini həşəratı, göyün quşları,
 Meşənin heyvanı bənd olub himə,
 Axışıb insanın üstünə sarı
 Hərəsi bir yandan başlayar yemə,
 Onu yeyənədək verməyib aram,
 Edərlər cəsədin üstündə bayram.

XVIII

Nəzəri cəlb edir, illərdən bəri
 Orda bir məbədin xərabeləri;
 Unudulmuş onu yaradan əllər?!
 Bir-iki sütunla, bir neçə mermər,
 Bir də gözə çarpan bir xeyli daşdır;
 Onların da çoxu mamırlamışdır.
 Ah, zalım təbiət, qoymursan əsər
 Yaranmış şeylərdən keçdikcə zaman,
 Viranə yerlərə baxıb mükəddər
 Giley eyləyirik dövrədən, vaxtdan.
 Ah, zalım zamana, zalım zamana!
 Baxıb olmuşlara, baxıb olana
 Bir vaxt oğlumuz da bu yerdə, inan,
 Bizimtek kədərlə, gözündə duman,
 Durub ayağını saxlayacaqdır;
 Tərini axıdıb min il daşyonan
 Torpaqdan yaranıb, torpağa dönən
 Bəşər övladının yaratdığından
 Qalan miraslara ağlayacaqdır.

XIX

Oturub dibində sütunların Alp
 Yavaşca üzünə çəkdi əlini,
 Qəlbinə gizlincə üzən dərd, əzab
 Bükmüşdü yay kimi gücsüz belini.

Əyilib döşünə düşmüşdü başı;
Qızdırma içində, ağır xəyalda
Unudub özünü, barmaqlarilə
Döyürdü alınına əsəbi halda.
Siz incə simlərdə min səs oyadıb
Şirin nəğməni çalmazdan əvvəl,
Birdən qaşınızı qüسسəylə çatıb,
Şirmayı dillərdə gəzdiren tək əl,
Vurub barmağını o da, durmadan,
Yatan xəyallara deyirdi: oyan!
Onu dərd içində oxşadı bir an
Deniz havasının yumşaq nəfəsi.
Sanki küləklərin yarıq divardan
Gəldi qulağına həzincə səsi.
Başını qaldırıb baxdı dənizə:
Körfəz şüşə kimi dübbədüz, hamar,
Baxdı: çəmənləkdə ot çıxmış dizə,
Amma qımıldamır bir an da onlar.
Bəs hardan gəlirdi bu incə səda?
Baxdı bayraqlara – onlar da səssiz,
Kiferon meşəsi sakit yuxuda;
Əsən küləyi də etməyirdi hiss,
Yanağı az qalır od tutub yansın.
Bəs nədir, ay aman, bu sirli səda?
O sola çevrildi – necə inansın
Oturmuş daş üstə bir mələkzadə.

XX

Alp birdən sıçrayıb qalxdı yerindən,
Baxdı ətrafına bir vahiməylə.
Başının üstünü kəssəydi düşmən,
Bəlkə də diksinib qorxmazdı belə.
“Aman! Ey göylərin ulu Tanrısı!
Söylə mən hardayam? De nədir bu sirr?
Düşmən cəbhəsini gecə yarısı
Bu qız nə cürətlə dolanıb gəzir?”
Çoxdan unuduğu öz Allahını
Andı Alp görəndə həmin gözəli,

Deyib müsəlmanca bismillahını
Xaç çəkmək istədi... boşaldı əli!
Gördü! – Ah nə qədər tanışdır Alpa
O incə bədənli, nazənin sona!
Əziz sevgilisi Françeskası
Dayanıb önündə baxırdı ona.

Hələ də yanaqlar qızılgül kimi
Qalıb saxlayırdı təravətini,
İncə bir solğunluq zərif tül kimi
Bir qədər pozsa da məlahətini.
Nazik dodaqların şirin ədası
Nədən al yanağa verməyirdi can?
Üzün təbəssümü, gözün ziyası
Qaçmışdı uzağa, nə vaxtdır, ondan.
Dalğın görünse də, mavi gözlərin
Rəngi təmiz idi əngin dənizdən.
Heyhat, o baxışlar buz kimi sərin;
Adamı seyr edir nə qədər üzdən.
Geymişdi əyninə nazikcə bir don,
Parlayan sinəsi qalmışdı açıq.
İkiyə ayrılan qara saçları
Verirdi hüsnünə özgə yaraşlıq.
Onun əndamını qucan tellərin
Böyükdür nə qədər bəxtiyarlığı,
Saçlar arasından şux çiyinlərin
Bərq vurmadaşdı mərmər ağılı.
O cavab vermədən bir qədər əvvəl
Əlini yuxarı qaldırdı bir an,
O qədər solğundu, nazikdi ki əl,
Az qaldı görünsün ay, arxasından.

XXI

“Bu gecə yatmayıb, mən sevgilimin
Gəldim hüzuruna könlümdə həsrət,
Gəldim ki, vəslinə yetişsin əlim,
Mən bəxtiyar olum, o isə xoşbəxt.

Keçib gözətçinin yanından usta,
 Narahat etməyib heç bir kimsəni,
 Hər yanda dolanıb gizlincə, asta,
 Düşmən cəbhəsində aradım səni.
 Görününcə gözə bakirə qızlar,
 Deyirlər, qayıdıb şirlər də qaçar.
 O ülvi qüvvə ki, meşə şahından
 Qoruyub hifz edir günahsızları
 Məni də qurtardı yad caynağından,
 Məni də hifz etdi bu gecəyari.
 Budur mən gəlmişəm. Nahaqsa de sən
 Onda əbədilik ayrılıq biz,
 Ey öz atasının dinindən dönen,
 Qoy bu düşmənlərdən qalmasın bir iz;
 Atıb **dülbəndini**, xaç çək, mənim ol,
 Qoy ləkə tapmasın ürəyinə yol;
 Yetişək vüsala biz sübh tezdən,
 Bir də ayrılmayaq bir-birimizdən”.
 “Bəs de gərdəyimiz qurulsun harda?
 Burda, meyitlərin arasındamı?
 Qanlar töküləcək vuruşmalarda
 Dan üzü sönəndə göylərin şamı.
 Sabah qıracağıq xaçpərəstləri.
 Kəsib qılinc ilə biz yollarını,
 Uçurub, yandırıb bu məbədləri,
 Qanda boğacağıq oğullarını.
 İnan. And içmişəm bu vuruşmada
 Bir sənə dəyməyim, bir ailənə.
 Özgə bir kimsəni qoysam sabaha,
 Ar olsun dünyada, ar olsun mənə.
 Məğlub eyləyərem Venesiyamı,
 Önümdə əyilər o məğrur diyar.
 Düşmən əqrəb kimi çalan qamçımın
 Acı ağrısını canında duyar.
 Səni apararam gözəl bir elə;
 Olarsan könlümün şirin həmdəmi.
 Orda əbədilik verib əl-ələ,
 Birgə unudarıq kədəri, qəmi!”

Götürüb əlini lap yavaşca qız
 Onun əllərinin üstünə qoydu;
 Zərifcə barmaqlar, elə bil ki, buz;
 Alp birdən canında üşütmə duydu.
 Ölüm qədər soyuq barmaqlar ona
 Xəfif bir təmasla toxunsa belə,
 Oğlan az qalırdı yerində dona;
 Ala bilməyirdi özünü ələ.
 Soyuq, sümüyünə işlədi keçdi
 O zərif əllərin xoş təmasından.
 Ürəyi heç zaman döyünməmişdi
 Dünyada bu qədər bir xofla, inan.
 Bir anda soyudu alışan alını,
 Elə bil, qəlbindən bir daş asıldı,
 Seyr edib yarının mah camalını,
 Ötən anlarını yadına saldı.
 Alp baxıb diqqətlə üzünə onun
 Təniya bilmədi çox cizgiləri,
 Sevimli çöhrəsi Françeskanın,
 Necə də dəyişmiş o vaxtdan bəri!
 Səhərlər günəşin oynaq ziyası
 Əlvan dalğalarda əks edən təkin,
 Onun da üzünə əqlin şüası
 Bir vaxt bəxş edərdi qürur və təmkin.
 Qalib hərəkətdən o gül dodaqlar,
 İndi sakitlikdə ölümə oxşar.
 Qabarmır sinəsi nəfəs alanda,
 Sanki nəfəs almır edəndə söhbət;
 Elə gəlirdi ki, damarlarında
 Qanı dayanıbdır, etmir hərəkət.
 Alışıb-yansa da onun gözləri,
 Yorğun kirpikləri hey qapanırdı.
 Ürəyi odlayan vəhşi nəzəri
 Dikilib uzağa, nəsə anırdı.
 Bəzən belə baxır qalxıb yuxudan
 Aylı gecələrdə gəzən sərsəri,
 Divar xalisindən qüسسəylə baxan
 Şux, incə qamətli qız şəkilləri.

Səyriyən lampanın son ziyasında
 Bəzən bu xaliya toxunub külək,
 Cansız şəkilləri qəm libasında
 Göstərir, elə bil, birdən diritək.
 Elə görünür ki, əsən xalçanın
 Adam üzərinə baxanda bir an,
 Kim isə çıxacaq şəklin baxdığı
 Kölgəli divardan, solğun divardan.
 “Yaxşı! Eşqimizə and içməyirəm,
 Barı, heç olmasa Allah eşqinə!
 Mən sənə üz tutub yenə deyirəm:
 Gəl at **dülbəndini**, rəhm eylə mənə.
 And iç, qalxmayacaq bir daha əlin
 Dərli vətəninin övladlarına.
 Yoxsa, puç olacaq arzun, əməlin;
 Nəinki atdığıın böyük Tanrına,
 İnan ki, mənə də yetməyəcəksən.
 Amma qulaq assan əgər yarına,
 Ağır taleylə də üz-üzə gəlsən,
 Günahın ikiqat azalacaqdır.
 İnan ki, hörmətlə rəhmin qapısı
 Üzünə taybatay açılacaqdır.
 Bir an da dinməsen, atdığıın Allah
 Lənətə gətirər, inan ki, səni.
 Göylər dərd əlindən, bil, çəkərək ah
 Sənin işlərinə baxıb küsəni.
 Ayın lap yanında görürsənmi sən
 Bulud topasını yüngülcə, seyrək?
 Girdə sifətindən dumanlı yelkən
 Bir azdan siyrilib, çıxıb gedəcək.
 O duman dağılıb keçənə kimi
 Qəlbindən atmasan arzu, kamını,
 Allah da, bəndə də, inan ki, səndən
 Yaman alacaqdır intiqamını.
 O kəc əməlindən dönməsən, nəşə,
 Taleyin küsəcək bil əvvəl-axır,
 Zülmət dünyasında, cəhənnəmdəsə
 Əzabın olacaq min dəfə ağır!”

Alp dərhal üzünü göyə çevirdi,
 Orda qız dediyi buludu gördü.
 O birdən üzünü döndərdi yana,
 Ürəyi ağrıdı, od düşdü cana.
 Qızın sözlərindən doğan ehtiras
 Axıb ürəyinə isti yel kimi,
 Töküldü o biri ehtirasların
 Üstünə çağlayan dəli sel kimi.
 O tərəddüd edir, canında vəhşət,
 Utancaq bir qızın qorxur üzündən;
 Onu Venesiya incitmiş, fəqət,
 And içir qorusun onu bu gündən,
 And içir vətənə vətəndən qaçaq,
 Yazığı gələrək əziz yarına.
 Hələ bir üstəlik kömək duracaq
 Böyük Venesiyanın oğullarına.
 Aman, deyirlər ki, nə varsa unut!
 De, necə aldanım mən göz yaşına.
 Yox! Əgər lazımsa qoy həmin bulud
 Dönüb ildırımına çaxsın başıma!

Bir kəlmə dinməyib Alp göyə baxdı,
 İzlədi buludun dağılmasını.
 Bulud keçdi getdi, bulud dağıldı,
 Yaydı hər tərəfə Ay ziyasını.
 O dedi: “Taleyim mənim nə qədər
 Bəd olsa yolundan dönmərəm, inan.
 Qaydadır, küləkdən qamış əyilər,
 Palılsa yığılar qopanda tufan.
 Venesiya özü baisedir buna,
 Necə varamsa da qalmalıyam mən.
 Nə qədər sağamsa, dünyada ona
 Düşmən olmalıyam, olmalıyam mən!
 Tək sənin eşqini qoruyam görək
 Ki, dərdü bələdan olasan uzaq.
 Gəl-gəl sinəmizdə bir vursun ürək,
 Gedək o diyara... dayanma, uçaq!” –
 O birdən çevrilib gördü ki, artıq

Yanında nə qız var, nə kölgəsi var,
Gördü yaxınlıqda o yarıq-yarıq
Köhnə sütunlardır yenə bərqərar,
O qız havadamı əridi birdən,
Aman, bu nə işdi, nə əhvalatdı?
Bir su içimində nə oldu, görən,
Göyəmi qeyb oldu, yerəmi batdı?
Alp heç nə bilmədi, heç nə görmədi,
Boylandı ətrafa həsrətlə gözü.
Dörd yanı boş idi, yox idi heç kim,
Qalmışdı məbəddə ancaq tək özü.

XXII

Gecə keçib getmiş, Günəş parlayır;
Yenə də başlayır sübhün səfası.
Səhər toranını doğrayıb yarır
Odlu xəncər kimi günün ziyası.
İsti olacaqdır, görünür, bu gün;
Ucalır şeypurun, təbilin səsi,
Qarıxır küləkdə bayraq səsinə
Buynuz tütəklərin qəmli naləsi.
Atlar kişnəşirlər, gəlir qulağa
Polad silahların şaqqudaması,
Coşan izdihamın ucalır göyə
“Gəlirlər!”, “Gəlirlər!” deyən sədası.
Odur qaldırılmış tuğlar havaya,
Əllərdə qılınclar, yanlarda qəmə,
Hazır dayanmışdır hamı davaya,
Əmri gözləyirlər, bənddirlər himə.
Tatarlar! Türkmənlər! Ey sipahilər!
Pozun çadırları! Keçin irəli!
Sıçrayın atlara, gözləyir yəhər,
Möhkəmcə bərkidin üzəngiləri.
Sürün atınızı çəməne doğru,
Kəsin bərələri, bağlayın yolu!
O hücumu keçən piyadə dostlar
Qanı su yerinə axıdanadək,

Bir nəfər xaçpərəst – gənc, ya ixtiyar –
Sizin yanınızdan ötməsin gərək!
Atların cilovu dartılmış geri;
Onlar kişnəyirlər, tutub yolları.
Yüyenli ağızlar köpüklənibdir,
Oynadır küləklər qalın yalları.
Çəkilməmiş kibritlər, yanmış lopalar,
Lülələr bir azdan gələcək dilə,
Əvvəl dağıtdığı divarı, toplar –
Hazır dayanmışdır döndərsin külə.
Bütün yeniçərilər durmuş yerində,
Alp isə başcıdır üzərlərində.
Hamı dayanmışdır əmrə müntəzir,
Diqqəti yayınmır bir nəfərin də.
Dəstənin önündə Alpdır birinci,
Sağ qolu çiyinə çırmamış onun,
Qınından sıyrılan əyri qılıncı
Sanki davamıdır yalın qolunun.
Hamının nəzəri odur uzaqda,
Heç kəsin qırılmaq bilmir gözü də.
Xan da, paşalar da durmuş qabaqda,
Ordunun üstədir vəzir özü də.
Gurlayıb işarə verəndə toplar
Hücumu keçməli əşaraq yalı;
Mehrabı, sarayı edib tarümar,
Korində bir nəfər sağ qoymamalı.
Mehrabda keşişin, sarayda şahın
Ayrı düşməlidir bədəni başdan;
Bir nişan, əlamət qalmamalıdır
Qəsrə ocaqda, divarda daşdan.
Budur bir ağızdan bağırır ləşkər:
Al-lah! Peyğəmbər! Allahü əkbər!
“Sizin əlinizdə qılıncımız var,
Qala dibində uca nərdivan.
Əziz balalarım, deyildirmi ar,
Yarıb o hasardan keçməsək bu an.
Qırmızı xaçını xaçpərəstlərin
Kim ordan qoparıb atsa birinci,

Qəlbi nə isteyir desin, istəsin;
Alacaq üstəlik simüzər, inci”
Yenilməz Kömürçü, o qorxmaz **vəzir**
Belə xitam verdi dediyi sözə,
Minlərlə döyüşçü cavab olaraq
Qılınc silkələdi, oynatdı nizə.
Sevinc bağirtısı gəzdi səhranı,
Coşdu ürəklərin qəzəbi, kini...
Sakitlik. Dayanıb gözləyir hamı
“Atəş!” – kəlməsini, “hücum!” əmrini

XXIII

Nəheng bir camışın elə ki, üstə
Düşür canavarlar bir neçə yerdən,
Dönür canavara camış özü də
Od-alov parlayır gözündə hirsdən;
Üstünə ilk dəfə atılan qurdu
Çığnayıb təpiklə o döyə-döyə,
Sonra birisini, o birisini
Vurub buynuzuyla tullayır göyə.
Həmin bu minvalla çəkərək hücum
Onlar da getdilər qalanın üstə,
Eyni qayda ilə birinci qurban
Düşdü ilk güllədən arxası üstə.
Göydən çiliklənilib düşən şüşələr
Torpağın üstündə qaldıqları tək,
Yüzlərlə sinəsi zirehli əsgər
Bir-bir qırılırdı yerə düşərək.
Qabaq cərgədəki yeniçərilər
Qırılıb sürətlə yerdə qalırdı;
Bu hal qürubçağı bir biçinçinin
Çaldığı otları yada salırdı.

XXIV

Necə ki, baharda dəli dalğalar
Çırpır qayalara gələrək qeyzə,
Düşür gurultuyla ağ-ağ parçalar
Qayanın döşündən dərin dənizə;

Necə ki, yay günü Alp dağlarında
Lay-lay qar tıqları çevrilir selə,
Korinf oğulları can verə-verə
Qayadan tökülüb düşürdü elə.
Onlar mətanətlə möhkəm dururdu
Dayanıb qol-qola, çiyin-çiyinə,
Azğın düşmənlərə zərbə vururdu
Hamısı yollarda gərəkək sinə.
Ancaq ölüm idi bu yerdə həmdərd;
Qılınc zərbələri, çağırış və hay.
Qələbə sədasi,
Rəhm nidası,
Topların səsində qarışan haray
Xeyli uzaqlarda eylədikcə əks
Bilmək olmayırdı qalib gələni.
Ətraf şəhərlərə çatdıqca bu səs
Bir marağ sarırdı bütün aləmi;
Kimdir qalib gələni? – Düşmənmə, dostmu
Ürək sevinisinmi, kədərlənsinmi?
Qələbə! – deyərək bağıran səslər
Görən dost kəsinmi? Düşmən kəsinmi?
Dəlib qayaları yaran bu səslər
Keçərək dənizi, düzü, dərəni
Deyir titrədimiş həmin o səhər
Salamin, Meqara şəhərlərini.
Onu dinləyənlər nəql eyləyir ki,
Həmin sədaları günün birində
Öz qulağımızla eşitmişik lap
Pirey körfəzinin sahillərində.

XXV

Qılınclar bir an da sığmayıb qına,
Ucdan qəbzəyədək boyanmış qana.
Qala alınmışdır, qarətdir, vurhay,
Qalxır daxmalardan vay-şivən, haray,
Hər şey qurtarmışdır, ölümdən səvay.
Tələsik-tələsik qaçan ayaqlar

Sürüşkən küçədə qan içindədir.
 Qalanın içində hələ də yer var –
 O yanda-bu yanda toqquşma gedir.
 Qalxırlar zərbəylə düşmən üstünə,
 On-on, on beş-on beş kiçik dəstələr.
 Susurlar bir anlıq... Sonradan yenə
 Bir də göstərirlər rəşadət, hünər.
 Söykəyib divara arxalarını
 Möhkəm, mərd dayanıb dururlar onlar,
 Yaxud pozmayaraq vüqarlarını
 Döyüşə-döyüşə həlak olurlar.
 Yolda dayanmışdı ağsaç bir qoca;
 Lakin qüvvətliyi cavantək qolu,
 Qılıncı düz vuran yox idi onca,
 Önündə ölənler tutmuşdu yolu.
 O hələ vuruşur, hələ çarpışır,
 Qılınc endirirdi almadan yara,
 Geri çəkilsə də, düşmənlər onu
 Ala bilməyirdi bir an araya.
 Parlaq zirehinin altında bütün
 Çapıqlar örtmüşdü onun canını,
 Lakin bədənində hər yara üçün
 Vaxtında almışdı intiqamını.
 O yaşlı olsa da, nə oğluydu, nə;
 Poladdan möhkəmdi, qayımdı canı,
 Çətin bacarardı onunla gənclər
 Gülüşmə zamanı, yarış zamanı.
 Körfezdə qırdığı düşmənin sayı
 Çoxdu gümüşvari çal saçlarından.
 Qılıncı bilmirdi nə sol, nə sağ,
 Enirdi yadların düz başlarından.
 Səririrdi düşməni o bir-bir yerə,
 Çəkib sinələrə qılıncı dağlar.
 Döyüş meydanında çəkdikcə nəyə
 Neçə anaları qoyurdu ağlar.
 İyirmi il əvvəl qılıncı onun,
 Müsəlman köksündə batarkən qana,

Burda həlak olan oğullarını
 Hələ doğmamışdı **osmanlı** ana.
 Onun qəzəbinə düçar olaraq,
 Həlak olanlara bu vuruşmada,
 Pirani saçıyla, xoş rəftarıyla
 O ola bilirdi əziz bir ata.
 Dardanel yanında vuruşmalarda
 Oğlu həlak olub gedən zamandan,
 Onun polad əli, düşdüsə harda,
 Bir-bir düşmənləri eylədi qurban.
 Həmin qurbanlardan sakitləşsə də,
 Torpağın altında gəzən kölgələr,
 Arxayın yatmayı Patroklun¹ ruhu
 Burda Minottinin öz oğlu qədər.
 Bizimlə Asiya sərhədlərinin
 Ayrıldığı yerdə biri-birindən,
 İgid, mərd balası mərd Minottinin
 Öldü ah çəkərək ancaq dərindən.
 Min illə, minlərlə şəhidlər yatan
 Sakit bir sahilə o dəfn edildi.
 Bu günə onlardan qaldımı nişan?
 De kimlər məhv oldu, de kimlər öldü?
 Qəbirdə çürümüş sümüklər daha;
 İtmiş türbələrə daşlar, nişanlar.
 Ancaq əsrlərdən, illərdən bəri
 Ölmez mahnılarda yaşayır onlar.

XXVI

Dayan bir qulaq as vuruşanların
Allah!!! Allah!!! – deyər qalxan səsine.
 Say-seçmə dəstəsi **müsəlmanların**
 Odur ön cərgədə çarpışır yenə.
 Onların qəzəbli sərkərdələri
 Çırmanmış qolunu qaldırmış göyə,

¹ Patrokl – "İliada"nın qəhrəmanlarından biri.

Çalib qılıncını irəli-geri,
 Düşmən başlarını bölür ikiyə.
 Çağırır irəli o, dəstəsini,
 Qaldırıb yuxarı açıq qolunu.
 İgid əsgərləri vuruşmalarda
 Bu cürə görmüşlər həmişə onu.
 Çoxları geyinər qiymətli paltar
 Ki, düşmən aşağı dayansın ondan.
 Çoxları bahalı dəstəkdən tutar,
 Bir dəfə qızarmaz qılıncı qandan.
 Çoxusu qiymətli **dülbənd** qoyar ki,
 Tanına onunla bəlkə yalandan,
 Alp isə hücumda tanınır ancaq
 İrəli uzanan yalın qolundan.
 Sən onu görərsən əlində yaraq
 Ən çətin yerlərdə, ən çətin vaxtda,
 Hanı o sahildə bir elə bayraq
 Alpn bayrağıtək getsin qabaqda?
Müslüm davasında bir belə bayraq
 Hanı dalğalanıb havada coşsun?
 Axan ulduz kimi görünse haçaq
 Delilər qıy vurub dalmca qoşsun?
 Alpn güclü qolu görünse harda
 İgidlər özünü oraya atar.
 Düşmən yalvarmasın qalanda darda
 İntiqam deyərək qızıbsa **tatar**.
 Sürünə-sürünə gələrək yaxın
 Bax odur qaladan bir az aralı,
 Üstündə son dəfə qanlı torpağın
 Tutuşub çarpışır iki yaralı.
 Odur bir igid də sakit uzanıb
 Ölsə də etməyir nə ah, nə fəğan.
 Toplayıb son dəfə zəif gücünü
 Qaldırıb qılıncı yuxarı bir an,
 Yanında uzanan düşməne çalır,
 Özü də yerində o cürə qalır.

İxtiyar durmuşdu bir mətanətlə,
 Alp da cəld dayandı; üz tutdu ona;
 “Təslim ol, Minotti, gəl aman dile,
 Rəhm eylə özünə, rəhm et qızına!”
 “Mənə bəxş etsən də əbədi həyat,
 Heç zaman, reneqat! Heç vaxt, reneqat!”
 “Aman, Françeskam! Mənim gözəlim!
 Onu məhv edəcək sənin əməlin!”

“O təhlükəsizdir” – “Hayanda? Harda?”
 “Əngin səmalarda, göy səmalarda!
 Elə bir yerdə ki, satqın ürəyin
 Olmaz o yerlərlə ömründə tanış,
 O səndən uzaqdır, pakdır, təmizdir.
 Ona əl dəyməmiş, toxunulmamış”.
 Ağır zərbə kimi dəyən sözündən
 Alpn əsdiyini görəndə qoca,
 Kədər yağa-yağa odlu gözündən
 Güldü tənə ilə, sakit, astaca.

“Yarəbbi! Nə zaman o...” – “Dünən gecə.
 Onun gənc ruhunu ağlamıram bax.
 Mənim təmiz nəslim çıxsada heçə
Məhəmmədə, sənə qul olmayacaq.
 Hücum çək!” Əbədi bu çağırış, əbəs...
 Alp yerə düşmüşdü çıxartmadan səs.
 Qoca Minottinin acı sözləri
 Yenice qəlbini edərəkən para,
 Ona qılıncdan da möhkəm, kəsərli
 Ağır bir zərbəylə dəymişdi yara.
 İnadla döyüşən son dəstələrin
 Sığıncaq tapdığı yaxın kilsədən,
 Naqafil açılan məchul bir atəş
 Alpn düz beynini oynatdı birdən
 Aldığı yarını baxıb görməyə
 Hətta bir göz belə tapmamış macal,

Alp birdən fırlanıb sərildi yerə
Qaldı düşən kimi o cürə bihəl.
Vida eyləyirdi həyata tənı;
Dodağı demədən bir kəlmə – “heyif!”
Bu son nəfəsində bircə bedəni
Titrəyib əsirdi hey zəif-zəif.
Onu çevirdilər arxası üstə,
Alını bulaşmışdı al-qana, toza,
Onun qızıl qanı dodaqlarından
Axırdı yavaşca, lap sıza-sıza.
Lakin dayanmışdı, vurmurdu nəbzi.
Yoxdu dodağında nə nalə, nə səs,
Boğub boğazında saxladığı söz
Ala bilmədiyi incə bir nəfəs
Elə bil, göstərüb haqqın yolunu,
Müşayiət edirdi ölümə onu.
O öldü, fikrində etməmiş dua,
Ümidi yox idi çünki Allaha.
Öldü... Gözlərində söndüsə həyat,
Son nəfəsə qədər qaldı rənəqat.

XXVIII

Görüb bu lövhəni həm dost, həm də yad
Dəhşətlə yerində bağırır bərkdən.
Biri alqış etdi, o biri fəryad:
Birisi sevincdən, o biri dərddən.
Sonra başladılar yenə döyüşə,
Çalır qılıncı, vurub şeşpəri.
Mətanət göstərən Minotti isə,
Odur, vuruşaraq çəkilir geri.
O, küçəbəküçə, addımbaaddım,
Qoruyub şəhərin son hissəsini,
Arabir şığıdır üstünə yadın
Cəsur dəstəsini, mərd dəstəsini.
Bir az bundan qabaq əcəl gülləsi
Açılan kilsəni qoruyur hamı.

Onun sayəsində alındı Alpdan
Dağılan şəhərin sərt intiqamı.
Onlar dalı-dalı gedib kilsəyə
Yol boyu açırlar qanlı çığırlar.
Gah atəşə tutub, gah da nizəyə
Zərbəylə düşməni yaralayırlar.
Minotti çəkilib öz hissəsiylə,
Məbəddə bərkidir, budur, yerini.
Burada birləşib dost dəstəsiylə
Onlar dərə bilər nəfəslərini.

XXIX

Dincəlmək olarmı? Bax, **dülbəndlilər**
Axışub gəlirlər od kimi bəri.
O qədər çoxdur ki, **yeniçərilər**
Yoxdur imkanları dönməkçün geri.
Sığındığı yerə xaçpərəstlərin
Dar çıxır, ensiz bir çıxır var ancaq;
Nəhəng sütunların yanında birdən
Öndə gedən əsgər istəsə qaçmaq,
Yəqin etməlidir və bilməlidir:
Dönmək mümkün deyil; istər-istəməz
Ya hücum etməli, ya ölməlidir.
Onlar ölürdülər, lakin gözləri
Hələ qapanmamış, türk, türkmən, tatar
Meyitlər üstündən keçir irəli,
Boş qalan yerləri doldururdular.
Gücü azalırdı xaçpərəstlərin
Düşməni hücumundan yorğun düşərək,
Budur **osmanlılar** bu saat, yəqin,
Qapının ağzına yetsinlər gerek.
Çatdılar. Sel kimi durdular birdən.
Dəmir darvazalar nə qədər ağır!
Kilsə qülləsindən, dəlik-deşikdən
Sərrastca güllələr yağıştək yağır.
Sınıq şüşələrdən, pəncərələrdən
Yunan əsgərləri dəstəbədəstə,

Yaylım atəşini yağdırır birdən
Ağır dolu kimi türklərin üstə.
Getdikcə qapılar daha çox əsir,
Getdikcə cəftələr cırıldayır bərk.
Getdikcə dayaqlar çox zəifləyir.
Qapı dayanmayırdən birdən düşərək...
Bununla, çəkilib qurtarır hesab:
Korinf məğlub olur, gətirməyir tab!

XXX

Minotti qüssəli, kədərli, ciddi,
Dayanmış üstündə mehrab daşının.
Ülvi Madonnanın parlaq surəti,
Nur saçır üstündə onun başının.
Lütfkar baxışlı, ilahi gözlü,
Müqəddəs camallı gözəl Madonna
O yüksək mövqedən süzür ki, bizi,
Ülvi fikirlərlə baxaq biz ona.
Biz dizi üstünə çökərək onu
Başımız üstündə görərkən hər an,
Tutub qucağında körpə oğlunu
Gülür məhəbbətlə bizə səmədan.
Düşmən can atsa da bu səcdəgaha,
O gülür yenə də üzündə şüa...
Baxaraq divara qoca bir daha,
Ah çəkib, xaç vurub oxudu dua.
Götürüb əlinə yanan məşəli,
Dayandı sakitcə, min etiqlə.
Müsəlman gəlirdi axıb irəli
Dörd yandan qəzəblə, qılıncla, odla.

XXXI

Mozaik daşların altda yanaşı
Məzar düzülüşdür, bir yığın məzar;
Hər qəbrin al-qana batıb başdaşı,
Oxunmaz olmuşdur yazılan adlar.

Xaçlar həkk olunan mərmər daşların
Saysız və hesabsız damarlarında
Axan incə rənglər görünür, baxın,
Hamısı qərğ olub batmışdır qanda.
Sınıq dəbilqələr, sınıq qılınclar
Atılıb daşların üstündə qalmış,
Bu yerin altı da, üstü də meyit;
Ölüm kölgəsini hər yana salmış.
Əgər baxsaydınız dar çərçivənin –
Solğun işığında bir an içəri,
Görə bilərdiniz orada yəqin,
Qədim meylləri, solğun üzləri.
Lakin müharibə o meyllərin
Bu yer damına da girmişdi gəlib,
Ətsiz sümüklərin arasında, bax,
Böyük bir xəzinə qalxıb dikəlib.
Ora mühasirə oluna, bil,
Barıt anbarıydı xaçpərəstlərin,
Sonradan qoyulmuş nazik bir fital
Gəlirdi buraya altıyla yerin.
İxtiyar Minotti həmin tədbiri
Düşünmüş idi ki, yetəndə məqam,
Təntənə eyləyən düşmənlərindən
Alsın axırını və son intiqam.

XXXII

Düşmən qaladadır. Az görmək olur
Daha müqavimət göstərənləri;
Nahaqdır bu inad, nahaqdır qürur.
Lakin soyumamış türkün əsgəri,
Qalmadığı üçün qarşıda insan
İndi ölümlərə tuturlar divan.
Heykəllər vurulub salınır yerə,
Hətta ölənlərin kəsilir başı.
Qarət edildikcə zəngin məqbərə
Onun daş üstündə qalmayırdə daşı.

Onlar bir-birinin əlindən qapıb
 Dartırlar müqəddəs gümüş qabları.
 Qarət etmək üçün indi mehrabı
 Birbaşa dırmaşır onlar yuxarı.
 Mehrab kürsüsünün üstündə gözə
 Nələr toxunmayı, gör, nələr bu an,
 Par-par parıldayır müqəddəs kasa,
 Qızıldan tökülmüş o, saf qızıldan.
 Deyib gözlərinə qarətçilərin
 Şoq salıb gün kimi parlayır o qab,
 Ondən övladları xaçpərəstlərin
 Bu səhər içmişdi müqəddəs şərəb;
 Döyüşə getməzdən bir qədər əvvəl
 Görüb bu şərəbda pənahlarını,
 İsa qanı deyə nuş edib onu,
 Belə yumuşdular günahlarını.
 Kasanın dibində bir neçə qətrə
 Hələ də qalmışdır, içilməmişdir.
 Onun ətrafında vuraraq dövrə,
 Yanır qayda ilə on iki qəndil.
 Müqəddəs kürsünün üstə pürqiymət,
 Bu idi sonuncu gözəl qənimət.

XXXIII

Onlar yaxınlaşır, lap qabaqdakı
 O müqəddəs cama əl uzadarkən,
 Elə bu andaca,
 Qəzəbli qoca,
 Məşəllə od vurdu barıta birdən,
 Qala guruldadı!
 Orda nə varsa
 Qəndil, qüllə, mehrab, müqəddəs kasa,
 Qalib **dülbəndlilər** və xaçpərəstlər,
 Ölənələr, qalanlar, sağlar, şikəstlər –
 Hər şey kül olaraq sovruldu göyə!
 Bir anda hər nə var düşüb lərzəyə,

Yerlə yeksan oldu qocaman şəhər,
 Çəkildi geriyə dalğalar belə.
 Lərzəyə gəldilər dağlar, dərələr,
 Bürüdü hər yanı sanki zəlzələ.
 Şəklini itirmiş əşya və insan
 Göyə fırlanmışdı bu partlayışdan.
 Xəbər verməməydi bu son partlayış
 Sahildə davanın qurtardığını,
 Fişəngtək nə varsa qalxırdı göyə
 Tutqun buludların yarıb bağırını.
 Uçurdu səmaya cavan oğullar
 Yanıb, cızdaq olub odda bişərək;
 Yenə də torpağa tökülüb onlar
 Göstərirdi yeri qor dəryası tək.
 Bəzisi düşərək dərin körfəzə
 Suda buraxırdı dəyirmi dalğa;
 Bəzisi düşürdü sahilin üstə –
 Dayandığı yerdən xeyli uzağa.
 Tanımaq olmurdu, seçmək olmurdu
 Nə bir xaçpərəsti, nə **müsəlmani**.
 Bu məhşər günündə oğullarını
 Gəlib tanıyacaq analar hanı?
 Burda həlak olan müsəlman, yunan
 Hələ körpə ikən öz beşiyində,
 Döşündən süd verib onlara baxan
 Ana, deyərdimi bir belə gündə
 Bu zərif bədənələr, incə bədənələr
 Bir vaxt puç olaraq gedəcək hədərl!
 İndi heç bir ana öz övladını
 Tanıya bilməzdi görsə yaxından;
 Onlar saxlasa da insan adını,
 Nə üz, nə bədəndən qalmamış nişan.
 Kösövlər havada alovlanaraq,
 Bir-bir səpələnib yerə enirdi.
 Daşlar lil-palçığa düşüb batırdı,
 Dünya qaralırdı, tüstülənirdi.
 Dəhşətli səsindən bu zəlzələnin

Nə qədər canlı var bir anda qaçdı.
Uçub vətəni quşlar üstədən qalanın
Vətəni qanadını göylərdə açdı.
Qudurğan ac itlər mırıldaşaraq
Atıb ölümləri götürüldülər,
Dəvələr sarvandan qaçdılar uzaq,
Öküzlər samını qırıb tökdülər.
Atlar gəmləriylə, yüyənlərini
Qırıb dağıdaraq üz tutdu çölə.
Artırıb ikiqat səs-küylərini
Birdən qurbağalar atıldı gölə.
Səslənən dağların kahalarından
Bu səsə səs verib uladı qurdlar.
Qurdlar kiriməmiş, xeyli uzaqda
Ağlayan çağatək, döyülən ittek
Çaqqallar dəstəylə çıxırışdılar.
Birdən qanad çalıb bir qoca qartal
Tərk etdi qayada öz yuvasını,
Yüksəldi günəşin yaxınlığına
Bir də görmək üçün gün ziyasını.
Ondan aşağıda üzürdü hələ
Dəhşətli yangının boz buludları;
Tüstünü hiss edib o dimdiylə
Milləndi yenə də üzü yuxarı.
Korinf fəth olundu nəhayət belə!

ŞİLYON MƏHBUSU

I

Saçım qırov kimi ağdır necə də,
Amma yaşda deyil bu ağıq, inan;
Nə də çallaşmayıb bircə gecədə
Qəfil vahimədən, qəfil qorxudan.
Ağır zəhmət deyil belimi əyən,
İnsanın qəddini iş əyə bilməz.
Qəmli sükunətdə pas atmışam mən,
Məhbəs salıb məni bu hala, məhbəs!
Taleyim çoxunun taleyi kimi
Bircə yol üzümə bari gülmü?!
Bu şirin həyatdan məhrum olmuşam,
Zindana, zillətə məhkum olmuşam.
Bələli başımda, görün, nələr var,
Atamın ucundan olubdur bunlar.
Öldü, həlak oldu o nakam insan,
Dönmədi əzelki tutduğu yoldan.
Məzarda da əzab verməkçin ona
Zindan qismət oldu övladlarına.
Təkcə mən qalmışam altı qardaşdan –
Odda yandırdılar bir qardaşımı,
İkisi səhrada əhdi, inamı
Qanla möhürləyib, sonra verdi can.
Üçümüz salındıq zülmət məhbəsə,
Yatdı qəlbimizdə dərd düyün-düyün,
Öldü qardaşlarım, qaldım mən isə,
Qaldım şəhidlərə ağlamaq üçün.

II

Şilyon məhbəsində yeddi sütun var,
Mamırdan yamyaşıl don geyib onlar.
İşıq qaçaq olub, qaçıb bu yerdən,
Günəşin şüası yol azıb hərdən
Divarın çatından baxır, görünür,
Nəmli döşəmənin üstə sürünür.
Yanır bataqlıqda yanan çıraqtək,
Sönür yağış vurmuş sönən ocaq tək.
Halqalar vurulub bu sütunlara,
Zəncir bərkidilib onlara, zəncir.
Min belə törədir, min dərd, min yara
İlantək zəhərli, o paslı dəmir.
Zəncir bədənime naxış vurubdur,
İzi qollarıma həkk olub, budur.
Zindan həyatına son qoymasam mən,
Silinməz bu damğa, iz bədənimdən.
Bu mən bəxtikəmin solğun gözləri
Bir yerə zillənib haçandan bəri.
Sayını bilmirəm ötən illərin,
Ömrümdən qırılıb itən illərin.
Somuncu qardaşım düşdü taqətdən,
Meyiti sərildi zülmət zindana,
Sağ ikən ölüylə yatdım yan-yana.

III

Bizi daş sütuna zəncirlədilər,
Həm də ayrı düşdük o vaxt üç nəfər,
Addım atmağa da imkan yox artıq,
Biri-birimizə həsrət qalmışdıq.
İşıq görünürdü zəif şam kimi,
Tanınmaz olmuşduq, yad adam kimi,
Əlimiz qandallı ayrılacaq da biz,
Birgə döyünürdü ürəklərimiz.
Dadmadıq həyatın nəşidəsini,

Yenə də qardaşa qardaş səsini
Eşitmək ən böyük təsəlli idi,
Gələcək günlərin eşqi, ümidi,
Hər qədim əfsanə, döyüş nəğməsi
Ovundurur bizi, oxşardı bizi.
Bunu da çox gördü bizə yaradan,
Səsimiz tutuldu, batdı anbaan.
Sözümüz ağızda, dodaqda dondu,
Əvvəlki o azad, gur səsimizdən
Nişanə qalmadı, nə gizlədim mən.
Min cürə bəd hallar göründü bizdə,
Bizə yad gəlirdi öz səsimiz də.

IV

Onların içində böyük mən idim,
Mənim borcum idi təsəlli vermək,
Əlimdən gələni əsirgəməzdim,
Onlar da edirdi elə mənimtək.
Kiçik qardaşımı zavallı atam
Hamıdan çox sevir, çox oxşayardı,
Çünki səma kimi mavi gözləri,
Anamın qaşıtək qaşları vardı.
O çox gözəl idi, günəşli güntək,
Ah, onun yanında canım qalardı.
Belə bir yuvada o quşu görmək
Mənə dərd olardı, kədər olardı.
Şimal gündüzünə benzətdim onu –
Atamın o körpə, məsum oğlunu.
Şimalda gün batmaz, yayda heç zaman
Göygöz uşaq kimi güler asıman.
Al günəş ağ donlu dərənin, döşün
Üstünə nur səpər, göylərdə yanar.
(Azadlığa çıxan bir qartal üçün
Gündüzdən də gözəl dünyada nə var!)
O, hər vaxt gülərüz, şən görünərdi,
Qovardı qəlbindən kədəri, dərdi.

Bir yol qəmlənməzdi öz halı üçün,
Amma qardaşların məlahı üçün
Göz yaşı tökərdi yazıq, anatek
Ağlardı ürəyi boşalanadək.

V

O biri qardaşım sutək tərtemiz,
Qoçaq, iradəli, qəlbi ləkəsiz,
Pəhləvan cüssəli, nər oğlu nərdir,
O, yeri gəlsəydi üsyan edərdi.
Döyüşə səslərdi bütün dünyanı,
Elə igid hanı, elə ər hanı?
Hazırdı vuruşda cumsun qabağa,
Ölümü gültüslə qarşılamağa.
Təki əpriməsin zəncirdə bədən,
Vücudu titrərdi zəncir səşindən.
Qəmli bir tərənə, avaz idi o,
Get-gədə saralıb avazıdı o.
Mən də əldən düşdüm, mən də o günlü;
Sinəmin hər yeri dağlı, düyünlü.
O – mənim qəlbimdə ən əziz dilək,
Dağılmış bir evin yadigarıtək
Könlümün dünyası viranə idi,
Təsəlli verərdim, çarəm nə idi:
Ovçuydu, asudə günləri vardı,
Dağlarda canavar, maral qovardı.
Onunçün bu zindan – dibsiz dərələr,
Qandal – hər bələdan, hər dərddən betər.

VI

Lemanın suları köpüklənərək,
Şilyon qalasını üzük qaşıtək
Almışdır araya, o dibsiz sular
Bir-birin yosunlu saçını yolar,
Qoç kimi gələrək kəllə-kəlləyə
Dalğalar dağılıb sovrulur göyə.

Dalğalar, bir də ki, ikiqat divar
Bir məzar düzəldib, canlı bir məzar.
Bizim qaldığımız məhbəs ki, vardı
Üstündən Lemanın suyu aşardı.
Gecəli-gündüzlü sular, elə bil,
Girib beynimizdə çalardı təbil.
Qışda hayqıranda, qopanda tufan,
Sovrulan dalğalar barmaqlıqlardan
Cumardı içəri, qaya da bu dəm
Titrərdi, uçmazdı barı sevinəm –
Tək ölüm qovardı qəlbimdən qəmi,
Baxardım ölümə xilaskar kimi.

VII

Ortancıl qardaşım ulduztək söndü,
Dağ boyda bir oğlan bir çöpə döndü.
Verilən çörəyə əl də vurmadı,
Ona görə yox ki, acıydı dadı.
Belə xırda şeyə qoymazdıq məhəl –
Ov vaxtı nə olsa yeyib əlbəəl,
Durub üz qoyardıq hərə bir yana,
Yağhydı-yavandı baxmazdıq ona.
Bizə süd verərdi dağ keçiləri,
Bunun əvəzində nə vaxtdan bəri
İçərdik bulanıq çuxur suyunu.
Hələ çörəyimiz... Elə bil onu
İnsanın insanı məhkum edərək
Dəmir qəfəslərə vəhşi heyvantək
Saldığı ilk gündən müdam, biqərar
Axan göz yaşında islatmışdılar.
Yox, yox, belə şeylər ona neylərdi?
Bizi sarsıtmazdı çörək, su dərdi.
Gözəldi qaməti, boyu-buxunu,
Yağda bəsləmişdik böyrəktək onu.
Keçəndə naltökən, sərt yoxuşlardan
İnan tənqiməzdi nəfəsi bir an.

Mətləbi uzatmaq nə lazım? – Öldü.
 Nə ata, nə qardaş köməyə gəldi.
 Qolunu tutmadım çabalayanda,
 Gedib “can” demədim can verən anda.
 Gəmirdim dişimlə, cumdum zəncirə,
 Əlləşdim, çalışdım çox əbəs yerə.
 Öldü – zəncirini gəlib açdılar,
 Ordaca qazdılar dayaz bir məzar.
 Dedim, o dünyada xoş olar xətri –
 Yalvardım əfsanə bir şeydən ötrü.
 Dedim, elə yerdə yer qazın ona,
 Günəş işıq səpsin nəm torpağına.
 O, azad doğulmuş bir insan kimi
 Bu dustaq məzarda dincələrdimi!
 Gəzdi dodaqlarda soyuq bir gülüş,
 Görünür, yalvarmaq faydasız imiş.
 Onu quyulayıb tez getdilər, ah!
 Nə bir daş qoydular, nə bir nişangah.
 Yatdı torpaq altda, yatdı o vaxtdan
 Bizim sevimlimiz igid bir oğlan.
 Məzarı üstündə zəncir qaldı tək
 Həmin cinayətin abidəsiték.

VIII

Kiçik qardaşıma gülmü deyim mən?!
 Nazıyla oynardıq doğulan gündən.
 Vallah, gözəllikdə gündü, aydı o,
 Anamla, elə bil, bir almaydı o,
 Onu əzizlərdik bir uşaq kimi,
 Atardıq, tutardıq oyuncaq kimi.
 Ağillı, ismətli, həyalı idi,
 Atamın fikiri, xəyalı idi.
 Çalışdım ölməyim, sağ qalım ki, mən,
 Tənhalıq yazığı salmasın əldən.
 İşdi, azad oldu bəlkə bir zaman.
 Onda dözüüm vardı, düşməzdi ruhdan.

Saraltdı onu da bir xəzan yeli,
 Get-gedə öyilib büküldü beli.
 İlahi, ölümün hamısı dəhşət!
 Can verən görmüşəm, al-qana bülənd.
 Can verən görmüşəm, ümman içində
 Suda əl-qol atıb güman içində,
 Zalım da görmüşəm keçinən anda,
 Ölüm yatağında sayaqlayanda.
 Onlar dəhşət idi, bu, bir müsibət,
 Bu ölüm onlara bənzəməz fəqət.
 Nainsaf əcəlin ürəyi daşdı,
 Gizlicə-gizlicə ona yanaşdı.
 Zərif bir sarılıq çökdü üzünə,
 Nazildi, sustaldı: di gəl ki, yenə
 Gözəllik üzündən perik düşmədi.
 Bircə yol sızlayıb, o büzüşmədi.
 Fəqət ölənlərə yas saxlayardı,
 Onda bu xasiyyət, bu hallar vardı.
 Hələ yanağında qalan qızartı
 Ölümü dolayıb ələ salardı.
 O – bir qövsi-qüzeh; solurdu ancaq,
 Gözləri – zindana nur saçan çıraq.
 Ömrümdə bir dəfə eşitmədim mən,
 Durub gileylənə kəm təleyindən,
 Təsəlli verərdi mənə hərdən bir,
 Bilməzdi inilti, sızıltı nədir.
 Deyərdi, gecənin gündüzü də var,
 Bir yandan bağlayan, bir yandan açar.
 Taqətdən düşsə də, o, bütün günü
 Qəlbində boğardı iniltisini,
 Zəiflik axır ki, onu da öydi,
 Nəfəsi get-gedə kəsilmədəydi.
 Birdən nə səs gəldi, nə də hənirti,
 Bu sükut kəsərdə qılıncdan iti.
 Qorxumdan bağırardım vəhşilər kimi,
 Yox! Yox! Eşitmədi mənim səsimi.
 Təzədən ha çığır, ha döy başına...
 Çağırdım, fəryadım yetmədi ona.

Dartıb parçaladım zəncirlərimi,
 Şığıdım üstünə ana quş kimi.
 Gözlər qapanmışdı, ölmüşdü artıq,
 Mənə həmdəm oldu təklik, tənhalıq.
 Tək qaldım, tək uddum həmin o gündən
 Zindan dağılmışın havasını mən.
 Belə müsibətə dözər adam da?!
 Axirət eviylə mənim aramda
 O, son körpü idi, uçub töküldü,
 Ömür sarayının tacı söküldü.
 Öldü qardaşlarım, öldü zindanda
 Biri bu, biri də torpaq altında.
 Əlini qaldırıb aldım əlimə,
 Mənimki ondan da soyuqmuş demə.
 Sızlardı taqətsiz canım min yerdən,
 Amma bilirdim ki, hələ sağam mən.
 Adam biləndə ki, sevdiyi bir kəs
 Gedir, gəlməyəcək, dəli olmaz bəs?!
 Bilməm nədən
 Ölmədim mən.
 Qəlbimdə qalmışdı cüzi bir inam,
 Yəqin o qoymurdu mən can tapşırım.

IX

Sonra olanlardan xəbərsizəm mən,
 Başıma nə gəldi yadımda deyil.
 İşıq da, hava da yox oldu birdən,
 Zülmət də qaçmışdı məndən elə bil.
 Ağlımı, hissimi itirdim tamam –
 Sandım daş məhbəsə düşən bir daşam,
 İtib, qalmamışdı ağıl, huş məndə,
 Yalçın bir qayaydım duman içində.
 Hər şeydə sarımtıl, xəstə bir görkəm,
 Gecəydi, gündüzdü deyə bilmərəm.
 Zindan işığına yoxdu bənzəri,
 Ondən iyirənmişdim nə vaxtdan bəri.

Kainat özəldən görən beləmi?! –
 Bir boşluq udmuşdu bütün aləmi.
 Nə ulduz var idi, nə də asıman,
 Burda bilinmirdi zaman və məkan.
 Nə cinayət vardı, nə xeyir, nə şər,
 Yoxdu zərrə qədər həyatdan əsər,
 Yoxdu bir hərəkət, yoxdu bircə səs.
 Buranın sakini – durğun bir nəfəs.
 Elə bir nəfəs ki, hər vaxt susardı –
 Nə ölüm, nə həyat nişanı vardı.
 Aləm gözlərimdə – qurumuş dəniz
 Sahilsiz, dalğasız lal, hərəkətsiz.

X

Mən bir quş nəğməsi eşitdim birdən,
 Bütün varlığıma nur səpdi o səs.
 Susdu, cəh-cəh vurub ötdü yenidən,
 O şirin nəğməyə tay ola bilməz.
 Gözlərim sevincək heyrət içində
 Dolandı ətrafa: sevindim mən də.
 Bu anda görseydi məni bir adam,
 Bilməzdi kədəre, qəmə yoldaşam.
 Sonra yavaş-yavaş qayıtdı yenə
 Duyğum, hissiyyatım, huşum yerinə.
 Gözlərim axtarıb gəzdi dörd yanı.
 Gördüm daş zindanın divarlarını.
 Nəmli divardakı xırdaca çatdan
 Günəşin ziyası göründü bu an.
 Ordan baxıb gördüm sevdalı bir quş
 Qorxusuz-hürküslü divara qonmuş.
 Lacivərd qanadlı gözəl bir quşdu,
 Ötdü, min bir şeydən o söhbət açdı.
 Sandım ki, quşcuğaz bayaqdan bəri
 Mənimçün oxuyur bu nəğmələri.
 Ömrümdə onun tək hələ heç yerdə
 Bir quş görməmişəm, görmərəm bir də,

Mənə elə gəldi, o da müntəzir,
 O da mənim kimi bir həmdəm gəzir.
 Kimsəsiz dustağı yazıq quşcuğaz
 Sevməyə gəlmişdi dilində avaz.
 Gəlmişdi unudam mələli, dərdi,
 O mənə yenidən duyğu, hiss verdi.
 Onu özlərimi azad etmişdi?
 Yoxsa ki, qəfəsdən qaçmışdı bu dəm?
 Güzəl quş! Bilirəm məhbusluq nədir,
 Mən sənə elə şey arzu etmərəm.
 Nə deyim, kim bilir, bəlkə zindənda
 Cənnət elçisiydi quş libasında.
 Gör nələr, gör nələr düşünür insan –
 İlahi! Əfv eylə, keç günahımdan,
 Bir fikir yeriyib beynimə batdı,
 Məni həm güldürdü, həm də ağlatdı –
 Yəqin qardaşımın ruhudur göydən
 Gəlirdir yanıma; – fikirləşdim mən.
 O quş uçub getdi, onda birtəhər
 Yaxamı buraxdı qara şübhələr.
 Çünki məni qoyub burda tək-tənha,
 Qardaşım getməzdi, inan Allaha...
 Səma cilvələni bəyananda par-par,
 Torpaq geyinəndə gülgün bir paltar
 Dumansız, günəşli gözəl bir gündə
 Lacivərd göylərin dərinliyində
 Bir bulud parçası bir də görürsən,
 Tək-tənha dolanır, gəzir sərgərdən.
 Mən yenə tək qaldım o bulud kimi,
 Kəfəne bürünmüş bir meyit kimi.

XI

Gülmək istəyirdi tale üzümə,
 Gözətçilər də gəldilər rəhmə,
 Amma bilmirdim ki, nə olub, nə var –
 Belə dəhşətlərə baxmağa onlar

Adət etmişdilər nə vaxtdan bəri,
 Dartıb sındırdığım o zəncirləri
 Gəlib bərkitmədi təzədən heç kim,
 Bir az sərbəst idim, bağlı deyildim.
 Var-gəl eyləyərdim zindan boyunca,
 Var-gəl eyləyərdim hər gün doyunca.
 Gəzərdim zindanı qarışbaqarış,
 Ayağım dəyməyən bir yer qalmamış.
 Gözməkdən yorulub bir yol bezməzdim,
 Təkcə məzarlara yaxın düşməzdim.
 Deyirdim karıxıb tapdaram birdən,
 Təhqir eyləyəyəm məzarları mən.
 Nəfəsim kəsilib qalmazdı canda,
 Qopardı yaramın qaysağı onda.

XII

Divarda bir ayaq yeri düzəltdim,
 Amma ki, məqsədim deyildi qaçmaq.
 Yox idi bir nəfər kimsənəm, kimim,
 Udmuşdu hamını bu qara torpaq.
 Qaçsaydım, bu dünya mənimçün inan
 Bir zindan olardı, böyük bir zindan.
 Nə ata var idi, nə qohum-qardaş.
 Nə də kədərime, qəmimə yoldaş.
 Oturub dərinədən düşünəndə mən
 Buna sevinərdim candan, ürəkdən.
 Çünki qalsaydılar, onların dərdi
 Burda mən yazığı dəli edərdi.
 Elə hey istərdim söykənib hərdən,
 O dəmir barmaqlı pəncərələrdən
 Baxım uzaqdakı qarlı zirvəyə –
 Gözlərim ovunub dincəlsin deyə.

Əvvəlki dağlardı gördüyüm dağlar,
 Bizə baxmamışdı bir gözlə rüzgar.
 Onların başının minillik qarı,
 Xeyli aşağıda bir göl hasarı,
 Bir də ki, Ronanın coşqun suları
 Göründü gözümə, kükreyib-daşan,
 Nəhəng qayaların çiyindən aşan
 Dəlisov çayların şıqqıltısı da
 Çatdı qulağıma, gördüm uzaqda
 Bir şəhər ağarır, parlayır par-par,
 Süzürdü sulara ağ-ağ qayıqlar.
 Kiçik bir ada da gördüm bu zaman,
 Üzümə gülürdü baxıb uzaqdan.
 Üç ağac bitmişdi orda nər kimi,
 Oxşardı onları dağın nəsimi.
 Adanı öpürdü sular dörd yandan,
 Ordakı çiçəklər tər-təzə, əlvan.
 Divarın yanında qatarbaqatar
 Balıqlar üzürdü, qəmsiz balıqlar.
 Bir qartal havanın bağırını yardı,
 Qartal baxışımı çəkib apardı.
 Döndü bir şimşəyə, döndü bir yelə
 Sandım uçmazdı o, əvvəllər belə.
 Birdən mənə tərəf o qanad çaldı.
 Gözlerim yaşardı, gözlərim doldu,
 Canımı bürüdü acı bir təlaş
 Dartıb zəncirimi qırmayaydım kaş!
 Yenə varlığımdan asıldı bir daş.
 Yıxılıb sərildim nəm torpağa mən,
 Zülmət ağır yüktek basdı çiyimdən.
 Uddu məzar kimi zülmət dumanı,
 Qurtuluş axtaran bəxtsiz insanı.
 Onun da qədrini bilməmək olmaz –
 Yorğun baxışlarım dincəldi bir az.

Bilməm aylar ötdü, yoxsa ki illər,
 Tamam yad olmuşdum vaxta, zamana.
 Ümidim yox idi heç zərrə qədər
 Qəmli gözlərimin açılmasına.
 Məni buraxmağa gəldilər bir gün,
 Nə üçün? Haraya? – Sormadım fəqət.
 Qandallı, qandalsız – birdi mənimçün,
 Kədəri sevməyə etmişdim adət.
 Qırdığım zənciri bir neçə adam
 Açıb qollarımdan atdılar tamam.
 Bu zindan – gözümdə hər şeydən uca,
 Dönmüşdü mənimçün bir Ermitaja.
 Sandım ki, bu gələn adamlar ki var
 Məni öz evimdən ayrı salırlar.
 Sallanan torlara baxırdım elə...
 Ülfət bağlamışdım hörümçəklərlə.
 Görmüşdüm siçanlar gecə çağında
 Gəzişir, oynasır Ay işığında.
 Olmuşduq bir-birin dərdinə şəriq,
 Eyni bir mənzilin sakinləriydik.
 Bütün Yer üzünün hökmdarı tək
 Əgər istəsəydim, qeyzə gələrək
 Onları qırmağa gücüm çatardı.
 Di gəl ki, qərribə qaydanız vardı –
 Nə bir gileylənər, nə dalaşardıq,
 Mehriban yaşardıq, sakit yaşardıq...
 Tale dost etmişdi bizləri belə,
 Mən sirdaş olmuşdum zəncirlərimlə.
 Hamımız bir dinə gəldiyimizdən,
 Ahla qarşılıdım azadlığı mən.

MAZEPA

I

Poltava döyüşü. Bu vuruşmada
İsveç kralına tale baxdı kəm.
Qoşunu, ordunu verərək bada
Basıldı, əzildi, sarsıldı möhkəm.
Döyüşdə üstünlük, şöhrət bu dəfə
Ona satqınlartək xəyanət etdi,
Keçdi çar tərəfə, düşmən tərəfə,
Qurtardı xətdən Moskva səddi.
Əbədi qalmadı bu dinclik fəqət,
Döydü qapıları bir də fəlakət.
Axdı su yerinə, axdı qızıl qan¹,
O getməz tarixin daş yaddaşından.
Düşmən divan tutdu bir gün bu yurda.
Dönüb ildırıma gurladı burda.

II

Bəxtin kəmliyindən hamı halıydı,
Karl təhlükədən sovuşmalıydı.
Gecəli-gündüzlü o, at sürərək
Çöllərdən, çaylardan keçəydi görək.
Yarası çox ağır, üstü-başı qan;
Çoxları onunçün keçdi canından.
O məğlub olmuşdu, belə bir anda –
Hakimiyyət haqqı qorxutmayanda
Ondan bir şikayət, bir giley-güzar
Heç kimə, heç kəsə etmədi onlar.

¹ Napoleonun hücumu nəzərdə tutulur.

Yox idi, atı da ölmüşdü hələ,
Qieta mərdanə, açıq ürəklə
Ona bağışladı köhlən atını,
Gözlədi ömrünün son saatını;
Sonra əsirlikdə yazıq can verdi...
O uzaq yollara atını dözərdi –
Neçə düzdən keçdi, çaydan adladı,
Axırda onun da bağı partladı.
Məşənin örpəyi qara bir pərdə,
Məşəllər düşmənin sirli diliydi.
Tonqallar yanırdı düşərgələrdə.
Kral mühasirədə dincəlməliydi.
Görəsən budurmu dinclik, şərəf, şan?
Xalq bundan ötrümü çıxır qabıqdan?
Bir pəlid var idi – qoca, pürvüqar,
Altında krala yer qayırdılar.
Yaralar göynəyir, hava soyuq, nəm;
Onda bədən vardı dözümlü, möhkəm.
Yatsaydı, dincəlib toxdardı; ancaq
Ağrı yuxusunu salmışdı qaçaq.
Polad iradəsi, dözümü vardı.
İnləmək olmazdı – o, hökmdardı.
Canını dişinə alaraq yenə,
Ağrını qul etdi iradəsinə.
Yaxın qohumlartək durub sakit, lal,
Kralı dövrəyə aldılar dərhal.

III

Qoşun başçıları! – Niyə belə az?!
Çoxusu çıxmamış son vuruşmadan.
Qalanlar acizlik, qorxu tanımaz –
Hərəsi bir igid, dönməz bir aslan.
Gələnlər əyləşdi. Nə səs, nə səmir;
Ortada yorğun at, bir də hökmdar.
Dar günün, çətinin işi belədir –
İnsanla heyvanı bərabər tutar.

Qocaman palıdın altında bu dәм
 Mazepa münasib bir yer axtardı.
 O da palıd kimi kobud, möhtəşəm,
 Bəlkə də onunla yaşıd olardı.
 Ukrayna hetmanı tәмkinli, qoçaq.
 Çox yorğun olsa da, yatmadı ancaq.
 Durub sığal çəkdi köhlən atına,
 Xəzəldən, yarpaqdan tökdü altına
 Atın yalmanınını tumarladıqca
 Sanki nəşələnir o məğrur qoca.
 Uşaqtək nazlayır, sevir köhləni,
 Tapqını boşaldır, açır yüyəni.
 Kazak şahzadəsi çox baxır ata,
 Qorxur ki, ağzını vurmasın ota.
 Bu at fərq qoymazdı sahibi kimi
 Yatağı, ələfi yaxşımı, pismi;
 Ac oldu, tox oldu – onunçün birdi,
 Oynağam, elə bil dil də bilirdi.
 Nə desən onunla etmək olardı,
 Çevikdi, pırpızlı tükləri vardı,
 İnan qoçaqlıqda tatarı¹ bu at,
 Minəndə quş kimi uçardı bu at.
 Olsaydı harada, hansı yanda o,
 Gələrdi yiyəsi çağıranda o.
 İstər min adamın arasına sal,
 Gəlib sahibini tapardı dərhal.
 Mazepa səfərə çıxsaydı əgər,
 Qaranlıq gecədən səhərə qədər
 Bu at sahibindən əl çəkməyərək
 Düşərdi dalınca körpə quzutək.

IV

Atı rahatlayıb o məğrur qoca
 Nizəni, plaşı qoydu astaca
 Ağacın altına; pal-paltarını,
 Ehtiyat barıtı, silahlarını

Yoxladı diqqətlə, yenə birbəbir,
 Baxdı ki, şeyləri yerindəmidir.
 Baxdı tüfənginin sürgüsündəki
 Çaxmaq daşları da ovulmayıb ki,
 Kəmərdən asdığı qılıncını da
 Yoxladı; dəstəyi, hələ qımı da.
 Təmkinli-təmkinli o qoca aslan
 Sonuncu sursatı öz torbasından
 Çıxarıb bir boyda tamam bölərək
 Payladı hamıya qardaş malitək.
 Karla da pay verdi, yox tələş, təşviş,
 Əyan məclisindən başdı bu məclis.
 Yoldaşlar necəydi, Karl da elə.
 Yedi çörəyini gülər, xoş üzle.
 O belə etdi ki, bilsinlər yeni
 Ağrıya, çətinə dəyanətini.
 Durub yoldaşlarla Karl üz-üzə
 Başladı söhbətə, başladı sözə:
 “Bizim aramızda çoxdur igidlər.
 Döyüşdə, vuruşda hər biri – bir ər.
 Dinməyib, qaz vurub qazan doldurmaq,
 Mazepa, tək sənə gəlibdir ancaq.
 Axtarıb arasan qərinələri,
 Böyük İskəndərin vaxtından bəri
 Tay olmaz özünə, Butsefalına¹,
 Atın sənə layiq, sən də ki ona.
 Çöllərdə düşməne tutardın divan,
 Skiflər əlindən qan ağlardı, qan.
 Mazepa: “At minmək – budamı sənət?!”
 Bunu öyrəndiyim məktəbə lənət!”
 Karl rişxəndlə: “Qoca, haqqın var, söy sən,
 Çünki sənətini mahir bilirsən”.
 Mazepa: “Danışmaq çox uzun çəkər,
 Qarşıda sərt yollar, çətin bir səfər.

¹ Müəllif tatar cinsli atları nəzərdə tutmuşdur.

¹ Butsefal – Makedoniyalı İskəndərin atının adıdır. Karl, Mazepanı İskəndərə, atını isə Butsefala bənzədir.

Düşmən on qat artıq, sözün doğrusu,
Hər addım başında ölüm qorxusu.
Döyüşə, vuruşa bələdəm mən də –
Coşqun Borisfenin¹ sahillərində
Qoy atlar otlayıb dincəlsin bir az,
Üznüksüz, sizə də danışmaq olmaz.
Yatın, çətin səfər gözləyir bizi,
Özüm çəkəcəyəm keşiyinizi”.
İsveç hökmdarı dilləndi birdən:
“Bir az söhbət edin, danışın, lütfən.
Yuxum ərşə çıxıb mənim bu axşam,
Bəlkə söhbətindən ovunam, yatam”.
“Yaxşı, yaddaşıma mən güvərənək
Yetmiş il keçmişə qayıdam gərək.
Ömrümdən ötmüşdü iyirmi bahar,
Con Kazimir idi o vaxt hökmdar –
Ölkədə ədalət, hər qayda-qanun...
Altı il paj oldum yanında onun.
Kişinin balası hökmdar idi,
Sizdən dağlar qədər fərqi var idi.
Özgə torpağında onun gözü yox
Dava eləməzdi; könlü, gözü tox.
Heç vaxt soxulmazdı başqa torpağa,
Sonra rüsvay ola, əlindən çıxsa.
Çəkişmə seymdə olardı yalnız,
Hakimlik edərdi hərbsiz, davasız.
Az-az hirsələnərdi, acıqlanardı,
Şairə, qadına hörməti vardı.
Bəzən də sərhədi keçib bir qədər
Onu cin atına mindirərdilər.
Hirsi tez soyuyar, həlimləşərdi,
Ondakı xasiyyət fəvqəlbəşərdi.
Bilməz, tanımazdı əzab, iztirab;
Başqa bir məşuqə, təzə bir kitab
Tapıb əylənərdi, kefləyirdi,

¹ Boris fen – Dnepr çayı

Yaxına qoymazdı kədəri, dərdi.
Qonaqlıq, ziyafət verərdi hər gün,
Axışib gələrdi Varşava bütün
Baxsınlar ondakı dövlətə, vara,
Qəşəng knyazlara, ceyran qızlara.
“Poişa Süleymanı” – deyib o zaman
Şairlər qoşardı adına dastan.
Di gəl ki, bir şair yolunu azdı –
Durub hökmdara həcv də yazdı.
Səbəb göstərirdi kişi hamıya –
Məddahlıq, yaltaqlıq eləmir, guya.
Heç kəs inanmırdı bu ağ yalana,
Təminat vermirdi Kazimir ona.
Sarayda eys-ışrət, oynamaq, gülmək...
Əyanlar şeir də yazaydı gərək.
Mən də uydurardım yalan olmasa,
Ləqəb götürmüşdüm – “Kədərlə Əsa”.
Bir qraf da vardı, adamdı yəni?!
Əsilzadə olub onun keçmişini.
Varı – duz mədəni, gümüş mədəni.
Lovğalıq etməkdə peşəsi, işi.
Göydən düşmüş idi sanki bu nadan,
Şanlı keçmişini hər vaxt anardı.
Baxıb zövq alardı cah-calalından,
Özünü taxt-taca layiq sanardı.
Pul idi, var idi imanı, dini;
İtirib ağılı o xırda-xırda
Qudurdu, bir nəslin şan-şöhrətini
Təkçə öz adına çıxırdı axırda.
Arvadı özündən otuz yaş cavan,
Həmişə narazı qalardı ondan.
Ərinin zülmündən doymuşdu cana,
Matəm saxlayırdı arzularına.
Əlvida deyərəkən bəkarətine
Ağlamış, sızlamış o dönə-dönə.
Əlləri qoynunda qalıb beləcə
Ərşə çəkilməmişdi yuxusu gecə.

Hərdən oğlanlara tamaşa etmiş,
Gah mahnı oxumuş, gah rəqsə getmiş,
Xoşbəxt bir təsadüf gözləmiş bəzən
Çıxa öz ərinin "xəcalətindən" –
Xəyanət eyləyə, burda nə vəfa!
Oğraş titulu da verə qrafa.
Belə xəyanətə layiqdi o lord,
"Birbaşa cənnətə götürə pasport".
Fəqət etməmişdi; baş verir az-az
Kişidən bu yolla alınan qisas.

V

O vaxt gözəl, qəşəng bir gənc idim mən
Yetmiş keçmişəm, olmaz qəbahət.
İgid oğlanlardan, cəngavərlərdən
Heç kəs aparmazdı mənə rəqabət.
Ömrün sübh çağıydı, zirəkdim, zirək.
Məndə pələng gücü, şir gücü vardı.
Boyum, qamətüm də sərv ağacıtək.
İllər hamısını çapıb apardı.
Cavandım, deyildim belə ixtiyar
Üzümdə tapmazdın bir iz, bir qırıq.
İllər, qovğa-qayğı, sərt vuruşmalar
Alnımda kotantək şırımlar açmış.
İndi bədənimdə kəsər qalmayıb,
Üzümdə qəlbimdən əsər qalmayıb.
Məni heç tanımaz tanış-bilişlər,
Çünki dəyişmişəm dünyalar qədər.
Qırıqlar, qabarlar ömrün barıdır,
Ömür kitabının naxışlarıdır.
İllər qüvvətimi almayıb tamam,
Ağlım da yerində, hələ gümraham.
Yoxsa bilirsiniz belə bir vaxtda,
Ağacın altında, bu qaranlıqda
Hər şeyi birbəbir xatırlayıb mən
Danışa bilməzdim olub-keçəndən.

Sözüm onda deyil, mətləbə keçək,
Yenə xəyalımda yandı günəştek,
Terezam yadıma düşdü yenə də,
Elə bir qarşımda cilvələnməyə.
Bax orda gizlədib onu budaqlar,
Mənim Terezamdır, özüdür ki var.
Söz tapa bilmirəm vəsf edəm bari
Qurbanı olduğum nazlı nigari.
Gözlər zil qaraydı bu göylər kimi.
Asyalı gözütək mənalı, dərin;
Bizim polyaklarla qonşu türklərin
Qanından yaranan kərdiyar kimi.
Onların şöləsi zərif və titrək,
Zülməti doğrayan ay ziyasıtək.
İri, qəvvas gözlər dünyada təkdi,
Sanki öz nurunda əriyəcəkdi.
Oda atılarda bir nəfər qurban
Həsərət, alov yağır baxışlarından.
Göyden cənnət umur, qovur dərd-qəmi,
Baxır ölümünə toy-bayram kimi.
Mənim sevgilim də belə baxardı.
Gözündə məhəbbət dəryası vardı.
Alnı da dalğasız göl kimi hamar,
Bir göl ki, gün düşər dibində daşa,
Ləkəsiz, qüsursuz bir güzgü tutar,
Göylər öz hüsnünə edər tamaşa.
Xəyalı qarşımda canlandı tamam –
O dodaq, o yanaq... Mən nə deyim, nə!
Daha başınızı çox ağrıtmıram,
Sevirdim mən onu, sevirəm yenə.
Sevir gen gündə də, darda da insan,
Açılmır başımız eşq sevdasından.
Sonra ötən çağın boş xatirəsi
Kölgətek anbaan izləyir bizi.
Qaydadır, o güdsün hamını görək
Qoca Mazepadan əl çəkməyöntək.

VI

Ah qopdu qəlbimdən görüşəndə biz,
 Tuşlandı, kəsişdi nəzərlərimiz
 Səssiz dayansa da o qız lal kimi,
 Anladı qəlbimi əhli-hal kimi.
 Eşq əhli hər şeyi tez qanan olur,
 Eyhamdan, qaş-gözdən söz qanan olur.
 Çılğın ürəklərin ehtirasından
 Qopan qığılımdan hər şeyi insan
 Oxuyur, hiss edir, olur xəbərdar,
 Bilmirsən nədədir bu güc, bu əsrar.
 Beyindən beyinə çıxıb girir o;
 Qəlbləri zəncirtək birləşdirir o.
 İçindən ələ bil bir vulkan keçir,
 Ürəkdən ürəyə cərəyan keçir.
 Baxıb köks ötürdüm, qovrulub yandım;
 Könül istəsə də, gəndə dayandım.
 Gözlədim arada yaransın ülfət,
 Şəkk-şübhə yox olsun... sonralar fəqət
 Danışa bilmədim, nitqim tutuldu.
 Ağzım qıfıllandı, dilim lal oldu.
 Qətiyyət göstərdim, coşdum nə qədər,
 Yenə dodağında əsdi kəlmələr.
 Uşaqkən axmaq bir oyun oynadıq,
 Adı da... yadımdan çıxıbdır artıq –
 Ötərdi günümüz əbəs, boş yerə;
 Biz yenə qayıdıb həmin günlərə
 Oynadıq, təsadüf gətirdi birdən,
 Udmaq, ya uduzmaq çıxdı fikrimdən.
 Heç məhəl qoymadım, untdum tamam,
 Gördüm o gözəlin lap yanındayam.
 Yerlər, göylər qədər sevdiyim qızın,
 Ömrümə, bəxtimə doğan ulduzun
 Hüsnünə yaxından tamaşa etdim,
 O incə səsini aydın eşitdim,
 Durdum keşikçitək yanında bu vaxt

(Ola bizimkilər kaş ələ sərvaxt
 Bu zülmət gecədə). Bir zaman artıq
 Gördüm fikirlərə qərq olub yazıq.
 Gördüm ki, əhvalı dəyişib bütün,
 Uddu, ya uduzdu – birdir onunçün.
 Oynadıq, qaçmadı, tez anladım mən,
 Duydum ki, uduzmaq istəyir qəsdən.
 Bir fikir beynimdə çaxdı şimşəktək,
 Üzündən hər şeyi oxudum gerçək.
 Dərhal ürəyimə damdı ələ bil,
 Duydum ki, könlümü sındıran deyil,
 Özümü mən ələ alıb birtəhər
 Danışdım, ayaq-baş vurdu kəlmələr.
 Aydın olmasa da sözümlə dedim.
 O isə dinmədi – buna bənd idim.
 Etiraz etmədi fikrə gedərək,
 Axı buz deyildi ondakı ürək.

VII

Mən sevdim, sevildim: eşitmişəm siz
 Bu zərif hisslərdən xəbərsizsiniz.
 Hökmdar, düzdürsə deyilən sözlər,
 Onda söhbətini edim müxtəsər.
 Eşqin nəşəsindən çünki söz açmaq
 Sizə boş, mənasız görünər ancaq.
 Bir də hər yetəndən hökmdar olmaz,
 Qul olmur hamıya şəhvət, ehtiras.
 Həm xalqı, həm də ki özünüzü siz
 İdarə etməyi gözəl bilirsiniz.
 Mən də knyaz idim, keçdi o günlər –
 Əlimin altında min naib, nökrər.
 Onları ölümə göndərsəydim mən,
 “Yox” deyib çıxmazdı heç kəs sözümdən.
 Di gəl ki, özümü o vaxtlar axı
 Qəti bacarmırdım ələ almağı.
 Xeyli uzaqlaşdım əsil mətəbdən.

Nə isə... Sevildim, sevdim yenə mən.
 Belədir – səadət gəzərkən insan
 Qəzaya tuş oldu bir də baxırsan.
 Gizli görüşərdik, duymazdı heç kim.
 İlk dəfə o qızın evinə getdim.
 Bədənim od tutub yandı bu anda
 Yaxın bir təmasın təmənnasında.
 Ötən gecələrim, günlərim heçdi
 O anın yanında; heyif ki keçdi.
 Unuda bilmirəm o vaxtdan bəri
 Mən həmin çağları, dəqiqələri.
 Paj olub o ana qayıtmaq üçün
 İnan Ukraynanı verərəm bütün.
 Ərnağan almışdım bu təbiətdən
 Odlu bir cavanlıq, sağlam bir bədən.
 Onlardan savayı yoxdu bir incim –
 Varım bir qəlbimdi, bir də qılıncım,
 Gizli görüşərdik; bir kəs, bir nəfər
 Bilməzdi, duymazdı; bəzən deyirlər
 Xəlvəti görüşün başqadır şövqü,
 Desinlər; bir olmur hamının zövqü –
 Bunun nə ləzzəti! O zamanlar mən
 Canımdan keçərdim, canımdan bütün
 Hamının yanında qorxu bilmədən
 Ona bircə dəfə “yar” demək üçün.
 Deyirdim el-oba qoy şahid olsun:
 Eşqimə bu torpaq, göy şahid olsun.
 Tez-tez qüssələnər, qəmlənərdim mən
 Aşkar yox, gizlincə görüşməyimdən.

VIII

Sevib-sevilənə göz olur hamı,
 Paxıllar, şeytanlar güdür adamı.
 Min-min göz pusurmuş demə bizi də,
 Xəlvət güdürlərmiş ikimizi də.
 Şeytan ki şeytandır, bu işdə o da

Yamanlıq etməyi gərək unuda.
 Şeytan! Yox, qorxuram günaha batam –
 Deyəsən, narahat, mömin bir adam
 Bu sirri bilirmiş, hirsli tutanda
 Gedib car eləyib onu hər yanda.
 Görüşə çıxmışdıq gözəl bir gecə:
 Casuslar tutdular bizi gizlincə.
 Hirsindən çıxmışdı qraf özündən,
 Tamam silahsızdım həmin gecə mən.
 Zireh də, silah da gəlməzdi kara,
 Bir nəfər neylərdi axı onlara.
 Qəsrinin yanıydı, şəhərdən uzaq,
 Nicat gözələnən hər yerdən uzaq.
 Ün yetməz, əl çatmaz bir diyar idi
 Gecəydi, səhərə xeyli var idi.
 Ümid yox görməyə bir də səhəri,
 Sandım ki, ömrümün dəqiqələri
 Qısalır, həyatım gedir fənaya.
 Mömin bəndələrə, Məryam anaya
 Dua elədim ki, naklaşım bir az.
 Qəzaydı, qəzadan qaçmaq ki olmaz.
 Görəndə həyətdə özümü birdən
 Kəm bextin önündə təslim oldum mən.
 Tereza necoldu? – Bilmədim düzü,
 Tale həmişəlik ayırdı bizi.
 O lovğa qrafı düşünün bir an –
 Qəzəb tökülürdü baxışlarımdan.
 Qınamaq olmazdı, hökmdar idi –
 Həm də hirsələnməyə haqqı var idi.
 Qorxurdu adını bu iş zay edə,
 Gələcək nəslini rüsvay edə.
 Şöhret zirvəsiydi o həmin nəslin.
 Adı, nəcabəti ləkələnməsin
 Deyə, cin atna minmişdi yəqin.
 Bu qədər təşəxxüs etdiyi üçün
 Özünü hamıdan sanardı üstün.
 Paj deyil, mən batmış, olsaydım kral,

Təsəlli tapardı bəlkə də dərhal.
 Onun aləmində mən – hiss əsiri,
 Burnu fırtılıqlı uşağın biri.
 Coşan qəzəbini, hirsini o dem,
 Görsəm də, mən təsvir edə bilmərəm.
 “Tez atı gətirdir!” – Həmin o saat
 Onun hüzurunda hazır oldu at.
 Tatar cinsindəndi, hər şeyi duydu,
 At deyil, elə bil gözmuncuğuydu.
 Görəntək bildim ki, sürətdə şimşək,
 Özü yaraşlıq, qıçlar qamçıtək.
 Deyirdin bir vəhşi maraldı sanki,
 Nə yüyən görmüşdü, nə də üzəngi.
 Çöldən tutulduğu bir gündü cəmi,
 Təlim görməmişdi vəhşilər kimi.
 Hürküb təpiklərdi dörd bir yanını.
 Fırxırdı, qabartdı sərt yalmanını.
 Atılıb çox düşdü havayı yerə,
 Köpüyə bələndi, batdı qan-tərə,
 Birtəhər tutdular o xam köhləni,
 Qaldırıb belinə qoydular məni.
 Sonra sarıdılar kəndirlə möhkəm,
 Qəfil bir zərbə də çəkdilər bu dem –
 Di haydı! – dedilər, at gözəndən itdi.
 Sürəti kükrəyən sellərdən iti.

IX

İrəli! – Nəfəsim yetirdi sona.
 Görmürdüm baş alıb gedir hayana.
 Təzə açılırdı səhərin gözü,
 At uçuş, bədəni köpük dənizi.
 Düşməndən şimşəktək aralandım mən.
 Arxadan gülüşlə yaralandım mən
 O vaxt eşitdiyim son insan səsi –
 Bir dəstə avamın sərt qəhqəhəsi,
 Vəhşi gülüşləri oldu, bu qədər,

Onu da gətirən yellər, küləklər.
 Bağladı boynumu cilov yerinə
 Atın yalmanına zalımın biri,
 Hirsimdən qəfil bir güc gəldi mənə,
 Dartıb qırıqladım həmin kəndiri.
 Bir azca geriye qanılan kimi
 Yağdırdım hərçayı nifrinlərimi.
 Bir hay-küy salmışdı dəli köhlənim,
 Yəqin eşitmədi səsimi heç kim.
 Yanıram – təhqirin hayfını mən
 İkiqat alaydım gərək düşməndən.
 Aldım qisasımı, aldım sonralar;
 İndi nə bir barı, nə daş, nə divar,
 Nə bir körpü qalıb qəsrin yerində.
 Bir ot da göyərmiş çəmənlərində.
 Ocaq daşlarından əsər görməzsən,
 Üstünü basdırıb cəngəl, gicitkən.
 Yüz dəfə güzərin düşsə bu yurda,
 Ağına gəlməz ki, bir zaman burda
 İmarət var imiş; bu azdır hələ –
 Tamaşa etmişəm bu gözlərimlə
 Qala alışanda, baxırdım mən də
 Alovu göylərə dirseklənəndə.
 Od qəsrin damına uzadanda dil,
 Qurğuşun yağışı yağdı elə bil...
 Yaxşı iş görmədi qraf nə isə
 Məni göndərəndə gedər-gəlməzə.
 Nədən bilə idi, duyaydı düşmən
 On min atlı ilə sonralar hökmən
 Mənə bu edilən “yaxşılıq” üçün
 “Təşəkkür” etməyə gələrəm bir gün.
 O qraf əl atdı sərt zarafata –
 Bəxtimi tapşırırdı vəhşi bir ata.
 Sonralar bir divan tutdum ki ona,
 Düşdü babasının toyu yadına.
 Unudulan deyil nə xeyir, nə şər.
 Qisas yerdə qalmaz, yaxşı deyiblər.

Səbirli olasan görək hər işdə,
Bir də görəcəksən yetişdi vədə.
Əfv olunmayıbsa dünyada bir kəs,
Kindən, intiqamdan yayına bilməz.

X

Hayana uçurduq bilmirdim düzü,
Yellər qanadıma almışdı bizi.
Gecənin çöhrəsi bir biyabanda
Sübhün şəfəqiylə ziyalananda
Yarırdıq havanı meteor kimi.
Bir oba, bir ulus görünürdümü?!
Nə bir kənd var idi, nə də bir şəhər;
Baxdıqca uzanan xaraba çöllər,
Onun da ətrafı qaranlıq meşə –
İnsan ayağına həsrət həmişə.
Keçmiş döyüşlərdən yadigar qalan,
Tatar hücumuna qarşı ucalan
Uzaq zirvələrdə cərgələnərək
Uçuq istehkamlar görünürdü tək.
Bir il ondan qabaq türk orduları
Adlayıb keçmişdi həmin hasarı.
Sipahi ayağı dəyən bir torpaq
Al-qandan su içər, göyerməz ancaq.
Göylər bürünmüşdü dumana, çənə;
Əsən küləklərin iniltisinə
Hazırdım ahımla cavab verəm mən,
Amma köhlənimin bu sürətindən
Nə bir ah çəkməyə qalmışdı halım,
Nə dua etməyə vardı macalım.
Soyuq tər alınmda dönüb leysana,
Axıb tökülürdü atın yalıma.
O isə təzədən xoflanmış kimi
Fırxırıb uçurdu qızılquş kimi.
Hərdən fikirləşər, deyərdim, əlbət
Axırda yorulub dayanar, fəqət

O elə güclüydü, hirsliydi, mənim
Ağrılıq etməzdi ona bədənim.
Vecsiz bir yük idim, mən olsa-olsa
Dönmüşdüm onunçün bir cüt mahmıza.
Şişmiş bədənimin qalmamış heyi,
Azaltmaqdan ötrü ağrını, keyi
Bir azca tərpenən, qımıldanantək
Köhlənim hürküdü qeyzə gələrək,
Səsimi yoxladım – elə zəif ki...
Quyunun dibindən gəlirdi sanki.
Hər sözüm bir qırmanc zərbəsi kimi
Cövlana gətirdi çər dəymişimi.
Zəif kəlmələrim bu vaxt elə bil
Onunçün, gurlayan təbildi, təbil.
Getdikcə kəndir də tamam qızardı.
Sustaşmış canımdan al-qan sızardı.
Bir də ki təşnəlik oldu nisgilim,
Su deyib ağzımda yanırıd dilim.

XI

Yetişdik meşəyə günortaçağı,
Baxdım, görünürdü ucu-bucağı.
Ağaclar var idi hərəsi bir nər,
Sibirdə ulayan dəli küləklər
Əyə bilməzdi heç; gün çatmaz idi,
Fəqət belələri burda az idi
Seyrək bitmişdilər həm də bir qədər,
Tutmuşdu aranı cavan pöhrələr.
Payız onları da çıpaqlamışdı,
Yarpaqlar torpağı qucaqlamışdı.
Dəhşətli vuruşma çatanda sona
Şəhidlər meydanda yatır yan-yana.
Meyitlər, cəsədlər olar nə gündə!
Şaxtalı, uzun bir qış gecəsində
Soyuyar, daş olar insan bedeni,
Baxanda vahimə götürür seni.

Donmuş yanaqları dimdiklər əbəs,
 Quzğunlar çimdik də qopara bilməz.
 Solğun çöhrələrdə donar qızıl qan.
 Həmin yarpaqlar da belə pərişan,
 Onlar da şəhiddək al-qana batmış –
 Şaxta meşələrdə qılinc oynatmış...
 Geniş pöhrəlikdə tək şabalıdlar,
 Ox kimi düz şamlar, zorba palıdlar
 Göyə baş çəkirdi; demək, bəxtim var –
 Yaxşı ki aralı bitmişdi onlar.
 Yol verdi keçməyə ağaclar bu dəm,
 Hər kolda qalardı yoxsa bir tikəm
 Dözürdüm ağrıya, dözürdüm ancaq;
 Yaralar soyuqda bağladı qaysaq.
 Bədənim get-gedə keyləşdi tamam,
 Kəndirlər qoymurdu yerə yıxılam.
 Quru yarpaqları biz yara-yara
 Quş kimi uçurduq sonsuzluqlara.
 Ağaclar elə bil qaçırdı geri,
 Arxada qoyurduq pöhrəlikləri.
 Gecə eşidirdim ac qurd dəstəsi
 Cumub dalmızca qovurdu bizi
 O quduzdəymişlər dönmüşdü yelə.
 Çatmazdı onlara nə it, nə güllə,
 Günəş üfüqlərdən boylandı səhər,
 Yenə də əl çəkmək istəmirdilər.
 Gördüm mən onları söküləndə dan,
 Gördüm aydın-aşkar beş addımlıqdan.
 Məni deng etmişdi hər addımbaş
 Onların o həris, oğrun qaçışı.
 Qəlbimdə bir istək boylandı bu dəm –
 Yanımda olaydı qılincim, nizəm...
 Ölüm ayağında yarıbayarı
 Qılıncla biçəydim bu yağları.
 Cıdır başlayanda deyirdim ki, kaş
 Yavaşca qaçaydı köhlənim, yavaş.
 İndi də ehtiyat eyləyirdim mən,

Qorxurdum sürəti azalar birdən.
 Şübhəyə düşməyim əbəsmiş, əbəs –
 Cinsi eləydi ki, yorulardı bəs?!
 Uçur, azalmırdı sürəti əsla,
 Hirsindən dönmüşdü hürkek marala.
 Yazıq bir kəndlini qar, çovğun bəzən
 Özce heyətində çalıb qəfləton
 Alır caynağına qartalsayağı,
 Qoymur kandara da dəysin ayağı.
 Bizim sürətimiz ondan da betər.
 Uçurduq, qarşıda kimsəsiz çöllər.
 Yorulmaq bilmirdi bu at, bu vəhşi.
 Ərköyün uşaqdan ötgündü, əşi!..
 Səllimə qadını təhqir eyləsən,
 Cinlənib bu qədər çıxmaz özündən.
 Meşə qaldı arxada, gün zenitdən əyildi,
 Soyuq idi, elə bil iyun ayı deyildi.
 İşləmirdi, donmuşdu damarımda qan əlbət,
 Cəsuru da ram edir uzun əzab-əziyyət.
 Əvvəllər bambaşqaydım, deyildim ki, belə mən,
 Benzəyirdim kükrəyon, aşıb-daşan selə mən;
 Elə ki bir şey oldu, hirs vurardı beynimə,
 Səbəbini-zadını heç almazdım eynimə.
 Aclıq, soyuq, lüt-üryan, çölün düzü – öl indi,
 Bir yandan da təhqir ol – di hirslenmə gəl indi.
 Düşməni məni yandırdı, çıxartdı cızdağımı,
 Doğrayırdı hirsimdən dişim bağırsağımı.
 Nəslimizə çəkmişdim – tez coşaydıq biz görək,
 Atılaydıq döyüşə zınqırovlu ilantək.
 Məni bir kökə saldı bu yolların dəhşəti,
 Bədənimdə taqətim, halım qalmadı qəti.
 Göy başıma fırlandı, yer başladı qaçmağa.
 Mənə elə gəldi ki, sancılıram torpağa.
 Yanılmışdım görünür – möhkəm idi kəndirlər.
 Bu minvalla, bu halla yenə getdik bir qədər.
 Beynim alışdı birdən, ürəyim sancdı dərhal,
 Titrədi yarpaq kimi, sonra susub oldu lal.

Nəhəng bir təkər kimi göy fırlandı bu ara,
 Səndələdi ağaclar, oxşadı sərxoşlara.
 Gözlərimin önündə ildırım sanki çaxdı,
 Sonra bilmədim dünya qarayı, yoxsa ağdı.
 Öldüm ölənlər kimi, bəli, öldüm o vaxt mən
 O dəhşətli yolların əzab-əziyyətindən.
 Hərdən cumdu üstümə, hərdən yox oldu zülmət.
 Çox əlləşdim ayılam, özümə gələm; fəqət
 Bacarmadım, doğrusu; elə bildim ki, bu dem
 Fırtınalı dənizdə bir taxta üstündəyəm.
 Bir dəniz ki, dalğası tullayar, tutar səni.
 Bir dəniz ki, dalğası bir anda udar səni.
 Uşaq kimi əylənib həyatınla bir qədər,
 Sonra alıb yaxandan yad səhraya sürüklər.
 Bəzən də gecəyarı şirin yuxuda ikən
 Bir işıq süzüb keçir gözümüzün önündən.
 Od tutub alışırıq, baxırıq maddım-maddım –
 O işıqtək titrəyib sönməkdəydi həyatım.
 Ağrıların azaldı, sakitləşdi; yenə də
 Bir sarsıntı sıxırdı canımı mənəgənədə.
 Bu tələşin əzabı elə ölüm qədərdir,
 Yox, ölümdən o çətin, o, ölümdən bətərdir,
 Nə eybi var, həyatda bu olub işim, peşəm –
 Ölümümle qoç kimi mən çox kəllələmişəm.

XII

Huşum gəldi yerinə. Hardaydım? – Bu nə sirdi –
 Buz bədənim keyləşmiş, başım bərk hərlənirdi.
 Döyündü yavaş-yavaş nəbzim vurdu aramla.
 Axdı damarlarımda donmuş qan damla-damla.
 Bir ağrıdan üşəndi bədənimin hər yeri,
 Mənim sönmüş həyatım təzədən döndü geri.
 Əcaib səslər gəldi qulağıma hər yandan,
 Döyünməyə başladı ürəyim də bu zaman.
 İşıqlaşdı gözlərim, yox şeylər aydın deyil,
 Bir şüşə arxasında dayanmışdım elə bil.

Dalğalar şappıldayır hiss elədim yaxında,
 Sayrışırdı ulduzlar göylərin papağında.
 Yox, yox, yuxu deyildi; gördüyüm düzdü mənim.
 Gördüm vəhşi sulara üzür vəhşi köhlənim.
 Kimsəsiz, boş çöllərə, düzlərə salıb haray.
 Qıjhaqıjla axırdı dupduru, enli bir çay.
 Onun tən ortasında, sən bir işə bax, işə –
 Girişmişdi köhlənim dalğalarla döyüşə.
 Suların ağuşunda üzürdük biz sahilə.
 Can atırdıq bir qərib, bir kimsəsiz sahilə.
 Bədənimin keyini bədənimdən qopardı,
 Bədənimin keyini sular yuyub apardı.
 Yavaş-yavaş duydum ki, canımda taqətim var,
 Sanki məni təzədən xaç suyuna saldılar.
 Cəsarətlə bu zaman o igid at, o qoçaq
 Şahə qalxmış suları sinəsiylə yararaq
 İnadının gücüylə şığıyırdı irəli.
 O sürüşkən sahilə yetişdik, çatdıq, bəli.
 Buna görə şadlanmaq, sevinmək boşdu mənə –
 Arxa – zülmət, məşəqqət; qabaq – qorxu, lal gecə.
 Sızlayırdı bədənim ağrının şiddətindən.
 Bu hal uzunmu çəkdi? – Bilmədim, duymadım mən.
 Nələr gəldi başıma o yerdə? – Kim bilir, kim?
 İnsan nəfəsinə də oxşamırdı nəfəsim.

XIII

At titrəyir, bədəni qaçdıqca buğlanırdı,
 Yalmanından tər süzür, tükü par-par yanırdı.
 O pələngin canında taqəti vardı hələ,
 Dırmanırdı yuxarı sıldırımli sahille.
 Yüksəkliyə yetişdik, bir düz açıldı öndə, –
 Baş alıb uzanırdı gecənin zülmətində.
 Yuxuda gördüyümüz dibsiz yarıqlar kimi
 Axırma, sonuna gözlə baxmaq mümkünmü?!
 Elə ki sağ tərəfdən gülümsəyib doğdu ay,
 Elə ki ziyasıyla qaranlığı boğdu ay,

Göründü orda-burda təkəmseyrək bozartı,
 Yasa batmış, hüznü yaşıl kol-kos da vardı.
 O qaranlıq səhrada hara baxdım bu zaman
 Bir nişanə tapmadım mən bəşər övladından.
 Diqqət etdim, yox idi, görünmürdü uzaqda
 Bələdçi ulduz qədər közərən bir ocaq da.
 Bataqlıq işığı da yanmırdı ki, mən bu dem
 Kədərimlə tez onu sevindirəm, güldürəm.
 O yalançı, kələkbaz, fırlıdaq işıq yenə
 Ürək-dirək verərdi bu çətin gündə mənə.
 Bir anlığa dərd-qəmin qabağında sapardım,
 Oba var, el var deyə bir təsəlli tapardım.

XIV

Biz baş alıb gedirdik, bir az aramla indi;
 O vəhşinin qüvvəsi axır tamam tükəndi.
 Ağ köpüyün içində üzürdü atım mənim,
 Ölə-ölə gedirdi yorğun-argın köhlənim.
 Yerlə, göylə əlləşən o deyilmiş elə bil,
 İndi minib sürərdi onu cılız bir tifi.
 Fəqət həlimləşməyin nə faydası təzədən,
 Əl-qolum bağlı idi, sarınmışdım ata mən.
 Azad idi, boş idi əllərim də tutalım,
 Yerimdən tərpenməyə zərrəcə yoxdu halım.
 O möhkəm kəndirləri qırmaq üçün mən bu vaxt
 Bir azca səy göstərdim; amma nahaqdan nahaq.
 İqtidarım kəsildi, heydən düşdüm əlbəəl.
 Bu niyyətdən danışdım, bu fikirdən çəkdim əl.
 Boş yerə vermişəm mən özümə əziyyət,
 Bir gizilti dolaşdı bədənimdə bir müddət.
 Çatmasaq da biz hələ əsas mənzil başına,
 Məni girinc eyləyən cıdır çatırdı sona.
 Dilim-dilim doğradı göyləri al şəfəqlər,
 Günəşdən müjdə gəldi, günəşdən gəldi xəbər.
 Qaranlığın nəfəsi yavaş-yavaş təngidi,
 Günəş yaman gecikdi, günəş yaman ləngidi.

Zülmət inad göstərdi, qaranlıq durdu üzə,
 Elə bildim dönməz o, qızıl donlu gündüzə.
 Alovlandı gündoğan, boyandı al-qırmızı,
 Didərgin saldı şəfəq karvan-karvan ulduzu
 Yeganə çırağıyla, qəndiliylə bu zaman
 Kainata nur səpdi günəş öz taxt-tacından.

XV

Gün qalxdı üfüqdən, qaçdı duman, sis;
 Bir aləm göründü yalqız, kimsəsiz.
 Mənası nə imiş, barı siz deyün,
 O düzü, meşəni, çayı keçməyin?!
 Bir insan, bir heyvan dəymirdi gözə,
 Bir dırnaq yerinə, ləpirə, izə
 Mən rast gəlmədim; bu var, bərəkət
 İnsan ayağına, əlinə həsrət.
 Havanın özü də bu yerdə lal, kar;
 Udmuşdu səsini cırcıramalar.
 Bir koldan, budaqdan, bir pöhrəlikdən
 Bir sərçə səsi də eşitmədim mən.
 Elə tövşüyürdü dəli, yorğun at,
 Bağı partlayacaq dedim bu saat.
 Tək-tənha düşmüşdük çölün düzünə,
 Dayanmaq bilmirdi çər dəymiş yenə.
 Səs gəldi, devikdim; görəsən nədi?
 Şamlıqda elə bil bir at kişnədi.
 Bəlkə budaqları yelləndirir yel,
 Bəlkə yarpaqları dilləndirir yel?
 Yox, gördüm meşədən düz mənə sarı
 Gəlir bir ilxının harın atları.
 Qışqırmaq istədim, yox iqtidarım.
 Baxmadı sözüme öz dodaqlarım.
 Atlar götürüldü, nə cərgə, nə səf;
 Bir ilxı oynadı düz mənə tərəf.
 Hər köhlən yayından çıxmış oxdumu?
 Onların başını çəkən yoxdumu?

Havadı yellənir yal-quyruqları.
 Bircə süvari də yox idi barı.
 Baxdım ki, heç biri görməyib kəmənd,
 Görməyib nə çarmıx, nə nal, nə nalbend
 Çapıb axıtmayıb kimsə tərini,
 Yüyən doğramayıb cəhənglərini.
 İlkı yox, bir sürü vəhşiydi sanki.
 Nə məhmiz görmüşdü, nə də üzəngi.
 Onları görəndə hiss etdim ki, mən.
 Köhlənim hirsələndi, coşdu təzədən.
 Bir azca yüyürdü, bir azca qaçdı,
 Astadan kişnədi, qıçı dolaşdı,
 Nəfəsi kəsildi, yıxıldı yerə.
 Ölüm pərdə çəkdi alma gözlərə.
 O gün axşamadək qalxdım bax belə.
 Hər anım uzanıb döndü bir ilə.
 Bilirdim ömrüm çatar o çağa –
 Qürubda günəşlə vidalaşmağa.
 Elə ki hər şeydən əlin üzülür,
 Keçmiş xatirələr sapa düzülür.
 İnsan dərd-qəm çəkir, onunçün fəqət
 Ölümdür dünyada ən böyük dəhşət.
 Bir gün tale ilə arası deyir,
 Bu dəfə ölümdən nicat gözləyir
 Ölüm! – haqq! Vədəsiz yetişən əcəl –
 Bəzən bir səadət, nəcib bir əməl.
 Vaxt olur tükənir həyat eşqimiz,
 Ölümə özümüz yalvarırıq biz.
 Adam var xirtəyə yığılır canı,
 Çevirir özünə öz qılını.
 Ölüm – hər dözülməz dəhşətin sonu,
 Mən donda, ciliddə görürük onu.
 Kim ki yeyir-içir, kef çəkir müdam,
 Kim ki bu dünyada qoymur bircə kam,
 Qoparır həyatdan öz payını, ölür;
 Sakitcə, hər şeydən arxayın ölür.

Hər gözəl nemətdən o dada-dada
 Çatır arzusuna, yetir murada.
 Uzun bir ömürdən savayı heç nə
 Özge ümid, istək gəlmir gözüne.
 Yaxşısan, ya püssən – dəxli yox, inan,
 Ömür asılıdır cansağlığından.
 O kəs ki bir xoş gün görməyib hələ,
 Yaşayır arzuyla, quru ümidlə;
 Düşünür daldadır hələ səadət,
 Gün gələr qurtarar əzab-əziyyəti.
 Ölüm onun üçün ən böyük düşmən –
 Sabahkı cənnəti alır əlindən.
 Bu sabah bəlkə də ağrını, dərdi
 Qovub, əvəzində xoş gün verərdi.
 Bu sabah – bəlkə də işıqlı, parlaq,
 Kədərdən, qüssədən, təhqirdən uzaq,
 Firavan günlərin başlanğıc yolu,
 Bu sabah – nəşəylə, fərəhlə dolu,
 Keçmişə dağ çəkən gözəl bir həyat,
 Ondakı dözümə düşən mükafat.
 Bəlkə də əlinə keçdi ixtiyar,
 Kimini boşlayar, kimini tutar.
 Onun qəbrinəmi sonralar məgər
 Şəfəq saçmalıdır o gülgün səhər?

XVI

Günəş qürubdaydı baxanda göyə,
 Hələ də bağlıydım bumbuz cəmdəyə.
 Burda çürüyürük, yəqin etdim mən,
 Külümüz bir-birə qarışar hökmən.
 Gözümün önündə ölüm göründü,
 Dardan qurtarmağa ümid yox indi.
 Göylərə əlvida dediyim zaman
 Gördüm ki, bir quzğun uçur yaxından.
 Canım çıxanadək səbri çataydı,
 Axşamkı süfrəsi nadir bir paydı.

Qonur, uqur, qonur; baxır hədəfə,
 Yaxına gəlirdi zalım hər dəfə.
  f q n fonunda bir ala-babat
 Görürdüm mən onu  aldıqca qanad.
 Bir dəfə d z gəlib qondu yanına,
  liml  vurardım, gücüm yox amma.
 Qumu cırmaqladım zorla birtəhər,
 T pindim – s simd  səsdən yox əsər.
  lacım nə idi,  irin olur can.
 Qorxudub axırda  kdim başımdan.
 Bəs sonra? – Bilmirəm,  l yd m sanki.
 Yadımda yuxut k qalan budur ki,
 Bir ulduz söykənib göy q bb sin ,
 Titr k nəzərlərlə baxırdı mənə.
 Soyuq bir gizilti keçdi canımdan,
 Yerinə qayıtdı hissım bircə an.
 Sıx duman içində  z m  gəldim,
 Təzədən dirildim, təzədən  ld m.
 Yenə gedib gəldi nəfəsim mənim,
 Azcaca titrədi, əsdi bədənim.
 Elə bil, sin m  bumbuz su axdı,
 Elə bil, beynimdə ildırım çaxdı.
 Qıvrıldım, nəfəsim kəsildi tamam;
  sdim, ufuldadım bir yol, vəssalam.

XVII

Ayıldım – hardayam? – H , di g l inan!
 İnsanımı  z m  baxır yuxardan?
 Ba ımın üstündə tavandır-nədir?
 Yatdıđım çarpayı divandır-nədir?
 Bura otaqdımı, evdimi məgər?
  z m  dikilmiş mehriban gözlər
 Canlı v cuddurmu? – Heyr t etdim mən,
 Yumdum gözlərimi, yumdum təzədən.
 Sıxdı ürəyimi şübhə, s ks k ;

Məni qara bair d  ynd m bəlkə.
  nc bel, uzunsaq, s rvboylu bir qız
 Divarın yanında oturub yalqız,
 Gördüm keşik  ekir daxmada mənə,
 Huşum bir balaca gəldi yerinə.
 Gözüm gözlərinə birdən sata dı,
 G z deyil, elə bil oddu, at  di.
 M yus, mərhəmətli, qapqara, h rk k...
 Hərdən s z r məni vııı maralt k.
 Baxdım, mən də baxdım gözüm dolusu,
 Gördüm həqiqətdir, yuxu deyil bu.
 Bəli, sađlıđıma inandım tamam;
 Deməli, qurd-quşa yem olmamışam.
 Qalxanda g z m n qur un qapađı,
 Kazak g z linin qaçdı dodađı.
 Dill nm k istədim məndə gün hanı!
 O isə əliylə tutub ađzını
  sar  etdi ki, dir el n d k
 Bir kəlmə k sm y m, dinm y m g r k.
  lini  limin qoydu  st n ,
 Yastıđı düzəldib dik ldi yenə.
 Qəlbimə nur səpdi, işıq sa dı o.
 Qapını ehmalca gedib a dı o.
 Al aqdan danışdı, dedi n  isə,
 Sözlər b l nmi di bala, b km z .
 Elə bir  irindil görməmişəm mən,
 Musiqi yađırdı q d ml rind n.
 Səsinə hay verən olmadı qəti,
  irin yuxudaydı evin k lf ti.
 Yenə tez qayıtdı, dözməyib demə.
  sar  etdi ki, qorxub el m .
 Dedi, lazım olsa, səs edim ancaq,
 Yanımda  l st  hazır olacaq.
 Deyib bu sözləri, getdi sonradan,
 Onsuz yalqızla dım, darıxdım yaman.

Qayıdıb o kazak sonası gəldi,
 Yanında atası, anası gəldi.
 Naqqallıq etməyə bir lüzummu var? –
 Danışsam, sizlərə əziyyət olar.
 Saymaq istəmirəm uzun-uzadı.
 Məni o kazaklar necə saxladı.
 Leşimi aparıb öz evlərinə
 Həyat vermişdilər təzədən mənə.
 Onların ağlına gəlməzdi tamam,
 Mən gəlib o yurdda hakim olaram...
 Hirsini beləcə soyutdu qraf –
 Tulladı düzlərə məni nainsaf
 Xam atın belində, yalqız, lüt-üryan,
 Əl-qolum kəndirli, bədənim al-qan.
 Taxt-taca gedirmiş bu yol sən demə,
 Tale öz sirrini açmır heç kimə,
 Bu da bir qəzadır düşmüşük, ancaq
 Gərək möhkəm olaq, toxtaq dayanaq.
 Bir də gördün sabah türk ellərində,
 Dnepr çayının sahillərində
 Yatmışıq; nə qorxu, nə təhlükə var,
 Arxayın-arxayın otlayır atlar.
 Əgər sağ-salamat yetişsək ora,
 Sevinc səpəcəyəm şux dalğalara,
 O tayda bir şənlik düzəldərik biz!..
 Yoldaşlar, xeyirə qalsın gecəniz!”
 Mazepa söhbəti yetirib sona,
 Tirləndi öz yarpaq çarpayısına.
 Haradır, nə vaxtdır – qoymazdı məhəl,
 Yuxusu gəldimi durub əlbəəl
 Yatardı... Hetmanı götürdü maraq –
 “Sağ ol” da demədi Karl, işə bax!
 Boylandı, heyreti yox oldu dərhal,
 Şirin yuxudaydı, yatırdı kral.

Üç pərdəli pyes

İŞTİRAK EDƏNLƏR

Adəm	}	– kişilər
Habil		
Qabil		
Mələk	}	– ruhlar
İblis		
Həvva	}	– qadınlar
Ada		
Sella		

“İlan ki yer üzündə olan heyvanların ən ağıllısıdır, onu da Allah yaratmışdır”.

Dini kitablardan

BİRİNCİ PƏRDƏ

BİRİNCİ SƏHNƏ

Cənnətin yaxınlığında bir yer. Günəş yenice doğur.

Adəm, Həvva, Qabil, Habil, Ada və Sella ibadətə məşğuldurlar.

A d ə m. Ey ulu Tanrı, ey xalığı-hikmət! Ey bir əmrilə qaranlıqları yarıb dünyalar yaradan sonsuz ulu Tanrı! Səcdələr, şərəflər olsun sənə! Sübhün bu saf salamını qəbul et!

H ə v v a. Ey işıqlı gün yaradan! Ey sübhü gecənin zülmətindən ayıran! Ey suları parçalayan! Ey Yəhva! Salamlar, səcdələr olsun sənə!

H a b i l. Ey təbiəti su, od, torpaq və havaya ayıran, ey Günəş və Ayın tanrısı, ey seni və sənin bütün yaratdıqlarını sevən və şükürlər içində yaşayanları yaradan böyük xalığı! Təhsinlər, salamlar olsun sənə!

A d a. İlahi! Ey böyük yaradan! Ey məxluqatın xalığı, sən insanı məxluqatın ən fəziletlisi, ən şərəflisi olaraq yaratdın. Sən onu eşq-

lərə, məhəbbətlərə, hörmətlərə layiq gördün, mənim də ona qarşı olan məhəbbətimi qəbul et!

Sella. Ey dünyadakı işləri rəhmətlərə qərq edən böyük Tanrı! Ey sevərək yaradan, yaratdıqlarını sevən xaliq... sənin izninizlə cənnətə soxulmuş ilan tərəfindən qəhr edilən bizləri bundan sonra qoru və öz inayətini bizlərdən əsirgəmə! Təhsinlər, salamlar olsun sənə!

Adəm. Ey mənim ilkim, sən niyə susub baxırsan?

Qabil. Mən nə etməliyəm?

Adəm. Dua et!

Qabil. Siz ki edirsiniz.

Adəm. Bəli, həm də tam bir imanla!

Qabil. Həm də yüksək bir səslə, mən sizi eşidirdim.

Adəm. İnanıram, həm də ümid edirəm ki, bizim dualarımızı böyük yaradan da sən kimi eşidəcək!

Qabil. Amin!..

Adəm. Oğlum, Qabil, sən sükut edirsən?!

Qabil. Bu daha yaxşıdır.

Adəm. Nə demək istəyirsən, aydın danış.

Qabil. Mən nə üçün dua etməliyəm ki?

Adəm. Sənin minnətdar olduğun bir qüvvət, təşəkkür edəcəyin bir şey yoxmu?

Qabil. Yox.

Adəm. Sən də bizim kimi yaşamayırmısan?

Qabil. Ölmək üçünmü?

Həvva. Fəlakət!.. Qadağan olunmuş ağacın meyvəsi dəymiş, yetişmişdir.

Adəm. Biz də onu yenidən dadmaq məcburiyyətindəyik. Ey böyük yaradan, neçin, neçin sən bilik ağacını yaratdın?

Qabil. Neçin sən həyat ağacının meyvələrindən yemədin? Bunu etmiş olsaydım, indi bilik ağacı səni bu qədər qorxutmazdı.

Adəm. Qabil, oğlum, küfr etmə, bunlar – məlun ilanın sözləridir.

Qabil. İlan məlun deyildir, o yalan deməmişdir: o bizə bilik verdi, həyat ağacının meyvələrindən yesəydiniz, ölümdən yaxa qurtarmış olardınız. Həyat – bir nemətdir; bilik də nemətdir, onu bizə ilan verdi. Yaxşılığı pislik adlandırmaq doğru deyildir.

Həvva. Oğlum, sən mənim kimi danışsən. Mən də günah işləkən belə danışardım, mən o sözlərin sən günahlarında yenidən

canlanmasını görmək istəməyirəm. Mən göylərlə barışdım. Bu cənnətin qapıları arxasında, cənnətdən məhrum olmağımıza səbəb olan o mənhus torun içərisində öz oğlumu görmək istəməyirəm. Nə varsa ona qane ol, əgər biz cənnətlə kifayətlənsəydik, indi sən də hər şeydən razı qalardın.

Adəm. Dua bitdi, öz gündəlik, yüngül, fəqət zəruri işlərimizə başlayalım. Bərəkətli zəmilər zəhmətimizi mükafatsız buraxmaz.

Həvva. Qabil, oğlum, bax atan nə qədər şad, nə qədər itaət-kardır, ondan ibrət al!

Adəmlə Həvva gedirlər.

Habil. Kədərlərlə böyük Tanrını qəzəbləndirmə, qardaşım, qəmginlik nəticə verməz.

Ada. Qabil, sən yenə də mi dalğınsan?

Qabil. Yox, Ada! Lakin mən yalnız qalmaq istəyirəm. Habil, mən özümdə deyiləm, lakin bu çox sürməz, qardaşım, get! Siz də gediniz, mənim sevimli bacılarım! İncəlik qabalıqla tutmaz, mən sizin dalmızca gələm.

Ada. Geciksən, qayıdacağam.

Habil. Allah sənə yar olsun, qardaşım!

Habil, Sella və Ada gedirlər.

Qabil (yalnız). Bu da həyatmıdır? Çalış, çalış! Neçin mən çalışmalıyam? Atam cənnəti uduzduğu üçünmü? Bəs mənim günahım nədir? Mən ki hələ o zaman doğulmamışdım, doğulmaq da istəməyirdim və indi belə doğuluşumdan razı deyiləm. Neçin o, ilana və qadınına qarşı bu qədər güzəştə getdi və niyə bu güzəşt üçün o, bu qədər izzət çəkdi? O ağac nə idi? O cənnətdə göyərmişdi, o qədər də gözəldi ki... Bəs ondan kim istifadə etməli idi, kim? Əgər atam üçün deyildi, bəs niyə onun yanında göyərmişdi? Bütün bu suallara onlar yalnız bir cavab verirlər: "O, müqəddəs və nemətli bir qüdrətdir". Nemət gücdəmidir? Bəs neçin bu nemət ata-anamın təqsiri üçün məni cəzalandırır, neçin? Buraya gələn var. Mələkə bənzəyir. Onun kədərlə və sərt bir görünüşü varsa da, yenə mələkə bənzəyir. Məni qorxu basır. O mənim ötərgi olsa belə qanuni irsim olan bağçalara baxmaq üçün daim ətrafında dolaşdığım cənnət qapılarında odlu qılıncılarla keşik çəkənlər qədər qorxunc deyildir. Mən

hər gün cənnətin dəhşətli qarovul dəstələri ilə mühafizə olunan bürc-
ləri kölgələndirən ölməz bitkilər gecə qaranlıqlarına gömüləncəyə
qədər bir səfil kimi oralarda gəzirəm. Mən baş mələklərdən zərre
qədər çəkinmədiyim halda, neçin bunun gəlişindən bu qədər qorxur,
bu qədər titrəyirəm. Onun mələklərdən daha əzəmətli baxışları var.
O da bütün mələklər qədər gözəldir... Lakin mənə o ələmli
olsaydı və ya ola bilsəydi, daha gözəl olardı... Fəqət bilməm
kədərlə olmaq mələklərə mümkündürmü? Artıq o yaxınlaşır.

İblis (yaxınlaşaraq). Ey fani insan!

Qabil. Sən kimsən?

İblis. Mən – ruhlar hökmdarıyam.

Qabil. Elə isə, niyə onları sən bir fani insan üçün tərk etdin?

İblis. Mən fanilərin fikrini bilir, onların halına acıyıram.

Qabil. Necə!.. Mənim də düşüncələrimi bilmisən?

*İblis. Bilirəm, sənin düşüncələrin bütün düşünməyə layiq
olanların düşüncəsidir; o əbədi həyat düşüncəsidir.*

*Qabil. Əbədi həyatı? O bizə yabançıdır. Biz Adəmin düşün-
cəsizliyi üzündən həyat ağacının meyvələrindən məhrum olduq.
Anam vaxtından əvvəl bilik ağacının meyvəsindən yeməklə bizim
ölümümüze səbəb oldu.*

İblis. Onlara inanma, sən yaşayacaqsan.

*Qabil. Doğrudur, mən yaşayıram, fəqət yalnız ölmək üçün
yaşayıram. Həyatda da elə bir şey görməyirəm ki, o məni ölümdən
nifrətləndirsin. Bizi həyata bağlayan yalnız bizdəki fitri yaşamaq
eşqidir; halbuki həyatda istəniləcək heç bir şey yoxdur. Doğul-
duğum günə lənət oxuyaraq, özüm özümə nifrət edərək yaşayıram.*

*İblis. Lakin sən yaşayırsan və yaşayacaqsan. Elə güman etmə
ki, sənin vücudun, yəni bir ovuc torpaq həyatın əsasını təşkil edir,
sənin vücudun öləcək, fəqət özün əbədi olaraq yaşayacaqsan, oldu-
ğun kimi qalacaqsan.*

Qabil. Olduğum kimimi? Yalnız bu qədərmi?

İblis. Bəlkə sən də bizim kimi olacaqsan.

Qabil. Bəs siz?

İblis. Biz əbədiyik.

Qabil. Bəxtiyarmısınız?

İblis. Biz qüdrətliyik.

Qabil. Mən soruşuram, siz bəxtiyarmısınız?

İblis. Biz yox. Bəs sən?

Qabil. Görürsən!

*İblis. Of, zavallı torpaq! Sən özünü bədbəxt sanmağa cəsarət
edirmisən?*

Qabil. Mən bədbəxtəm. Ey qüdrət sahibi, bəs sən kimsən?

*İblis. Mən, özümü sən xaliqlə bir tutmaq cəsarətində bulu-
nan və səni belə yaratmaq istəməyən bir varlıq.*

Qabil. Doğrudan da səndə Allah baxışı var.

*İblis. Mən Allah deyiləm və ona çatmadan yalnız bir istəyim
var, mən – mənəm və mən də qalmaq istəyirəm. O qalib çıxdı,
– qoy öz səltənətini sürsün!*

Qabil. O, yəni kim?

İblis. Yeri yaradan, insanları yaradan...

*Qabil. Göyləri, bütün göydəkiləri yaradan... Baş mələklər və
ata-anam dua edərkən belə deyirlər.*

*İblis. Onlar yalnız əmr olunanları oxuyur və danışirlar, onlar
dünyada sən və mənim kimi olmaqdan qorxurlar. Sən insanlar
arasında, mən isə ölməz ruhlar yanında.*

Qabil. Bizim kimi olmaqdan qorxurlar? Biz ikimiz ki...

*İblis. Biz öz ölməzliyini qanan və o qəddarın gözləri içinə
baxaraq “zülm yaxşıdır deyildir” – deyə bilən bir varlıq. O deyir
ki, səni və məni o yaratmışdır, mən bunu bilməyirəm və belə oldu-
ğuna da inanmayıram. Əgər bizi o yaratmışsa, məhv etməz. Biz
əbədiyik, o bizi incitmək üçün əbədi yaratmalı idi. Qoy incitsin!
O böyükdür, fəqət bu böyüklüklə o bədbəxtidir. Biz bütün bu müba-
rizə içərisində ondan daha bəxtiyarıq. Deyirlər ki, o adildir, fəqət
ədalət zülm doğurmaz, o isə yalnız zülm yaradır. Qoy, o öz böyük
taxtında kimsə ilə bölünməz əbədiliyini yüngülləşdirmək üçün dün-
yalar yaratsın. Qoy istədiyi qədər ulduzları ulduzlara çaxsın, bütün
bunlarla bərabər yenə o tek, yenə də ölməz bir müstəbiddir. O öz-
özünü məhv edə bilsəydi, onun töhfələri içərisində ən dəyərli bir
töhfə olardı. Lakin qoy səltənətini sürsün, qoy istədiyi qədər əzab
çəkdirsin! Biz ruhlar siz fanilərlə heç olmazsa uzlaşır, bir-birimizin
dərdlərinə şerik oluruq, bu uzlaşma bütün dünyanı birləşdirə bilər,
fəqət o! Öz böyüklüyündə, bəxtsizliyində təsəlli tapa bilməyən bir
bədbəxtidir, o yalnız ardı kəsilmədən yaratmaq üçün yaradır!*

*Qabil. Sən, bir qədər aydın olmasa da, hər halda mənim
başında çoxdan dolayan fikirləri deyirsən. Mən heç vaxt gördüklə-
rimlə mənə deyilənləri barışdırma bilməyirdim. Atamla anam hər*

zaman mənə ilan, ağac və meyvə haqqında danışılar. O qapılar və odlu qılıncları ilə bizi cənnətdən qovan mələklər hər zaman mənim gözlərim önündə durur. Mən ağır zəhmət və fikirlər içərisində boğuluram; mən, öz düşüncələrimlə bir Allah qüdrətinə malik olduğum halda həyatda yalnız bir heç olduğumu hiss edirəm. Lakin mən susurdum, mən elə bilirdim ki, yalnız mən əzilir, mən sürüklənirəm. Atam artıq bütün-bütünə tabe olmuşdur; biliyə cəzb edən əvvəlki qığılcımlar anamda da söndü, qardaşım qoyun otarır və yerlərə öz nemətini yalnız ağır zəhmətlər sayəsində bizə verməsini əmr edənə gündə bir quzu qurban kəsir, bacım ona dua oxuyur, hətta Ada, könlümə ən yaxın olan bu adam belə, məni əzən qayğıları düşünmək istəməyir, mən kimsədən rəğbət görmədim, kimsə məni anlamadı! Bütün bunlardan sonra ruhlarla birləşmək, ünsiyyət bağlamaq daha gözəldir.

İblis. Sən bu ünsiyyətə layiqsən, yoxsa sən mənə deyil, yenə ilana təsadüf edərdin.

Qabil. Aha!.. Demək, anamı yoldan çıxaran sənsən?

İblis. Heç vaxt, mən kimsəni doğru yoldan kənara çıxarmamışam. Siz özünü, həyat ağacı meyvə ilə dolu ikən biliklə maraqlandırdınız. Onu qadağan edən mənmi idim? Yaxud hər şeylə maraqlanan o günahsızlar qarşısında onu mənmi göyertmişdim? Məndən asılı olsa idi, mən sizi xaliq yaradardım. Lakin o, "həyat meyvələrindən yeyib əbədiyyətə çatmayasınız" deyərək sizi cənnətdən məhrum etdi, – bu Onun öz sözləridir.

Qabil. Sən haqlısan. Mən bunları ildırım gurultusundan eşidənlərdən eşitdim.

İblis. İndi düşün, zalım kimdir? Sizi həyatdan məhrum edənmi, ya sizə əbədi bir həyat və bu həyat içərisində bilik və sevinc vermək istəyənmi?

Qabil. Onlar hər ikisini etməli idilər. Ya heç dərməməli, ya hər ikisindən yeməli idilər.

İblis. Biri artıq əlinizdədir, indi isə ikincisini əldə etməyə can atmalısınız.

Qabil. Lakin bu, necə mümkün olar?

İblis. Müqavimət göstərməklə... Bütün ətrafındakıların mərkəzi olmaq istəyən bir ruhu heç bir qüvvə məhv edəməz. O hakimlik üçün yaranmışdır.

Qabil. Atamı, anamı yoldan çıxaran sən deyilmisən?

İblis. Mənmi? Zavallı torpaq! Mən neçin sizi yoldan çıxarmıyam? Və bu necə mümkün ola bilər?

Qabil. Mənə dedilər ki, ilan ruhmuş.

İblis. Bunu öz günahlarımı bizə, yeni ruhlara yükləmək istəyən şöhrətpərəst və düşkün insanlardan başqa kimsə deyər bilməz. İlan bir ilandı, o öz aldatdıqlarından nə böyük, nə də kiçik deyildi. O haqlıdır, lakin onlardan ağıllıdır, çünki qalibdir. Sən özün düşün, mən fani bir məxluq cildinə girərdimmi?

Qabil. Lakin o ilan öz mərdümazarlığını sənə gizlətməmişdir.

İblis. Xeyr, mərdümazarlığı o, öz fitnəkar dililə danışmağı insanlarda oyatmışdır. Mən yenə də təkrar edirəm, ilan yalnız bir ilan idi: sən bunu yasaq edilmiş meyvələrin mühafizəçisi olan mələklərdən belə sora bilərsən. İllər, əsrlər keçər, nəvə-nəticələriniz sizin cansız torpağınız üzərində birinci günahınızı əfsanələrlə bəzəyərək, mənə də bütün həyatı yalnız öz qara əbədiyyəti qarşısında səcdə etdirmək üçün yaradan Allah qədr nifrət etdiyim bir ad verərlər. Lakin biz səninlə həqiqəti bilirik, hər yerdə yalnız bu həqiqəti elan edəcəyik. Adəm torpaq üzərində sürünən bir ilanın əsiri oldu. Ruh yerdə sürünməz, həm də cənnətin bu dar hüdudu içərisində, bütün bu sonsuz fəzaların hökmdarı olan məni nə maraqlandıra bilərdi? Lakin mən səninlə başqa şey haqqında danışaram. O elə bir şeydir ki, bilik ağacına baxmamış onu beləməzsən.

Qabil. Bilmək istəmədiyim və həvəs etmədiyim şeyləri sən mənə göstər.

İblis. Ölümə baxacaq qədər cəsarətin varmı?

Qabil. Ölüməmi? Onu indiyə qədər kimsə görməmişdir.

İblis. Kimsə görməmişdir, fəqət hər kəs dadacaqdır.

Qabil. Ölüm... Atam onu əcaib bir şey kimi düşünür, anam hətta ölüm kəlməsini belə göz yaşları ilə qarşılıyır, qardaşım. Habil buna qarşı gözlərini göyə qaldırır, Sella dodaqlarında səssiz dua oxuyaraq yerə baxır, Ada isə gözlərini mənim gözlərimə dikərək durur.

İblis. Bəs sən?

Qabil. Mən bu çarəsiz və amansız ölüm sözünü eşidərkən sanki beynimdə saysız fikirlər sıxlaşır və beynimi yaxır. Onunla çarpışmaq mümkünmü? Yadındadır, çocuqluğumda mən oynayaraq arslanla çarpışardım. Bir dəfə onu qucağımda elə sıxmışdım ki, bağırmış və qaçmışdı.

İblis. Ölüm bir xəyaldır. Lakin torpaq üzərində yaşayan hər bir canlı udur.

Qabil. Mən ölümü bir varlıq kimi düşünürdüm, varlıqdan daha zalım bir şey ola bilərmə?

İblis. Onu bayquşdan soruş?

Qabil. Hansı bayquşdan?

İblis. İstərsən yaradandan. Heç fərqi yoxdur, ona nə ad versən olar, çünki o yalnız dağıtmaq üçün yaradır.

Qabil. Mən bunu indiyə qədər bilmirdim. Lakin ölüm sözünü eşidib onun dəhşətini hiss etdiyim dəqiqədən tamamilə olmasa da, hər halda sən kimi düşündüm. Mən ölümün nə olduğunu bilməyirəm, fəqət bu söz hər zaman mənə dəhşət verir, mən nəzərlərimlə gecələrin qara boşluqlarında onu az axtarmamışam. Mən, mələklərin odlu qılınclarla keşik çəkdiyi cənnət divarları dibində, gecələrin dərin qaranlıqları içərisində gördüyümüz qorxunc kölgələri ölüm deyə düşünürdüm. Qarşısında hamımızın titrədiyi şeyi görmək arzusu ilə qorxu və həvədən titrəyirdim. Fəqət o qaranlıqlar hamısı boş idi, yorğun baxışlarımı doğma cənnət divarlarından mavi efir içərisində oynayan parlaq ulduzlara doğru çevirirdim, onlar nə qədər parlaq, nə qədər zərif, nə qədər gözəldilər... Onlar da mı öləcək?

İblis. Bəlkə də... Hər halda sizin hamınızdan artıq yaşayacaqlar.

Qabil. Buna mən çox şadam. Lakin ölüm! O mənə titrədir, mən anlayıram ki, o qorxuncdur, lakin nədir, nə? O biz günahsızlara və günahkarlara bir belə olaraq elan edilmişdir: lakin o nə cür bir belədir?

İblis. Yenidən torpaq olmaq beləsidir.

Qabil. Hərəksiz torpaq olmaq?! Məncə bu o qədər də qorxunc bir belə deyildir. Mən daha pisindən qorxuram.

İblis. Nə qədər mənfur bir arzu... Hətta Adəmin arzularından da mənfur. O, heç olmazsa, biliyə doğru can atırdı.

Qabil. Lakin o, həyata doğru can atmayırdı, əgər elə olsaydı heyat ağacının meyvələrindən yeyərdi.

İblis. Lakin cənnətdən qovuldu.

Qabil. Yanlışlıq, həm də müdhiş bir yanlışlıq! O əvvəlcə heyat ağacının meyvələrindən dərməli idi, lakin yaxşılıq və fənalığın nə olduğunu bilməyən o, ölümün varlığından da xəbərdar deyildi. Heyhat! Mən hələ ölümü az tanıdığım halda bu qədər qorxuram...

İblis. Lakin mən hər şeyi bilirəm və heç bir şeydən də qorxmayıram. Bax, həqiqi bilik budur.

Qabil. Mənə də öyrət, mən də hər şeyi bilmək istəyirəm.

İblis. Bir şərtlə öyrəderəm.

Qabil. Nə şərtlə?

İblis. Qarşında əyilməyi, mənə bir əmirə olur kimi təzim etməlisən.

Qabil. Əyilməli, təzim etməli? Neçin? Sən allahmısən?

İblis. Yox.

Qabil. Allaha bərabərmisən?

İblis. Xeyr, mən ona bərabər deyiləm və olmaq da istəməyirəm, mən böyük, kiçik, hər şey olmağa razı olardım, fəqət Yəhva¹ hakimiyyətinə boyun əymək... Xeyr! Mən allah deyiləm, fəqət ulu bir qüvvətəm: gizlidən gizliyə ürəklərində mənə qarşı hörmət bəsləyənlər az deyildir. Bunlar gələcəkdə daha çoxalacaq, böyük bir kütlə olacaqdır, sən onların birincisi ol.

Qabil. Həbil, özü ilə birlikdə Allaha qurban kəsməyim üçün çox yalvarır, lakin mən indiyə qədər Allaha bəndəlik etmədim. Atasının Allahına baş əyməyən, sənə qarşısında necə əyilə bilər?

İblis. Sən onun qarşısında heç əyilmədin?

Qabil. Sən mənim sözlərimi eşitmədinmi? Sən bütün bunları bilməyirsənmi?

İblis. Allaha əyilməyən – mənə əyilmiş deməkdir.

Qabil. Yox, mən heç bir qüvvətin qarşısında əyilmək istəməyirəm.

İblis. Fəqət, sən mənimsən. Allaha bəndəlik etməyən – mənim bəndəmdir.

Qabil. Aydın danış, nə demək istəyirsən?

İblis. Vaxt gələr, özün anlarsan.

Qabil. Aç, varlığımın sirrini mənə anlat.

İblis. Dalımca gəl.

Qabil. Mən işə getməliyəm. Mən söz vermişəm.

İblis. Nə söz?

Qabil. Mən qurbanlıq üçün meyvə toplamağa söz vermişəm.

İblis. "İndiyə qədər Allaha əyilməmişəm" – deyən sən deyildinmi?

Qabil. Həbil mənə çox yalvardı, nəhayət yola gətirdi. Həm də qurbanı mən verməyəcəyəm, o verəcəkdir. Bir də Ada...

İblis. Sənə nə oldu?

Qabil. O – mənim bacımdır. Biz bir gündə doğulan ökiz bacı-qardaşlıq: o, göz yaşları ilə məndən söz aldı. Mən onun üçün hər şey edərdim, mən onun göz yaşlarını görməmək üçün ön alçaq qüvvətin qarşısında belə baş əyməyə hazırım.

İblis. Yaxşı... dalımca gəl.

¹ Yəhva – Allah deməkdir.

Qabil. Ey ruh, gəlirəm!

Ada (*gəlarək*). Qardaşım, Qabil, harada qaldın? Mən sənin üçün gəldim, günortadır, istirahət və sevinc zamanı çatmışdır, birçə sən yoxsan. Sən işləməlisən, lakin mən sənə əvəzinə işlədim. Sənə meyvələrin dəymişdir, günəş kimi parlayırlar, gedək!

Qabil. Bunu görməyirsənmi?

Ada. Görürəm, mələkdir. Biz onları az görməyirik. O bizim istirahət vaxtımızı əlimizdən almaz.

Qabil. O, bizim hər zaman gördüyümüz mələk deyil.

Ada. Başqası da mı var? Olsun, bizim üçün bunlar da, onlar da hamısı gözəl, hamısı böyükdür.

Qabil (*İblisə*). Sən getməyirsənmi?

İblis. Dalınca gəl.

Qabil. Mən onun dalınca getməliyəm.

Ada. Bizi artıq tərk edərsənmi?

Qabil. Bəli.

Ada. Adanı da mı?

Qabil. Ada!..

Ada. Qoy mən də sənə gedim!

İblis. Yox, o yalnız getməlidir.

Ada. İnsanların qəlbini bu qədər cəsarətlə ayıran sən, kimsən?

Qabil. O Allahdır.

Ada. Kim dedi?

Qabil. O bir Allah kimi danışdı.

Ada. Yalançı ilan da belə danışdı.

İblis. Yox, Ada, ilan sənə yalan demədi. Onun dedikləri doğru çıxdı: bilik ağacı sənə azı şey verdi?

Ada. Kaş heç verməyəydi. O da bizə bir dərd oldu.

İblis. Bəli... Lakin o dərd özü də bir bilikdir. Demək, ilan sizi aldatmamışdır. O sizi parlaq bir həqiqətə çatdırdı, həqiqət isə özü özlüyündə bir nemətdir.

Ada. Həqiqət... həqiqət bizə yalnız bəla gətirir, öz doğma yurdundan qovulmaq, ağır zəhmət, ruhi əzab, qorxu, keçmişin səadət-lərindən getdikcə uzaqlaşmaq, artıq bir daha qaytarılmayacaq şey-lərə ümid bağlamaq, yorulmaq, əzilmək – sənə həqiqətin bizə yalnız bunları verdi. Getmə, Qabil, onun dalınca getmə! Sən də bizim kimi öz taleyinlə barış, sən də mənim səni sevdiyim kimi məni sev.

Qabil. Atadan, anadan artıqmı?

Ada. Bəli, artıq! Bu ki günah deyil!

İblis. Hələlik günah deyil, fəqət gələcəkdə sizin nəsliniz üçün ən böyük günah bu olacaqdır.

Ada. Necə? Sevmək günahını olacaq, demək, mənim qızım Enoxu sevməyəcək?

İblis. Ada Qabili sevdiyi kimi yox.

Ada. Böyük yaradan!.. Onlar bir-birini sevməyəcəkmi? Onların məhəbbətlərindən biri-birini sevmək üçün eyni insanlar yararlanmayacaqmı? Məgər onlar bir döşdən süd emməyəcəklərmi? Məgər onların atası mənimlə bərabər bir anda doğulmadımı? Biz biri-birimizi sevməliyikmi və sevərək bizim kimi biri-birini nəvə-zişlə sevənləri dünyaya gətirməyirikmi? Yox, qardaşım, onun, o ruhun dalınca getmə: o bizə yabançıdır.

İblis. Sən məni anlamadın, mən sənə məhəbbətini günah adlandırmadım. O yalnız sizdən sonra gələnlərin gözündə elə şəkil alacaqdır.

Ada. Demək, yaxşılıq və qəbahət təsadüflərdən asılıdır? O zaman biz hamımız köləyik.

İblis. Yəhvani tərifləməyi azad bir əzab çəkməkdən üstün tutsaydılar, öz gücü ilə onlara məhəbbət deyil, dəhşət verən Yəhvani tərifləse idilər, ruhlar da kölə olardı.

Ada. Ən güclü olan, bütün nemətlərin də mənbəyidir.

İblis. O, cənnətdə də dediyin kimi idimi?

Ada. Düşmənlər! Öz gözəlliyinlə məni şaşırma, sən o şeytan ilandan da gözəlsən, lakin onun kimi də yalançı, onun kimi də xainsən.

İblis. Yox! Get anan Həvvadan soruş, ilan yalançı danışdı?

Ada. Of, ana! Sənə yoldan azman özündən çox, övladlarını bədbəxt etdi. Sən heç olmazsa gəncliyini cənnətdə istirahət və bəxtiyarlıqla keçirdin, fəqət böyük yaradanın sözlərini mənimləyən düşmənlər, məlun ilan sənə öz gənc və məsum sevinclərini qucağında aldatdığı kimi bizim hər an çırpınan ruhumuzu öz doymaz, yorulmaz maraqlarımız və fikirlərimizlə yoldan çıxarmaq üçün hər tərəfimizi sarmışlar! Qarşımızda duran bu əbədi, ölməz ruha mən cavab vermək, lənətlər oxumaq və ya ondan qaçmaq ixtiyarına malik deyiləm. Onun gözələrində anlaşılmaz bir qüvvət var ki, mənim nəzərimə özünə doğru çəkir. Ürəyim döyünür, o mənim üçün müdhişdir, onun varlığı məni sarsıdır, lakin o məni anlaşılmaz bir qüvvə ilə çəkir, sürükləyir, sanki mən getdikcə ona daha çox təslim oluram... Qabil! Qabil! Qurtar məni, Qabil!

Qabil. Qorxma, o şeytan deyildir.

Ada. Lakin Allah da deyildir, mələk də deyildir. Mən İsrafil, Mikail və başqa böyük, kiçik bir çox mələkləri görmüşəm, bu onların heç birinə bənzəməyir.

Qabil. Fəqət sənin gördüklerindən daha yüksək mələk başçıları vardır ki, onları görməmişəm.

İblis. Onlardan daha böyükleri var.

Ada. Var... Lakin onlar müqəddəsmidir?

İblis. Əgər köləlik bir bəxtiyarlıq isə onlar bəxtiyar deyildir.

Ada. Mən eşitmişəm, mələk var, incə və gözəl olur, mələk var ağıllı olur, ey ruh, sən ikincilərdənsən, sevgi sənə yabançıdır.

İblis. Bilik sevgini məhv edirsə, o zaman anladıqdan sonra sevməyə başladığın şey kim olmalıdır? Hər şeyi bilən, hər şeydən xəbərdar olan ağıllı mələklərə sevgi yabançıdır. Demək, birincilər yalnız bilmədiklərindən sevirler, sevginin biliklə barışmadığını biz görürük. Adəmin taleyi buna parlaq bir misaldır. Seçiniz, ya sevgi, ya bilik, başqa yol yoxdur. Adəm artıq seçmişdir. O, qorxusundan yalnız Allahı tanıyır.

Ada. Qabil, mən bilik istəməyirəm, sevgini seç.

Qabil. Bacı, mən sənin məhəbbətinlə doğuldum və yalnız səni sevirəm. Səndən başqa mən dünyada heç nəyi sevməyirəm.

Ada. Bəs atanı, ananı?

Qabil. Onlar bizi sevseydilər, meyvəni dərməklə bizi cənnətdən məhrum etməzdilər.

Ada. O zaman biz yox idik, olsaydıq belə, indi biz öz çocuğumuzu sevdiyimiz qədər onları sevməməliyikmi?

Qabil. Mənim yeni-yeni dil açan yavrularım! Əgər mən onların bəxtiyar olacaqlarına əmin ola bilsəydim, bütün bunlardan keçər, atamı da, anamı da bağışlardım. Fəqət bu, min əsrlər belə bağışlanmayacaq! İnsan hafizəsi bu bədbəxt faciəni heç bir zaman təqdir etməyəcəkdir. O düşdü, lakin öz iztirabını ona bəs deyilmiş kimi mənə, səni, hələlik az, fəqət gələcəkdə ölçüsüz, sonsuz kütlələri və onlardan törəyəcək saysız-hesabsız insan dənizlərini bu iztirabları çəkməyə məhkum etdi. Bütün bunların atası isə mən olmalıyam! Sən məhəbbətin və gəncliyin, mənim sevgim və sevinclərim, bütün bəxtiyarlıq dəqiqələri çocuqlarımızda və biri-birimizi də sevdiyimiz bütün istirahət anları, bütün bunlar bizi günah və ələm uçurlarına yuvarlayır. Ancaq çox az zaman fərəh və sevinc anları olur ki,

bunun da sonu o bilinməz ölümdür. Bilik ağacı bizi aldatdı: günah artıq işlənmişdir, lakin biz həyat və ölüm haqqında nə bilirik? Biz yalnız bir şey bilirik: biz bədbəxtik.

Ada. Yox Qabil, mən bədbəxt deyiləm. Sənin bəxtiyarlığın...

Qabil. Bəxtiyarlıq, qoy tək sənin olsun, mən varlığımı alçaladacaq heç bir şeyə möhtac deyiləm.

Ada. Mən tək bəxtiyar olmaq istəməyirəm və ola da bilmərəm. Yalnız öz yaxın adamlarımla mən bəxtiyar ola bilərdim! Hər zaman eşitdiyim üçün qorxunc zənn etməyimə baxmayaraq, anlaşılmaz ölüm məni qorxutmayı.

İblis. Demək, sən tək bəxtiyar ola bilməzsən?

Ada. Kim tək bəxtiyar, ya mərhəmətli ola bilər? Mən yalnızlıqda istediklərimlə görüşəcəyimi düşünməseydim, o yalnızlıq mənə hər zaman ən böyük bir günah kimi görünərdi.

İblis. Lakin sən Allahın yalnızdır, təkdir, elə isə o, mərhəmətli və bəxtiyar ola bilərmi?

Ada. Yox, o tək deyildir. Mələklər və insanlar çoxdur, o bunların hər ikisinə bəxtiyarlıq verməklə bəxtiyardır. Ən böyük sevinc, başqalarını sevindirməkdir.

İblis. Sevindirmək... Bəs sən atan! O cənnətdən çoxdanmı qovulmuşdur? Bəs Qabil? Bəs sən özün! Sən sevinirmisən?

Ada. Heyhat!.. Fəqət sən... sən ki mələk deyilsən?

İblis. Yox, mələk deyiləm. Fəqət neçin? Bunu ondan, o qadir, mərhəmətli, böyük yaradandan sor: neçin mən mələk deyiləm? O, bu sirri bilir. Mələklər deyirlər ki, biz barışdıq, lakin bəziləri inad etdilər və çox nahaq yerə. Məncə, bu heç də nahaq deyil, çünki bundan yaxşı bir şey ola bilməz. Ruhda hikmət vardır, hikmət isə, qaranlıq bir mühitdə gözlərinizi işıqlığa doğru cəlb edən cazibə kimi ruhu həqiqətə doğru aparır.

Ada. O gözəldir, mən onu gözəlliyi üçün sevirəm.

İblis. Sevirmişəm, yoxsa pərəstişmi edirsən?

Ada. Atamın pərəstiş etdiyi yalnız o gözəgörməzdir.

İblis. O gözəgörməz özünü gözəl simvollarla təzahür etdirir. O ulduz isə səmavi ulduzlar dünyasının padşahıdır.

Ada. Atam Allahı da görmüşdür?

İblis. Bəli... Bəs sən özün necə?

Ada. Mən onu öz yaradıcılığımda görmüşəm.

İblis. Özünü necə?

A d a . Xeyr! Yalnız Allahın təşbihi olan atam sifətində və sənə çox benzəyən mələklər sifətində görmüşəm. O mələklər sən qədər iqtidara malik, sən qədər gözəl olmasalar belə, üzləri sənkindən daha parlaq və nurludur. Onlar nurla dolu, sakit bir gündüz kimi xoş bir nəzərlə bizə baxırlar; sən isə buludların qaranlıqları içərisində oynadığı, ulduzların odlu qığılcımlarla ləkələdiyi əsrarlı və gözəl göylərin qübbəsi kimi qara, efril bir gecəsen. Onlar, o saysız-hesabsız, incə, gözəl, fəqət hər dəqiqə hər kəsi bütün varlığı ilə özlərinə cazibə edən onlar da mənim gözlərimi yaşla doldururlar. Mən indi də ağlayıram, fəqət indiki göz yaşlarım onlara benzəməz. Sən bədbəxtsən, yalvarıram, görürsənmi mən sən üçün ağlayıram, bizi də özün kimi bədbəxt etmə!..

İ b l i s . Ah, bu göz yaşları!.. Bu göz yaşlarının nə qədər axacağını bilsəydin!

A d a . Kim? Məni axıdacağam?

İ b l i s . Yalnız sən deyil, hamı.

A d a . Hamı, yəni kimlər?

İ b l i s . Kimlərimi? Milyonlar, milyardlar, bütün həyat, bütün kainat, bütün dağılmış, yenidən düzəlmiş dünya, bütün doldurulacaq cəhənnəm, bir sözlə, bütün sənə döşlərinə suda əmənlər və onlardan əmələ gələcək bütün məxluqat.

A d a . Qabil, bu ruh bizi təlin edir.

Q a b i l . O məni aparır.

A d a . Haraya?

İ b l i s . Elə bir yer ki, orada o yalnız bir saata qədər qalacaq, fəqət saysız əsrlərin yaratdığına görədir.

A d a . Bu mümkünmüdür?

İ b l i s . Niyə mümkün olmasın? Məgər sizin Allah, bu dünyanı əski dünyaların qırıntılarından altı gün içərisində yaratmadımı? Məgər bu yaradıcılıqla ona köməkçi olan mən, onun saatlar içərisində yaratdıqlarını, ya tar-mar etdiklərini bir saatda göstərə bilməzmiyəm?

Q a b i l . Apar məni!

A d a . Bir saatdan sonra o dönəcəkmimi?

İ b l i s . Dönəcək. Biz zamanla bağlı deyilik. Biz əbədiyyəti bir dəqiqəyə, bir dəqiqəni isə bütün bir əbədiyyətə çevirə bilərik. Ruhlar öz yaşayışlarını sizin kimi ölçməyirlər, fəqət bu bir sirdir, gedəlim. Qabil! Dalıma gəl!

A d a . Yaxşı, o yanıma qayıdacaqmı?

İ b l i s . Bəli, qadın, bəli!.. O, birindən başqa, birinci və axıncı olaraq qayıdacaq. O, hələlik sakit və boş olan bu yerləri insanla doldurmaq üçün dönəcəkdir.

A d a . Sən harada yaşayırsan?

İ b l i s . Harada yaşaya bilərəm? Sən Allahın, allahların yaşadığı fəzədə. Mən hər şeyi onunla bölüşmüşəm. Əbədiyyət, zaman, həyat, ölüm, fəza, yer, göy və ya nə yer, nə də göy, sadəcə dünya, bu, hər zaman dolub-boşalan dünya: budur, mənim malikanəm! Biz bunları bölüşdük, fəqət mən ondan daha böyüyəm, onun hökmü keçməyən yerlər var ki, mən orada da gəzirəm, əgər mən bu qədər iqtidar və ixtiyara malik olmasaydım, yalnız mələklərin qanad çaldığı bu yerlərdə mən bu qədər sərbəst gedə bilərdimmi?

A d a . Mələklər hiyləgər ilanların fitnə işlətdiyi cənnətdə də gəzirdilər.

İ b l i s . Qabil, dediklərimi eşitdinmi? Bilik istəyirsənsə, arxamca gəl, ən qəddar düşmənim olan Allahın sənə verməklə bütün həyat boyu səni səadətdən məhrum etdiyi yasaq edilmiş meyvəsiz belə sənə biliyə qarşı ehtiyacını təmin edə bilərəm, dalıma gəl.

Q a b i l . Gəlirəm.

İblisə Qabil gedir.

A d a (onların arxasınca). Of, Qabil! Qardaşım! Qabil!

İKİNCİ PƏRDƏ

BİRİNCİ SƏHNƏ

Sonsuz bir fəza. İblis və Qabil

Q a b i l . Yıxılacağımdan qorxaraq, havanı ayaqlarım altında əzirim və yıxılmayıram.

İ b l i s . Qorxma, bu nəhayətsiz boşluqların hökmdarı olan mənə inan.

Q a b i l . Lakin, ruha inanmaq günah deyilmi?

İ b l i s . Unutma ki, şübhə – ölüm, iman isə həyatdır. Bu, məni saysız mələklər izdihamı qarşısında şeytan adlandırmanın düsturudur. Mələklər isə bu adı, Allahın hər bir əmri qarşısında titrəyən, onun hər bir əmrini fənalıq hesab edərək yerinə yetirəcək qədər alçaq

olduqlarını bilməyən insanlara verirlər. Fəqət mən onlar kimi köləliyə möhtac deyiləm və olmaq da istəməyirəm. Mən indi sənə, doğulduğun kiçik dünyanın dar divarları arxasında milyonlarca dünyalar göstərəcəyəm və bütün şübhə və qorxularınıza qarşı heç bir əzab verməyəcəyəm. Bir gün gələr ki, suyun tərkinə düşmüş insan yanındakı “inan və yüksəl” – deyə söylər, o da suyun tərkilə heç bir fəlakətə uğramadan keçər, gedər. Mən imanı bir qurtuluş şərti kimi tələb etməyirəm. Gəl, bu sonsuz fəzada mənimlə bərabər uç. Mən sənə keçmiş, indiki və gələcək dünyaların canlı tarixini göstərəcəyəm.

Qabil. Allahmısan, şeytanmısan, hər nəsən, anlat mənə!.. Bu nədir? Bu doğrudan da yermidir?

İblis. Sən öz yarandığın yeri, o bir ovuc torpağı tanımayırsanmı?

Qabil. O kiçik dairənin yaxınlığında, efir içərisində maviləşən, gecələr bizim yeri işıqlandıranlara bənzəyən, o çevrə, cənnətimdir? Bəs hamı onun divarları, onun keşikçiləri hamı?

İblis. Hamı? Cənnəti mənə göstərə bilərsənmi?

Qabil. Yox! Mümkün deyil, biz uzaqlaşdıqca yerin dairəsi kiçilir və kiçildikcə də uzaqdan bizə bir ulduz kimi gümüşü işıqlar saçır. Biz günəş şüaları sürətilə irəlilədikcə, o daha da kiçilir və özü kimi saysız ulduzlar arasında itməyə başlayır.

İblis. Sən dünyadan daha böyük aləmlər olduğunu, insandan daha yüksək saysız-hesabsız məxluqatın varlığını və bütün onların da ölümə məhkum olaraq yaşayıb əzildiklərini bilsəydin, nə düşünerdin?

Qabil. Mən, bütün bunlara vaqif olan ağımla iftixar edərdim.

İblis. Ruhun, ilk doğuluşundan ağır və qaba bir vücuda bağlanmışsa, o bildikləri ilə fəxr edir, həmişə daha yeni, daha yüksək biliklərə doğru çırpınır, fəqət bütün bunlarla bərabər yəcnə də ən əhəmiyyətsiz, ən kobud, ən alçaq arzu və istəklərini zorlaya bilməyirsə, həyatda, doğuluşu ilə ölümə məhkum edilmiş saysız ruqlar, hesabsız vüqduqlar yaratmağa doğru sürükləyən alçaqfikirli yalandan zövq alırsa...

Qabil. Ey ruh!.. Mənim ölüm haqqında bildiyim, yalnız onun qorxunc və müdhiş olmasıdır. Ölüm bizim ümumi bir belamızdır. Bunları, ölüm və həyatla minnətdar olduğum anamdan eşitmişəm. Belə isə, mənə ölüm ver, ey ruh! Həyat boyu əzab çəkməyə və məhv olmağa məhkum olanların atası olmaqdan, ölüm daha gözəldir. Məncə həyatda cinayət etməyin ölüm yaratmaqdan heç bir fərqi yoxdur.

İblis. Sən tamamilə ölməzsən; çünki sənə elə bir şey var ki, ölməz və əbədidir.

Qabil. Allah atamın alnını məşum ölüm nişanilə damğalayıb cənnətdən qovmaqla bu acı həqiqəti gizli saxlamışdır. Qoy mənəki bu ölümə məhkumluq məhv olsun, mən mələklər kimi olmaq istəyirəm!

İblis. Mən mələklər rütbəsinə malikəm, sən də mənim kimi olmaq istəyirsənmi?

Qabil. Fəqət, sən kimsən? Mən yalnız sən qüdrətini və önümdə açdığın yeni aləmi görürəm. Mənə göstərdiyin bu yeni aləm mənim dünyaya məxsus əzəmətimi əzir, lakin istək və düşüncələrimin fəvqünə qalxa bilməyirlər.

İblis. Nə qədər məğrur bir istək! Həşərat yurdunu təvazölə bölən məğrur bir istək!

Qabil. Bəs sən... sən mələklərlə yurd bölüşürsən, – sən özün qəmgin deyilmisən?

İblis. Doğrudur, mən qəmginəm. Bura bax, Qabil, doğrusunu söylə, sən də ölməz və əbədi olmaq istəyirsənmi?

Qabil. Elə olmaq lazım gəlsə, mən hər şeydən əvvəl əbədi-liyin nə olduğunu anlamaq istərdim.

İblis. Sən bunu anladın ki...

Qabil. Nə zaman, necə?

İblis. Əzab və əziyyət çəkərək.

Qabil. O zaman əzab və əziyyətlər də əbədi olmalıdır ki?

İblis. Onu biz öyrənəcəyik; yalnız biz deyil, bütün övladın bunu biləcək. Onları burax, bura bax, gör nə aləmdir!

Qabil. Ah, nə gözəldir! Təsvirə gəlməz bir gözəl aləm! Siz, ey ölçü bilmədən artan, böyüyən saysız ulduzlar, deyiniz, qudurmuş sevincə cənnət imzaqlarının şəffaf çayları üzərində axan yarpaqlar kimi, içərisində oynadığınız bu sonsuz mavi boşluqlar nədir və siz kimsiniz? Sizin üçün bir son, bir nəhayət yoxdurmu? Yaxud, siz nəhayətsizliyi ilə ruhu sıxan uzaqlarımı belə sərbəst can atırsınız? Ey böyük yaradan! Tanrılar, allahlar, daha bilmirəm, nələr! Siz nə qədər qəşəng və yaratdıqlarınız nə qədər gözəldir! Mən ya öləcək, ya bütün bu yaradıcılığın sirtini öyrənəcəyəm. Mən bir ovuc əhəmiyyətsiz torpaq belə olsam, fikrim sizi idrak etməyə layiqdir. Ey ruh! Yalvarıram, ya məni öldür, ya onlara baxmaq dilərəm, yüksəyə qaldır.

İblis. Sən onlara yaxın deyilmisən? Dön bax, yeri görə bilir-sənmi?

Qabil. Hamı o? Mən saysız ulduzlardan başqa bir şey görməyirəm.

İblis. Bu tərəfə bax.

Qabil. Görməyirəm.

İblis. Diqqətlə bax: o hələ də parlayır.

Qabil. Oradamı?

İblis. Bəli, orada!

Qabil. Mümkünmü? Mən, gecələri çəmənlərdə və qaranlıq meşələrdə atəşböcəkləri görmüşdüm: onlar üzərində yaşadıkları bu dünyadan daha parlaq idilər.

İblis. Qabil, sən həm dünyalar, həm də atəşböcəkləri görmüşsən, bunların ikisi də parlaqdır, sən bunlar haqqında mənə nə deyə bilərsən?

Qabil. Mən onu deyə bilərəm ki, bunlar hər ikisi özünə görə gözəldir. Mən onu da deyə bilərəm ki, kiçik atəşböcəyinin uçuşu və ölməz səyyarənin sürətli hərəkəti birdir və üzərlərindəki rəhbərlik də eyni dərəcədədir.

İblis. Onlara rəhbərlik edən kimdir?

Qabil. Anlat mənə.

İblis. Səndə ona baxacaq qədər cəsarət varmıdır?

Qabil. Bilməyirəm, sən mənə hələ elə bir şey göstərməmişsən ki, ondan daha böyüyünə baxmağa cəsarətim olmasın.

İblis. Hər şeydən əvvəl, nəyə baxmaq istəyirsən?

Qabil. İndiyə qədər görmədiyim və bəlkə görməli belə olmadığım şeylərə, ölümə... ölümün sirrinə vaqif olmaq istəyirəm.

İblis. Mən sənə əbədləri, ölməzləri göstərdiyim kimi, ölmüşləri də göstərəcəyəm.

Qabil. Göstər!

İblis. Elə isə, haydı, qüdrətli qanadlarımıza hərəkət verəlim!

Qabil. Ah, havanı nə sürətlə yarıq... Ulduzlar birer-birer gözədən itir. Ey yer! Sən haradasan? Mən yerə baxmaq istəyirəm. Mən axı yer oğluyam.

İblis. Yer artıq görünməyir. Əbədiyyət qarşısında o, səndən daha kiçikdir. Lakin sən ona baxmalısən, oraya da qayıdacaqsən. Yerin torpağı – əbədiyyətimizin bir parçasıdır.

Qabil. Biz hara gedirik?

İblis. Keçmiş dünyaların xəyallarına doğru. O dünyalara ki, üzərində yaşadığın yer onun ön kiçik bir qırıntısıdır.

Qabil. Demək, dünya yeni deyildir?

İblis. Hər halda heyatdan gəncdir. Heyat isə səndən, məndən, hətta bizim hər ikimizdən yüksəkdə durandan daha qocadır. Bir çox şeylər var ki, onlar nəhayətsiz və sonsuzdurlar. Lakin o varlıq ki, ibtidası göstərilməyə səy edilirdi, sənə qədər alçaq bir varlıqdır. Bir çox böyüklüklər öz yerlərini düşünülməyəcək qədər kiçik heçliklərə tərk etmək üçün məhv olmuşlar. Çünki heyatda yalnız zaman və məkan dəyişilməz və daimidir. Təbəddülət yalnız torpaqdan yarananların ölümü ilə nəticələnir. Sən onlardan biri olduğun üçün torpaqdan yüksəklərə müvəffəq olmayacaqsən, sən yalnız torpaqdan əmələ gəlmiş şeyləri görə biləcəksən.

Qabil. Torpaqımı dedin? Olsun, lakin unutma ki, məndə hər bir şeyə baxacaq qədər cəsarət vardır.

İblis. Elə isə, irəli!..

Qabil. Ulduzlar nə tez batır! Yaxınlaşdıqca mənə bir dünya qədər böyük görünən o ulduzlar solur və gözədən itirlər.

İblis. Onlar nə qədər kiçilsələr, nə qədər gözədən itisələr də, yenə hərəsi bir dünyadır.

Qabil. Hərəsində bir cənnət vardır, eləmi?

İblis. Bəlkə də elədir.

Qabil. İnsan da varmı?

İblis. Var... İnsan da olmasa, onlardan daha yüksək yaranmışlar vardır.

Qabil. Anamı yoldan çıxaran ilanlardandırmı var?

İblis. İnsan olan yerdə onun olmaması mümkün deyil. Harada insan varsa, orada yoldan çıxaranlar da var. Bir də yaşayış yalnız gəzən məxluqat üçün deyil ki...

Qabil. Ulduzlar arxamızda nə tez batır və sönlür? Biz haraya uçuruq?

İblis. Xəyal dünyasına, ömürlərini keçirmişlər və hələ ölməmişlər aləminə.

Qabil. Getdikcə qaranlıq sıxlaşır, zülmət bizi qaplayır. Bax, artıq ulduzlardan bir əsər qalmadı.

İblis. Lakin, sən hələ də görürsən, deyilmi?

Qabil. Yalnız müdhiş bir qaranlıq! Artıq, bir az əvvəl öz halələri ilə fəzanı işıqlandıran parlaq ulduzlardan, Günəş və Ay əvəzinə qaranlıq içərisində işıldayan tutqun topacıqlardan başqa heç bir şey görməyirəm. Mən orada atəşdən dairələr kimi yanar çevrələrlə yeri xatırladan səyyarələr gördüyüm ki, saçdıqları qığılcımlar içərisində

sanki dərin vadilər, görkəmli təpələr və sonsuz ovalıqlar yaşayırdı, fəqət indi nə qədər qorxunc, nə qədər qara, nə qədər tutqundur!

İblis. Lakin ölümə və ölmüslərə baxmaq istəyirsən, deyilmi?

Qabil. Madam ki, Adəmin işlədiyü günah bütün bizləri ölümə məhkum etmişdir, mən kimsənin yaxa qurtarmayacağı ölümü indidən görmək istəyirəm.

İblis. Bax!

Qabil. Hər tərəf qaranlıq, zülmət!

İblis. Doğru, əbədi bir qaranlıq! Lakin biz onun qapılarını açma bilerik.

Qabil. Bu qocaman qıvrımlarla yüksələn buxar haradandır?

İblis. Gir!

Qabil. Qayıdacağammı?

İblis. Əmin ol! Sən qayıtmasan, bu ölüm aləmini kim doldurar. Buranı sən və sənin övladın doldurmayacaqmı? Keçmiş nisbətə, demək olar ki, bura boşdur.

Qabil. Buludlar qarşımızda qıvrıqlara açılır.

İblis. Həydi, gir!

Qabil. Bəs sən?

İblis. Gir, sən mənsiz bu xəyal aləminə girə bilməzdin. Qorxma, cəsarətli ol!

Buludlar içərisində yox olurlar.

İKİNCİ SƏHNƏ

Ölüm səhnənotu. İblis və Qabil

Qabil. Nə qədər sakit, nə qədər böyük, nə qədər dərin, perişan bir dünya!.. Sonsuz fəzalarda yanan parlaq ulduzlardan daha çox nüfuzə malik bir aləm!.. Lakin nə qədər tutqun, nə qədər perişan bir görkəmi var! Sönmüş, unudulmuş bir günün acı xatirələri kimi nə qədər də sakit durur!..

İblis. Burası ölüm səhnənotu. Sən ölümü görmək istəyirsənmi?

Qabil. Mən ölümün nə olduğunu bilmədən, bu suala cavab verə bilmərəm? Ey böyük yaradan! Mənə yalnız ölümə bitəcək bu həyatı verənə lənətlər olsun!

İblis. Sən atana, anana lənətlər oxuyurmusan?

Qabil. Onlar da mənə oxumuşlar. Onların bilik meyvələrindən yeməsi mənə bu lənətlərdən daha ağır, baha oturmuşdur.

İblis. Sən haqlısan. Sənin bu lənətlərin yalnız haqlı bir qisas, haqlı bir intiqam kimidir. Fəqət, sənin oğlun Yenox, qardaşın?..

Qabil. Onlar mənim bu lənətlərimi ata-anaları ilə, qardaşları ilə, nəhayət mənim özümə bölüşməlidirlər. İrs olaraq aldığımı irs olaraq onlara buraxıram. Ey uçuşan kölgələrin sonsuz və perişan aləmi, ey gah aydın, gah örtülü, fəqət hər zaman kədərli və əzəmətli div xəyalları ilə dolu olan dünya! Söylə, sən nəsen? Sənə nə ad verək? Ölümümü? Həyatımı?

İblis. Həm ölüm, həm həyat.

Qabil. Həm ölüm, həm həyat... elə isə, elə ola bilərsə, bəs onda ölüm özü nə deməkdir?

İblis. Allah indiyə qədər sizə ölümün də başqa bir həyat olduğunu xəbər verməmişmi?

Qabil. Yox, o bizə yalnız bunu xəbər vermiş ki, biz öləcəyik...

İblis. Bəlkə elə bir gün gələcək ki, o özü bu sirri sizə açacaq.

Qabil. Xoşbəxt bir gün!

İblis. Bəli, bəli! Bu sirr, əbədi cəhənnəm əzabları ilə birləşmiş, təsəvvür edilməz üzüntülər içərisində açılacaqdır. Bu elə bir əzabdır ki, hələ doğulmamışlar və yalnız onun üçün doğulacaqların heç birisi ondan qurtara bilməyəcəkdir.

Qabil. Ətrafımızda uçan kölgələr nə qədər böyük, nə qədər əzəmətli və qorxuncdurlar. Onlar, nə mənim indiyə qədər gördüyüm cənnət keşikçilərinə, nə də atam, anam, bacım, qardaşım, arvadım və özüm kimi fanilərə bənzəməyirlər. Onlar, mənim indiyə kimi təsadüf etmədiyim qədər gözəl simaları, xəyali varlıqları, vüqarlı gözəllikləri, nəhayət irişilməz qüdrət və böyüklərilə bütün pərilərdən və insanlardan nə qədər fərqlidirlər. Onlarda nə mələklər kimi qanad, nə insanlarda olduğu kimi görkəm, nə də heyvanlarda olan şəkil yoxdur. Onlar yer üzündə yaşayan canlıların bütün gözəlliklərini, bütün əzəmətlərini, bir sözlə, bütün müsbət cəhətlərini özlərində topladıqları halda təklikdə onların heç birisinə bənzəməyirlər... Bunlar da mı bir zaman yaşamışlar?

İblis. Vaxtilə yaşamışlar.

Qabil. Harada?

İblis. Sənin indi yaşadığın yerdə.

Qabil. Nə zaman?

İblis. Sənin indi yer adlandırdığın o böyük aləmə sahib olduqları zaman.

Qabil. Orada ki, birinci məxluq mənim atamdır.

İblis. Doğrudur. Sizlərdən ən birinci odur. Fəqət o, bu gördüklerinin ən axıncısı olmağa belə layiq deyildir.

Qabil. Bəs, bunlar kimdir?

İblis. Bunlar bütün fənilərin düşəcəyi hala düşmüşlər.

Qabil. Əvvəl nə idilər?

İblis. Sənin öz gələcək övladına nisbətə tutduğun mövqeyin yüksəkliyi qədər Adəmdən yüksək, ağıllı və düşüncəli canlılar.

Qabil. Heyhat!.. Bütün bunlara baxmayaraq onlar yenə də məhv olub yer üzündən silindilər. Eləmi?

İblis. Bəli, sənin bir zaman silinəcəyini kimi, onlar da öz yerləri üzündən silindilər.

Qabil. Lakin sən deyirdin ki, onlar da mənim indi yaşadığım yerin üstündə yaşayırmışlar.

İblis. Doğrudur.

Qabil. Demək, yer indi dəyişilmişdir. Məncə mənim yaşadığım yer, onlara layiq yer deyildir.

İblis. Doğrudur. O zaman bu yer başqa bir gözəlliyə malik idi.

Qabil. Bəs gözəlliyini nə üçün itirdi?

İblis. Bunu məndən deyil, ondan sor!..

Qabil. Lakin o, bunu necə edə bildi?

İblis. Yer üzünü dəyişən təbiət qüvvələri sayəsində... Bura bax, keçmişin acı xatirələrinə tamaşa et!

Qabil. Keçmişin xatirələri dəhşətlidir!

İblis. Fəqət, bir həqiqətdir. Bax, indi qarşında heykəl kimi duran o kölgələr, bir zaman sənin kimi nəfəs alır, sonin kimi yaşayırdı.

Qabil. Mən də mi onlar kimi olacağam?

İblis. Bu suala qoy, sizi yaradan cavab versin. Mən səndən qabaqqların nə hala düşdüklerini sənə göstərdim. Bax gör, əgər bu sənə ağır gəlsə, öz yerinə, öz gündəlik zəhmətlərinə doğru qayıt... Sən buraya salamat gəldiyin kimi, salamat da qayıdacaqsan.

Qabil. Yox, mən getməyirəm, mən burada qalacağam.

İblis. Çoxmu qalacaqsan?

Qabil. Bütün ömrüm boyu... Onsuz da mən buraya dönməliyəm. Yerdə üzüntülər içərisində yaşamaqdansa, birdəfəlik burada qalmaq istəyirəm.

İblis. Yox, bu mümkün deyil. Burası həqiqətlərin xəyala döndüyü bir aləmdir ki, sən ona bir varlığa baxır kimi baxmayırsan. Burada qalmaq üçün, sən də onlar kimi ölüm qapılarından girməlisən.

Qabil. Onlar hansı qapılardır?

İblis. Mənim qapılarım... Sən yerə dönməlisən. Sən burada, bu ölüm aləmində yalnız mənim vasitəmlə nəfəs alırsan. Nə qədər ki, vaxtın çatmamışdır, burada qalmaq fikrinə düşmə!..

Qabil. İndi bunlar yerə qayıda bilməzlərmi?

İblis. Yox, bu yer artıq onların deyil. Odlu, zəhərli bələlər onu o qədər dəyişdi ki, tanıdığın o qədər böyük yer üzərində, bunların tanıya biləcəyi bir atomun belə tapılması gücdür... Yerin ondakı halı... Bilsən, o zaman yer nə qədər gözəl idi!..

Qabil. O indi də gözəldir. Mən üzərində çalışdığım torpağa düşməndeyiləm. Mənim düşmənciliyim, mənə bəxş etdiyi və ya mənim ondan aldığım bütün gözəl nemətlərin əmək bahasına əldə edilməsinə, bilik həvəsilə qovularkən onu söndürmək üçün gücsüz olduğuna və nəhayət, yer üzündə məni həyat və ölüm qarşısında titrədən qüvvəyə qarşıdır.

İblis. Üzərində yaşadığın dünyanın indiki halını görürsən, lakin onun əvvəlki halını təsəvvür belə edəməzsən.

Qabil. Bunlar nədir? Bu, keçilməz meşələr hakimi vəhşi heyvanlardan dəfələrlə böyük və dəhşətli divlər, bu gözləri cənnət keşikçilərinin odlu qılıncları kimi yanan, bədənləri cənnət divarlarından daha böyük, daha əzəmətli olan bu xəyallar nədir?

İblis. Bunlar sənin gördüyün mamontlar kimi heyvanlardır. Üzərində yaşadığın torpağın qalın qatları altında saysız-hesabsız belə qorxunc vücutlar yatır.

Qabil. Yerdə bunlardan daha yoxdur.

İblis. Yoxdur; əgər bunlar indi də yaşasaydı, əgər siz həyatda bunlarla mübarizə etmək məcburiyyətində olsaydıq, hər zaman başınız üzərində duran lənətlərin məhvinə səbəb olardınız. Onların yaşaması, sizin tezliklə məhv olmanız deməkdir.

Qabil. Biz onlarla vuruşmazdıq. Mübarizə zərurimidir?

İblis. Sən, sizi cənnətdən qovanın sözlərini unudursan. "Qadağan olunmuş ağacın meyvələrindən yeyən hər bir canlıya ölüm, dərd, ələm, azar və mübarizə" – bu onun öz sözləridir.

Qabil. Heyvanlar ki, bilik meyvələrindən yeməmişlər?

İblis. Allah deyir ki, heyvanları insanlar üçün, insanları isə özü üçün bir yem olaraq yaratmışdır. Siz həyatda heyvanların sizdən daha bəxtiyar olmasına dözməzdiniz.

Qabil. Bədbəxt zavallılar! Siz də Adəmin oğulları kimi, xəberiniz olmayan bir günaha qurban oldunuz. Ölümədən başqa bir şey verməyən bilik meyvələri, sizi də, dadmadığınız halda, bizim günümüze saldı. Hətta o meyvə də bizə qarşı yalançı çıxdı. O bizə, bilik deyə öz yalançı vədini ölüm kimi müdhiş bir qiymətə satdı. Fəqət onun əvəzində indi biz nə bilirik, nə?

İblis. Ən yüksək biliyi, ölüm, özü sizə verəcəkdir. Bu gün fanilər üçün ölüm zəruri və qətidir. Demək, o meyvə sizi bu qədər qəti bir şeyə çatdırmış. Yox, sən haqsızsan, yasaq edilmiş meyvə ölümlü olsa da, hər halda yalançı deyildir.

Qabil. Anlaşılmaz, pərişan aləm!

İblis. Sənin hələ saatın çatmamışdır: maddə, ruhu bütün tək-milliyi ilə anlaya bilməz. Lakin sən belə dünyaların da mövcud olduğunu öyrədin.

Qabil. Mən ölüm haqqında əvvəl də bu qədər bilirdim.

İblis. Fəqət, ölüm sələnəti haqqında heç bir məlumatın yox idi.

Qabil. O mənim üçün yenə də anlaşılmaz qaldı.

İblis. Bir gün olar ki, onu da anlarsan.

Qabil. Əgər bu sonsuzluq, bu mavilik olmasaydı, cənnət çaylarında axan sulara oxşada biləcəyim bu hüdudsuz boşluq içərisində ağır kimi görünən bu lacivərdi maye nədir?

İblis. Bu lacivərdi boşluğun, zəif olsa belə, bəzilərini hər halda yer üzündə tapmaq olar. O, sənin övladının sahillərini oturaq edəcəyi dənizlərin, mühitlərin kölgəsidir.

Qabil. O lacivərdi sular dünyası!.. Günəş kimi yanır! Şəfəqlər içərisində oynar kimi görünən o nəhənglər nədir?

İblis. Yerdə gördüyün əjdahaların xəyalı.

Qabil. Bu saçaq yallı uzun ilan, əcaib başını uçurumlar dibindən, cənnətdəki sidr ağaclarından daha yüksəklərə qaldırmış bu göylərə kəmərlənən olacaq qədər uzun ilan... Görəsən bir zamanlar cənnətdə nazlanan, bilik ağacının dibindəki sərinliklərdən zövq alan o ilandamı belə idi?

İblis. Onu, onun yoldan çıxardığı Həvva daha gözəl tanıya bilər.

Qabil. Dəhşət! Fəqət o ilan çox gözəl imiş!

İblis. Sən onu görmədinmi?

Qabil. Mən elə sürünənlərdən çox görmüşəm. Lakin o anamı yoldan çıxaran ilanı bir kərə də olsun görmədim.

İblis. Atan da görməmişmi?

Qabil. İlan atanı yoldan çıxarmadı, təkəcə anamı yoldan çıxardı.

İblis. Ah, məsumluq! Səni və sənin övladlarını yeni və qeyri-adi bir şeylə həyəcana gətirəcək qadının, cildini dəyişmiş bir ilan olduğunu unutma.

Qabil. Lakin sənin, sənin bu məsləhətin çox gecikmişdir. İlanlar artıq qadınları heç bir şeylə aldatmazlar.

İblis. Yanılırsan, hələ kişilərin – arvadları və arvadların – kişiləri maraqlandıraraq aldada biləcəkləri çox şeylər vardır. Unutma!.. Mən sizin yaxşılığınızı istədiyim üçün bu məsləhətləri verirəm. Mən bütün bunları öz zərərimə edirəm. Sizlərdən kimsə bu məsləhətlərə əməl etməyəcək.

Qabil. Mən bunu anlamayıram.

İblis. Daha yaxşı! Sən və sənin dünyan, ikiniz də çox gəncsiniz! Sən özünü cani və bədbəxt hesab edirsən, deyilmi?

Qabil. Yox, bir cani yox... Fəqət mən doğrudan da bədbəxtəm.

İblis. İlk insanın ilk oğlu! Ələmlər, dərdlər və günahlar içərisində yaşamaq sənin nəсібindir. İndi sənə bədbəxt kimi görünən bu günlər, beş gün sonra keçirəcəyin günlərə nisbətən bir bəxtiyarlıq olacaq kimi, övladının görəcəyi günlərə görə bir cənnət səadəti qədər şirin olacaqdır. Gedək, qayıtmaq vaxtıdır.

Qabil. Sən məni buraya yalnız bunları göstərmək üçün mü gətirdin?

İblis. Sən ki daim bilmədiklərini bilmək üçün çırpınır və daim yeni biliklərə doğru uçurdun.

Qabil. Doğrudur, lakin bu bilik səadətə doğru bir yol ola bilməydi...

İblis. Əgər səadət bilikdə isə, onda demək olar ki, sən tam bir bəxtiyarsan.

Qabil. Allah, "bilik ağacına toxunmayın" – deyə verdiyi əmrə nə qədər haqlı imiş!

İblis. Əgər o, bu məlun ağacı göstərməsəydi daha yaxşı olardı. Fənalığı bilməmək, fənalığa düşməkdən qurtarmaz. Fənalıq daha qəvidir.

Qabil. Yox, bu doğru deyil, mənim sevdiyim yalnız yaxşılıqdır.

İblis. Kim onu sevməyir ki? Fənalığı kimsə sevməz.

Qabil. Lakin səninlə gördüyümüz bu sansız dünyalar, ölüm zülmətinə cümmədiqca fənalığı duymazlar. Onlar o qədər gözəldirlər!

İblis. Sən onları yalnız uzaqdan gördün.

Qabil. Məncə, yalnız uzaqlıq onların gözəlliyini əskildə bilərdi. Yaxınlaşdıqca onlardakı gözəllik təsvirə sığmaz bir hal alır.

İblis. Eləmi? O zaman sən dünyadan daha gözəl zənn etdiyən şeyə yaxlaş və diqqətlə bax, gör nə görərsən?

Qabil. Mən bunu etmişəm. Yaxınlıq onun gözəlliyini daha da artırır.

İblis. Yox, yanırsan. Burada incə bir göz aldanışı var ki, sən onu seçə bilməyirsən. Sən bu saat kimin haqqında düşünürdün?

Qabil. Mən bacım Adanı düşünürdüm. Bütün ulduzlar, axşam qaranlığı altında yanan göylərin gözəlliyi, gecələrin sakitliyi, dan yerinin qızartısı, hər gün arxasınca göz yaşı tökdüyüm və sanki onunla bərabər buludlara gömüldüyüm günəşin batması, meşələrin kölgəli mənzərəsi, gecələr cənnəti qaranlıq bürüyərkən mələklərin komandası ilə sevgi qəzəli oxuyan quşların səsi, daha bilməm nələr... nələr... Bir sözlə, bütün bunlar bir yerə toplaşsa belə, yenə də Adanın gözəlliyi qarşısında heçdən başqa bir şey olmazlar. Göylər, yerlər belə mənim gözlerimi Adanın gözəlliyindən çevirə bilməzlər.

İblis. Anlamayıram. Elə dilbər bir gözələ malik olan insan bədbəxtəm deyərmi? Elə isə nə üçün sən özünü bədbəxt hesab edirsən?

Qabil. Nə üçün yaşayıram? Budur səbəb... Sən özün bəs nə üçün bədbəxtsən? Niyə bütün yaşayanlar bədbəxtdir? Hətta yaranın özü belə xoşbəxt ola bilməz. Məhv etmək üçün yaratmaq nə qədər kədərli, nə qədər mənasız bir əmək!.. Atam deyir ki, o qadırdır, bəs yer üzündəki bu zülm, fəsad, bu fənalıq nə üçündür? Mən bu barədə atama verdiyim bütün suallara yalnız bir cavab alıram. O deyir ki, fənalıq pisliliyə doğru bir yoldur. Nə qədər müdhiş, həm də nə qədər gülünc bir yol!.. Yadımdadır, bir dəfə qarşımda bir quzunu ilan zəhərlədi. Zavallı quzu əzab içərisində əl-qol atdıqca, anası acı şikayətlərlə mələdi. Atam onun yarasına bir çox otlardan düzəltdiyi məlhəmdən qoydu. Ölüm pəncəsində çapalayan zavallı quzu, sanki bundan yeni can aldı. Az keçmədən o qalxdı və anasının məmələrindən yapışdı. Qoyun, balasını sonsuz sevinclərlə yalayarkən, atam deyirdi ki, gördünmü, oğlum, ilanın zülmü nə qədər böyük bir pislilik doğurdu?

İblis. Bəs sən ona nə cavab verdin?

Qabil. Mən heç bir söz demədim. Adam olduğu üçün etiraz edə bilmədim. Lakin, məncə o əzabı çəkdirib yenidən belə qısa bir həyat verməkdənsə, ilan onu çalmasıydı, daha yaxşı olardı. Mən o zaman da bu fikirdə idim.

İblis. Lakin sən deyirdin ki, dünyada ən çox sevdiyin, səninlə bir döşdən süd əmən və indi sənün uşaqlarını öz döşlərilə əmizdirəndir.

Qabil. Yenə deyirəm: Adasız mən nə ola bilərdim?

İblis. Nə ola bilərdin? Mən olduğumdan.

Qabil. Sən sevgiyə yabançısan.

İblis. Bəs sən Allahın! Səncə onun sevdiyi bir şey varmı?

Qabil. Atamın dediyinə görə o bütün yaranmışları sevir. Fəqət etiraf edə bilmədim, mən bunu görməyirəm.

İblis. Ona görə də, sevginin mənə yabançı olub-olmadığını sən mühakimə edə bilməzsən. Elə böyüklük və ümumilik var ki, bütün başqa şeylər onun qarşısında, gün qabağında qalmış qar kimi əriyir.

Qabil. Qar kimi? Bu nə deməkdir?

İblis. Övladının çəkəcəklərini görmədiyən üçün sevin!.. Borandan, qışdan xəbərsiz, isti göylərdən zövq al!..

Qabil. Fəqət sən öz taylarından heç birisini sevməyirsənmi?

İblis. Sən özünü sevir misən?

Qabil. Sevirəm, lakin o həyatımı zینətləndirən, o həyatımdan daha qiymətli olan Adanı sevdiyim qədər yox...

İblis. Sən onu, Həvvanın bir zamanlar cənnət almasına qarşı olan məftunluğu ilə sevir sən. Fəqət onun bu gözəlliyi solacaq və sənün ona qarşı olan məhəbbətin bütün başqa istəklər kimi söncəkdir.

Qabil. Anlamayıram. Nə üçün onun gözəlliyi solmalı imiş?

İblis. Onu zaman solduracaqdır.

Qabil. Zamanı solduracaq, dedin? Halbuki, günlər keçir, zaman dolanır, lakin yenə də buna baxmayaraq, Adəm və Həvva, mələklər qədər və bacım qədər olmasa da, hər halda gözəldirlər.

İblis. Zaman onları amansızca dəyişdirəcəkdir.

Qabil. Nə qədər acı bir zəruriyyət! Lakin mən Adadan soyuyacağımı zənn etməyirəm. Məncə onun gözəlliyi solmamalıdır, çünki bu məndən artıq Allahın özü üçün ağır olar.

İblis. Mən sənə acıyıram, çünki sən çox keçmədən məhv olacaq bir şeyi sevir sən.

Qabil. Mən də sənə acıyıram: sən heç bir şeyi sevməyirsən.

İblis. Bəs sənın qardaşın... Sən onu sevirsənmi?

Qabil. Sevirəm, həm də çox sevirəm.

İblis. Onu Allah və sənın atan o qədər sevirilər ki...

Qabil. Mən də sevirəm.

İblis. Nə qədər mədhə layiq və müti bir adamsan...

Qabil. Mütimi?

İblis. Bəli, müti... Habil, Həvvanın ilki olmadığı halda, uşaqlıqdan bəri onun ən çox sevdiyi bir adamdır.

Qabil. Nə olar ki! İlan Həvvanın birinci, o isə ikinci sevgisidir.

İblis. Adəmin də sevgili oğlu odur.

Qabil. Bu da mənım üçün bir sıxıntı ola bilməz. Adəmin sevdiyi bir adamı mən sevmə bilmərəmmi?

İblis. Sizin mərhəmətli və səxavətli Allahınız Yəhvanın da ona qarşı olan baxışları nəvaziş və məhəbbətlə doludur.

Qabil. Mən Yəhvanı görməmişəm, onun baxışlarından da xəbərim yoxdur.

İblis. Mələkləri necə, heç onları görə bilirsənmi?

Qabil. Çox az.

İblis. Sən indiyə qədər onların Habillə qarşı əlaqələrini sevməliydin. Onun bütün kəsdiyi qurbanlar, böyük məmnuniyyətlə qəbul olunur.

Qabil. Mən buna çox şadam. Anlamayıram, bu sözlərin mənası nədir? Nə məqsədlə sən mənımlə belə danışırsan?

İblis. Çünki bu barədə çox, həm də lap çox düşünürəm.

Qabil. Bu doğru olsa belə, mənı... (*Həyəcanla dayanaraq.*) Ey ruh!.. Biz sənınlə yerdən çox uzaq bir mühtdəyik. Yerdən danışmağın mənası nədir? Sən mənə görmədiyim bir çox şeylər göstərdin. Sən mənə vaxtilə bizim bu dünyada yaşamış, indi isə yalnız buludlardan ibarət olan babalarımızı göstərdin, sən mənə bu nəhayətsiz fəza içərisində itəcək qədər kiçik dünyamızın ətrafını sarmış ələmləri göstərdin. Sən mənə bu dəhşətli ölüm səltənətində sayısız-hesabsız qorxunc xəyallar göstərdin. Sən mənə çox-çox şeylər göstərdin. Fəqət bu hamısı deyil. Mən Allahın və ya sizin məkanınızı görmədim. Mən sizin yaşadığınız yeri görmək istəyirəm. O haradadır?

İblis. Burada, bütün bu göz işlədikcə baxılan sonsuz fəzada...

Qabil. Hər halda hər ikinizə məxsus müəyyən bir oturmaq, müəyyən bir məkan var ki, mən onu görmək istəyirəm. Buna mən-cə hər kəs malikdir. Yerdə insanlar yaşayır, gördüyüm bu sayısız

ələmlərdə də yaşayanlar vardır. Hər yaradılmışın bir yeri və bir məkanı olmazsa yaşaya bilməz. Hətta, nəfəs almayanların belə bir məkana malik olduqlarını özün demədinmi? Elə isə demək sizin də bir məkanınız olmalıdır. Siz ikiniz bir yerdəmi yaşayırsınız?

İblis. Biz bir yerdə yalnız səltənət sürürük. Yaşayışımız isə bir-birinə bənzəməz.

Qabil. Ah, ikinizdən biriniz olmasaydı, nə yaxşı olardı. Bəlkə onda məqsəd vəhdəti – əbədi çarpışan qüvvələri birləşdirə bilərdi. Mən düşünürəm, bəlkə də hələ anlamaq üçün çox düşünəcəyəm. Əcəba, sizi bu sonsuz dühaları çarpışdıran nədir? Siz ki hər şeydə qardaşsınız.

İblis. Siz, bəs siz özünüz Habillə beləcə qardaş deyilmisiniz?

Qabil. Biz qardaş, qardaş qalacağıq. Halbuki, siz ölməzlərsiniz. Siz bizə bənzəməməlisiniz. İki əbədi və ölməzin düşmənliliyi nə deməkdir? Dünyanı göz yaşları deryasına qarq edən bu çarpışma nə üçündür?

İblis. Hakimiyyət üçün.

Qabil. Hakimiyyətmə? Siz ki əbədisiniz?

İblis. Doğrudur.

Qabil. Bu mavi dərinliklər, bu efirli göylər əcəba sonsuz deyilmi?

İblis. Sonsuzdur.

Qabil. Bəs nə üçün bu sonsuz ələm içərisində siz hakimiyyət üçün çarpışırsınız? Burası sizə darlıqımı edir?

İblis. Biz hər ikimiz burada hökmdarıq.

Qabil. Lakin aranızda gedən bu çəkişmə sizdən birinizi bizim başımıza belə yağdırmağa məcbur edir.

İblis. Səncə bu belanı yağdıran kimdir? Mən, ya o?

Qabil. Sən!.. Sənın əlindən yaxşılıq gəlməzmi?.. Gələr, fəqət özün etmək istəməyirsən.

İblis. Yaxşılıqımı? Qoy bunu o yapsın. Hər kəs işinə məşğul olmalıdır. Sizi mən yaratmadım, o yaratdı, o da nazınızı çəkməlidir.

Qabil. Madam ki, bizi o yaratmışdır, madam ki, mən onun oğluyam, mənı ona təqdim et, onun yaşadığı yeri mənə göstər!..

İblis. Mən bunu edərdim. Mən hər ikimizin yerini sənə göstərə bilərdim. Fəqət bir gün gələcək ki, onlardan biri, onsuz da həmişəlik sənın üzünə açıq olacaqdır.

Qabil. İndi mümkün deyilmi?

İblis. Sənin fəni düşüncən, bu gün gördüklərinin bir azını belə əhatə etməyə müqəddir deyildir. Bu halla sən əsrəramı vəqif olmaq istəyirsən? İki başlanğıcın böyük ipostasına, onların gizli taxtına hakimmi olmaq istəyirsən? Zavallı torpaq! Cəsarətinə aldanma, bu istəyin sonu ölümdür.

Qabil. Qoy olsun... Ölüm bahasına olsa da bilmək istəyirəm.

İblis. Doğrudan da ilana aldanan Həvvanın oğlusan! Lakin bu ölüm mənasız olacaqdır.

Qabil. Nə üçün? Bəs ölüm bu sirri açmayacaqmı?

İblis. Yox, ölüm ancaq bir giriş, bir başlanğıc ola bilər.

Qabil. Demək ölüm, hər halda idraka doğru bir yoldur. O bizim indikindən daha artıq mərifətli olmağımız üçün bir keçid kimidir! Elə isə ondan bir o qədər də qorxmayıram.

İblis. Bu onu göstərir ki, Adəmin nəslini artıracağıın dünya üzünə qayıtmaq vaxtıdır. Qayıt, Qabil, qayıt!.. Səni və sənin övladının üzüntülər içərisində yemək, içmək, sevmək, yaşamaq üçün titrəmək, işləmək, gülmək, ağlamaq, yatmaq və bütün bunların nəticəsi olan ölüm gözləyir.

Qabil. Qayıtmaq?.. Sən bu buludlar arasında məni yalnız bu sözləri demək üçün mü gözdürürdün?

İblis. Sən daima biliyə qoşur, daima yeni məlumatlar arxasınca uçurdun. Oxu, oxu bu biliklər dastanını və özün dərk et!

Qabil. Heyhat! Mən artıq bir heç olduğumu dərk edəyəm.

İblis. Bu məhdud insan biliyinin dəyişməz bir yekunudur. Get, bildiklərini övladına öyrət, öz təcrübələrini onlara da ver, bununla sən, onları bir çox əzablardan qurtara bilərsən.

Qabil. Böyük, məğrur ruh! Sən qadirsən, lakin sənə də bir əmr edən var.

İblis. Yox! And içirəm, yalnız onun səltənət sürdüüyü göylərə and içirəm, bizə müti olan bu saysız ələmlərə, bu hesabsız həyatlara, yox! O qalibdir, fəqət mənə hakim deyil. Bütün həyat onun qarşısında titrəyir. Fəqət mən... yox! Mən, əvvəl göylərdə vuruşduğum kimi, yenə də onunla çarpışıram. Dayanmadan yeni dünyalar, yeni kainatlar, yeni göylər, yerlər, yeni saysız məxluqat yaranaçaq, məhv olacaq. Fəqət, ya o məni və ya mən onu parçalamayınca mübarizədən yorulmayacağam. Yox. Bu ola bilməz, əbədiyyətin və bizim getdikcə qüvvələnən qarşılıqlı düşmənliyimizin sönməsi mümkün mü? O qalibdir, öz qələbəsilə də məni bir bəla adlandırdı. Fəqət o, özü bəla deyilmə? Əgər qələbə mənim tərəfimdə olsaydı,

bu gün daşdığıın bu adı, o daşığıacağıdı. Budur, sizə, hələ üç gün əvvəl dünyaya gəlmiş qədər gənc olan sizlərə etdiyi mərhəmət, göstərdiyi yaxşılıq göz önündədir.

Qabil. Bəli! Göz yaşları qədər acı yaxşılıq.

İblis. Qayıt, qayıt öz yerinə, onun bəxş etdiyi səmavi sədəqlərin hamısından dad! Onlardan qorxma, eyilik və fənalıq tanrısı onları elə yaratmamışdır. Zülm və mərhəmət, hər ikisi özü-özlüyündə bir həqiqətdir. Verdiyi nemətlərə qarşı ona "adildir" deyiniz. Əgər ondan fənalıq görsəniz, əsil mənbəyini aramadan "bu şeytan işidir" – deyə məni haqsız töhmətləndirməyin. Bilik ağacı sizə yeganə bir şey vermişdir ki, o da sizin idrakınızdır: bu idrakınız, düşüncə və hissilyata zidd olaraq inanmağa məcbur edən o müstəbidin qəzəbli əmrləri qarşısında titrəməsin. Düşün və səbr et! Zahiri boşluq və heçlikləri görməmək üçün mənlilyində yüksək bir mənevilyyat yarat! Özündəki dünya duyğularını qır, ruhani əzəliyətə qovuş!

Yox olurlar.

ÜÇÜNCÜ PƏRDƏ

BİRİNCİ SƏHNƏ

Cənnət yaxınlığıında bir yer. Qabil və Ada

Ada. Səssiz yürü, Qabil!

Qabil. Yaxşı, lakin nə üçün?

Ada. Oğlumuz sərv ağacının altında yatır.

Qabil. Yenə onun altında yatırımsan? O ağac heç mənim xoşuma gəlməyir. Çox uğursuz ağacdır. Sanki onun budaqlarından, kölgəsində yaşayanların taleyi üçün göz yaşları tökülür.

Ada. Lakin çox qollu-budaqlı olduğu üçün altı – gecə qədər qaranlıq, dərin kölgələr qədər sərin olur. Sanki yalnız altında yatanları günəşdən qorumaq üçün yaranmışdır.

Qabil. Bəli... sən və əbədi bir yuxu ilə yatanları... Gedək onun yanına, (uşağa yanaşır) nə qədər gözəldir! Yanaqları yanır! Altına səpilmiş güllərdən daha qırmızı olan yanaqları nə qədər sevimlidir?

Ada. Bir bax, yarı açılmış dodaqlarında nə qədər incə və xoş bir gülüş var! Yox, öpmə, oyanar. Yuxusunu almışdır, lakin oyatmağa adamın ürəyi gəlməyir.

Qabil. Doğrudur, mən özümü saxlamalıyam. Yat, gözəl yavrum, incə dodaqlarındaki gülüşlərinlə yat!.. Özü kimi gənc dünyanın sevimli yavrusu, uyu! Sən indi məsumluq və bəxtiyarlıq saatlarını yaşayırsan. Sən yasaq olunmuş meyvələrdən dərmədiyin kimi, öz fəlakətindən də xəbərsizsən. Sənin və mənim işləmədiyimiz bir günahın acı cəzası sənə də aiddir. Hələlik sakit qəlbinlə yat! Qara, titrək kirpiklərinin altındaki yanaqlar nə qədər də qızarmışdır! Bir bax, xumarlanmış gülüşləri, başı üzərində titrəyən sərv yarpaqlarının arasından görünən lacivərdi hava qədər gözəldir. Dodaqlarındaki gülüş, sanki yuxulu gözləri qarşısında dikələn cənnət haqqındaki şirin xəyallarından doğur... Uyuyur və düşünür – nə düşünür? Cənnətimi? – Talesiz çocuğum, uyu və düşün! Cənnət – bir xəyaldır! Şirin xəyal! Artıq ona kimse nail olmayacaqdır.

A da . Qabil, əzizim, uşağın başı üstündə keçmişləri düşünmə! Keçmişin dərini çəkməklə özünü yorma... Ömür boyu əldən çıxmış cənnətin dərini çəkməkdən nə çıxar? Bir başqasını yaratmaq olmazmı?

Qabil. Başqasını? Harada?

A da . Harada istərsən. Sən mənimlə olduqca, mən cənnətsiz də bəxtiyaram. Mənim ərim, oğlum, bacım, qardaşım, atam, anam yoxdurmu? Anamızı bir həyatımızla minnətdar deyilikmi?

Qabil. Biz ona öz ölümümüzlə də minnətdarıq...

A da . Ah, Qabil! Bu gün gəzdiyən o məğrur ruh səni daha artıq kədərləndirmişdir. Mən, onun göstərəcəyi gözəl dünyalar, ölmüşlər və yaşayanlar dünyasının son qalıqları səni sakitləşdirər, beynini yeni biliklərlə doyurar, deyə düşünürdüm. Lakin o sənə daha artıq dərd, qayğı və kədər vermişdir. Fəqət bütün bunlarla bərabər, səni mənə belə tez qaytardığı üçün ona təşəkkür etməyə hazırım.

Qabil. Bu qədər tezmi, deyirsən?

A da . Bəli, səndən ayrıldığıqam dəqiqədən yalnız ikicə saat keçmişdir, günəş hesabı, ikicə saat.

Qabil. Sənin vaxtları ölçdüyün bu günəşə mən tam yaxından baxdım. Mən vaxtilə bu günəşdən işıq alan və bir daha işıqlanmayacaq dünyalar gördüm, mən bütün ömrü boyu günəşdən xəbərsiz olan bir çox kainatlar gəzdim və elə zənn etdim ki, mənim bu səyahətim illər çəkdi.

A da . İllər yox, bəlkə saatlar.

Qabil. Demək o, doğrudan da vaxtı öz gördükləri ilə ölçür: sevinc, ya ələm, əzəmət, ya heç... Mən ölməzlər arasında dolaşar-

kən, o sönmüş ulduzlara baxarkən, bütün bu sonsuz əbədiyyəti gözlərim önündə görərkən, sanki özüm də o əbədiyyət içərisində yaşadım. Lakin indi... indi mən yenə bir ovuc torpaq, nəhayət, bir heçəm, heç... Onun dediklərinin hamısı doğrudur.

A da . Yox, o sənə yalan demişdir. Böyük Tanrı bizə belə demədi.

Qabil. Demədi, fəqət əslində bir heç olaraq yaratdı. O bizi cənnətlə aldatdı. O bizə əbədiyyət vədləri ilə şirin dillər tökdü. Torpaqdan yaratdı, indi də torpağa döndərir. Fəqət söylə, nə üçün? Bütün bunların səbəbi nədir?

A da . Özün bilirsən, atamın işlədiyi günah.

Qabil. Bəs biz nə üçün bilməyirik? O günahkardır, qoy özü ölsün.

A da . Sən yaxşı danışmayırsan, Qabil, bunlar sənin sözün deyil. Bunlar səninlə gəzənin sözləridir. Mən atamın, anamın yolunda bu saat ölümə hazırım.

Qabil. Əgər bir ölümlə, bir qurbanla bu doydurulmaz achiq doysaydı, əgər qarşımızda yatan bu günahsız yavru, ondan törəyəcək milyonlarca məsum çocuqlar ölüm və işgəncə nə olduğunu dadacaq olmasaydılar. Əgər bir ölümlə bütün bu dediklərim bağışlanıla bilsəydi...

A da . Kim bilir... bəlkə də bir zaman bir qurbanla bütün Adəm övladı bu sonsuz əzablardan qurtulacaq?

Qabil. Qurtarmaq... Bir başqa qurban hesabına bağışlanmaq... Nə üçün mən başqasının işlədiyi günaha qurban olmalıyam? Nə üçün mən, yalnız bilik ehtiyacından doğan, xəbərim belə olmayan, bu anlaşılmaz, adsız günahdan qurtulmaq üçün bir başqasından imdad gözləməliyəm?

A da . Günahsız olduğunu söyləyirsən, fəqət danışdığın hər kəlmə bir küfrdür.

Qabil. Elə isə məndən əl çək.

A da . Yox, Allah özü belə səndən əl çəksə, mən səndən əl çəkmərəm!

Qabil. Bu nədir?

A da . Mehrabdır, Habil qoymuşdur. O, səninlə birlikdə Allaha qurban vermək istəyir.

Qabil. Lakin mənim buna razı olduğumu ona kim dedi? Onun qorxudan başqa heç bir pərəstiş və hörmətə malik olmayan bu şəxsi dualarına şərək olmağa razı olduğuma kim söz verdi? Mənə mehrab

lazım deyil. Mənim, onun üzərində Allah üçün qurban deyə yandıracaq heç bir şeyim yoxdur.

A d a. Allaha üreklə verilən hər bir qurban qəbul olunur. Bir şeyin yoxsa çiçək yandır, meyvə yandır.

Q a b i l. Mən, lənətlərə boyun əyərək gccə-gündüz, qan-tər içərisində işləyirəm. Məndən daha nə istənilir? Öz əməyim sayəsində qazandığım bir parça çörək üçün olan bu mübarizələr içərisində qulaqlarımı sallamalıyam? Bir torpaq olduğum üçün nəticədə torpaq olacağımdan, qara çamurlar içərisində süründüyümə təşəkkür mü etməliyəm? Mən nəyəm? Heç və bir heç olduğum üçün də bu qədər əziyyətə razı olduğumu göstərmək üçün yalanımı deməliyəm? Tövbə etmək... fəqət nədən? Atamın işlətdiyi günahlardan mı? Fəqət bu günahlar, bizim çəkdiyimiz əzablarla və əsrlər boyu çəkəcəyimiz müsibətlərlə təmizlənməzmi? Nə qədər də şirin yatır... Zavallı çocuq bilməyir ki, milyardlarca övladının keçirəcəyi ağır günlərin rüşeymlərini özündə bəsləyir. Məncə, onu bu talelə yaşamaqdansa, götürüb daşa çırpıb məhv etmək daha yaxşıdır.

A d a. Aman Allah!.. Toxunma ona!.. Bir düşün, o sənənin balandır, Qabil.

Q a b i l. Qorxma, göylərin işıqlarına and olsun ki, mən onu yalnız öpmək istəyirəm.

A d a. Sözlərindən döhşət yağır!

Q a b i l. Mən deyirdim ki, ölmək, bu əzablar içərisində yaşamaqdan, milyonların göz yaşları içərisində can çəkməsinə səbəb olmaqdan daha yaxşıdır. Əgər mənim bu sözlərim səni qorxudursa, fikrimi bir qədər yumşaq deyə bilərəm: məncə o, doğulmasaydı daha gözəl olardı.

A d a. Yox, elə demə, bəs analıq səadəti, süd vermək, sevmək, oxşamaq, sən bunlardakı sonsuz ləzzəti hiss edə bilərmisən? Sus! Oyanır (*yanaşaraq*). Mənim sevimli balam! Bax nə qədər gümrəhdir. Qüvvət, gözəllik, sağlamlıq... sanki hər başqasında şən bir həyat gülür. Sənə və mənə nə qədər oxşayır... Lakin sən hirsələnərkən... yox, Qabil, biz hamımız yumşaq və mülayim olduğumuz üçün birbirimizə bənzəyirik. Sev bizi, Qabil, heç olmazsa bizim xatırımıza özünü də sev, düşün ki, sən bizim hər ikimiz üçün qiymətli sən. Bax, gülür, balaca əllərini sanki sənə doğru uzadır, bir bax, gözlərini sənə dikib mehriban baxışlarla baxır. Bəsdir, artıq o əzablardan danışma, bir düşün, çocuqdan məhrum baş mələiklər sənənin bu bəx-

tiyarlığına nə qədər həsəd edirlər. Qabil, bir bax nə qədər gözəldir. Ona xeyir-dua et!..

Q a b i l. Yazıq balam, səni dualayıram. Fəqət heyhat! Mənim bu dualarım ilanım bizə irs qoyduğu lənətləri poza bilsəydi.

A d a. Amin! Ata duası hər şeydən güclüdür!

Q a b i l. Mən buna inanmayıram, lakin hər halda...

A d a. Qardaşımız Habil buraya gəlir.

Q a b i l. Sənin qardaşım.

H a b i l (*girərək*). Qardaşım Qabil, salam, Allah sənə yar olsun!

Q a b i l. Salam, Habil!

H a b i l. Bacımın dediyinə görə, bu gün sən bir ruh ilə danışmışsan, o ruh mələk idimi?

Q a b i l. Yox.

H a b i l. Elə isə nə üçün onunla görüşürsən? Bəlkə o, Allahın düşmənidir.

Q a b i l. Allahın düşməni olsa da, insanların dostudur. Sənin Allaha verdiyin ad doğrudurmu?

H a b i l. Doğrudurmu? Mən səni anlamayıram, Qabil... Get, bacım, biz indi qurbanlarımızı odda yandırmağa başlayacağıq.

A d a. Bağışla, Qabil, hələlik! Oğlunu öp! Qoy onun məsumluğu və Habilin duaları sənənin imanını möhkəmlətsin! (*Gedir.*)

H a b i l. Haralara getmişdin?

Q a b i l. Bilməyirəm.

H a b i l. Necə? Yaxşı, bəs nə gördün, deyə bilərmisən?

Q a b i l. Əbədiyyət və ölüm, sonsuz fəzaların böyüklük və dərinliyini, yaşamışlar və yaşayanlar dünyasının zülmətini, saysız aləmlərin qasırğasını, günəşləri, ayları, ulduzları, bir sözlə, hər şeyi. Bütün bu saydıqlarımı gördükdən sonra artıq fanilərlə danışmaq istəməyirəm. Məni yalnız burax!

H a b i l. Sənin üzün yanır, gözlərin sanki alov saçır. Sən hər günkü kimi danışmayırsan. Açıq de, bu nə haldır?

Q a b i l. Bu o deməkdir ki, rica edə bilmədim, məndən əl çək!

H a b i l. Verəcəyimiz qurbanı və lazımı ibadətini yerinə yetirmədən mən səndən əl çəkməyəcəyəm.

Q a b i l. Habil, rica edirəm onları özün yalnız et, Allah ki, səni sevdir.

H a b i l. İkimizi də.

Q a b i l. Fəqət, səni daha çox. Bu məni incitməyir. Sən buna layiqsən, onun bu istəyinə qarşı olan borcunu da ödə! Fəqət mənsiz!

Habil. Mən sənə, bir böyük qardaşa olur kimi hörmət bəsləməyirəmsə, səni bu qurban mərasiminə bir böyük başbilən kimi çağırمامışamsa, böyük atamızın imansız bir oğlu olum.

Qabil. Lakin mən belə bir başçılıqla heç bir zaman maraqlanmamışam.

Habil. Bu mənim üçün heç də xoş deyil. Bari, heç olmazsa, indi qəbul et, sənin məniyin vəsvəyə içərisində boğulur, halbuki, bu iş səni təskin edə bilər.

Qabil. Yox, Habil! Heç bir şey məni təskin edə bilməz. Mən bu təskinliyi ilk doğduğum gündən bu günə qədər görmədim. Get, məni yalnız burax, yaxud sənin bu müqəddəs işinə mane olmamaq üçün mən gedim.

Habil. Yox, onu biz birlikdə icra etməliyik, rədd etmə, Qabil, yalvarıram, qəbul et!

Qabil. Yaxşı razıyam, söylə, nə etmək lazımdır?

Habil. Mehrablardan birisini götür.

Qabil. Hansı olsa mənim üçün birdir. Mən onlarda yalnız daş və çayırda başqa bir şey görməyirəm.

Habil. Hər halda birisini seçməlisən.

Qabil. Yaxşı, mən seçdim.

Habil. Bunumu? Çox gözəl. O doğrudan da sənin şəninə yaraşır, o daha yüksəkdir. İndi qurbanlığımı hazırla!

Qabil. Bəs səninki hansı?

Habil. Budur. Sürümün ilk quzuları, aciz bir çobanın qurbanı bundan artıq olmaz ki...

Qabil. Mənim sürüm yoxdur. Mən əkinçiyəm. Qurbanım da yerin zəhmətlərimə qarşı verdiyi bərəkətdən ibarət olacaqdır.

Od yandırurlar.

Habil. Qardaşım, böyük olduğun üçün ilk duaya başlamaq sənin vəzifəndir.

Qabil. Yox, mən bacarmaram. Sən başla, mən ancaq sənin etdiklərini təkrar edə bilərəm.

Habil (diz çökərək). Ey böyük yaradan, bizi xəlvə edən, bizə həyat verən sənə! Böyük günahları bağışlayan, ədalətlə ömürlük həlakətdən xilas olan ruhlarımızı, atamızın işlədiyi günahlar içərisində məhv olmaqdan saxlayan, həyat, işıq və eyilik bəxş edən böyük Tanrı! Ey bütün həyatı öz əlçatmaz, fəqət dəyişməz qüdrətilə

eyiliyə doğru aparən yeganə rəhbər, böyük Tanrı! Yer üzündəki birinci sürülərdən ilk dünyaya gələnlerin aciz çobanından sənə layiq olmayan bu dəyersiz qurbanı qəbul et, sənin böyüklüyünə nisbətə hər şey dəyersizdir. Yarlanmış olduğu torpaqlara üzünü sürərək həmd və sənalarla təqdim edən bir kəsin qurbanıdır. Qəbul et, ey təriflər fəvqində olan Allah!

Qabil (diz çökərək). Ey görmədiyim, tanımadığım böyük sima, ey etdiyən hədsiz zülmələri tez unudanlar üçün qüdrətli nəim, yerdə Yəhva, göylərdə Tanrı, bilməm bəlkə daha bir çox adlar daşıyan, sonsuz işlər və sifətlər sahibi!.. Əgər dualarla səni aldatmaq, səni yola gətirmək mümkün isə, qəbul et, bu gün biz iki nəfər sənin qarşısında qurban kəsirik; əgər qurbanla sənin ürəyin soyuyar, qəlbin yumşala bilsə, qəbul et; əgər sənə qan lazımsa, əgər sən qan tərəfdarisənsə, al, qarşıdakı yanar məhrab üzərindəki odlar içərisində yanan qana boyanmış qurbanları! Əgər parlaq günəşin ilıq oxşamaları ilə çiçəklənən meyvələri sevirənsə, mənim qansız və təmiz məhrabıma gözünlün ucu ilə də olsa bir dəfə bax!.. Onun qızıl rəngi, onun zinəti yalnız özündədir. O sənin yaratdıqlarından başqa bir şey deyildir. O, dua bahasına heç bir şey almaq istəməyir. Əgər bu qurbanları gətirən səhv edərsə, həlak et! Sən ki kimsəsizlər üzərində hakim və qadırsən. Əgər bu hərəkətilə yaxşı iş görmüşsə, onu bağışla, ya nə istəyirsən et!.. Hər şey sənin əlindədir. Sən hətta zülmü mərhəmət, mərhəməti zülm adlandıracaq qədər müqtədir və böyüksən. Bütün bu gördüyün işlərdə sən haqlımsan, kim bilir? Sənin fərmanların qarşısında aciz bir qul olan mən, səni heç də müha-kimə etmək fikrində deyiləm!

Habilin məhrabı üzərindəki od parlaq bir alov sütunu şəklində qalxaraq göyə yüksəlir; eyni zamanda bərk bir külək əsərək Qabilin məhrabını çevirir və üzərindəki meyvələr yerə səpələnir.

Habil (diz çökərək). Dua et, qardaşım, sən onu qəzəbləndirdin, bir bax, o sənin bütün meyvələrini dağıtdı.

Qabil. Onları yer mənə vermişdi, yer də aldı. Qoy toxumlarından yeni həyat yaransın. Sən bu qanlı qurbanla məndən daha artıq qazandın. Bir bax, göylər qana boyanmış, alovu və tüstüləri nə qədər acgözlüklə udurlar.

Habil. Mənim haqqımda düşünməkdənsə, vaxt varkən yeni qurban üçün meyvə topla!

Qabil. Mən daha qurban verməyəcəyəm, heç bir şey də hazırlamayacağam...

Habil (*qalxaraq*). Qardaşım, sən nə etmək istəyirsən?

Qabil. Sənin alçaq dualarında iştirak edən bu quzu qanına boyanmış mehrabı parçalayıb dağıtmaq istəyirəm.

Habil (*onu saxlayaraq*). Dinsiz sözlərinə imansız hərəkətlər artırma, mehrablara toxunma, bunlar böyük Yəhvanın sonsuz mərhəmətləri, hüduzsuz sevinclərilə dualanmışdır.

Qabil. Onun sevincləri! Onun sevinci – qandan buğlanan mehrabların üfunəti, mələr anaların çəkdiyi əzab, sənin şərəfli bıçağının altında can verən quzuların çəkdiyi sonsuz əziyyətlərdən *ibarətdir! Çəkil yoldan!*

Habil. Toxunma, sən onları məndən güclə ala bilməzsən. Bəlkə sən onları yeni qurban vermək məqsədilə götürmək istəyirsən, elə isə al.

Qabil. Çəkil deyirəm sənə, yoxsa...

Habil. Nə dedin?

Qabil. Çəkil, burax məni, sənin Allahın qan hərisidir, burax deyirəm, yoxsa o qandan yenə də tökülə bilər!

Habil. Mən Allah namına, səninlə müqəddəs mehrab arasından çəkilməyəcəyəm, o artıq Allahındır.

Qabil. Əgər həyatını sevirsən çəkil, yoxsa...

Habil. Allah həyatımdan daha qiymətlidir.

Qabil (*mehrabın üzərindən götürdüyü alovu odun parçası ilə Habilin gicgahından vurur*). Elə isə qoy bu da Allaha qurban olsun! O, qanı çox sevir.

Habil (*qalxaraq*). Qardaşım! Sən nə etdin?!

Qabil. Habil, qardaşım!

Habil. Of, ey böyük Yaradan, mənim imanlı ruhumu qəbul et! Qatili bağışla, o bunu anlamadan, düşünmədən etdi. Qardaşım Qabil, əlini mənə ver, bədbəxt Sellaya söylə ki...

Qabil (*kiçik bir heyrdən sonra*). Əlimi verim? Əlimi? Əlim qanlıdır. (*Uzun sükutdan sonra ayrılmış kimi yavaş-yavaş ətrafına baxaraq*.) Mən haradayam? Tək, yalnız, Habil hani?.. Sən haradasan, Habil?! Bu mümkündür? Bu olan işmi? Ayıl, qalx, qardaşım, nə üçün yatırısan? Gecə ki, deyil. Nə qədər ağarmışsan? Sənə nə oldu, Habil?! İkiçə saat bundan əvvəl sağlam bir insan ikən... Habil, yalvarıram, burax zarafatı. Doğrudur, zərbəm dəhşətli idi, lakin öldürəcək qədər ağır deyildi. Nə üçün sən zərbəmi rədd

etmədin? Mən vurdum, lakin bu yalnız bir vuruş idi, bilərəm məni qorxutmaq istəyirsən. Heç olmazsa bir nəfəs al, bir dəfə tərpan, bax belə... sən nəfəs alırsan... Ah, böyük Yaradan!..

Habil (*güclə eşidiləcək qədər alçaqdan*). Allahın adını çəkən kimdir?

Qabil. Sənin qatilin!..

Habil. Qoy Allah özü onu bağışlasın. Qardaşım, Sellanı unutma, onun qardaşı indi təkçə bir sənənsən. (*Ölür.*)

Qabil. Onun qardaşı artıq tək mənəm. Mənim isə artıq qardaşım yoxdur!.. Onun gözləri baxır! Demək, o ölməmişdir? Ölüm yuxu kimidir, o da gözləri qapayır. Dodaqları açıqdır. Fəqət nəfəs almayı. Ürəyi, ürəyi döyünürmü? Yox, döyünür. Mən haradayam? Yuxudamı? Və ya ayıqımıyam?.. Yoxsa, mən dəhşətli bir aləmdəyəm? Gözlərimdə sanki hər şey dönür, başım fırlanır... bu nədir?.. Şəbnəmmidir?.. (*Ətilə alını silərək baxır.*) Yox, şəbnəm deyil, qandır, qan!.. Qardaşımın, mənim əllərimlə tökülən qanı. Artıq həyat mənə lazım deyildir. Bu əllərimlə öz can, qan qardaşımı öldürdükdən sonra mən nə üçün yaşamalıyam?.. Yox, o ölməmişdir. Ölüm sükutdan ibarətdirmi? Yox, o oyanacaq, o qalxacaqdır. Mən gözləyəcəyəm, mən onu qoruyacağam. Həyat mənə bu qədər asan sönəcək bir şey deyildir. Bir az əvvəl o danışdı. Ona söylə ki... Fəqət nə? Qardaşım, yox, o mənə səs verməyəcəkdir, qardaş öz qardaşını öldürməz, lakin heç olmazsa bir söz... yalnız o sevimli dodaqlarından bir kəlmə istəyirəm. Danış, danış, heç olmazsa o, bir kəlmə mənə qardaşlıq yadigarı olaraq qalsın.

Sella gəlir.

Sella. Bu nə iniltidir? İnilməyən kimdir? Qabil, sənmişən? Burada nə edirsən? Habil... O nə üçün belə uzanmışdır? Yatmışımı? Ah ilahi, nə qədər də ağarmışdır! Yox... bu qanımıdır? Bu qan nədir? Bu haradandır? Habil!.. Habil!.. Bu nə işdir? Nə olmuş sənə, Habil?! Nəfəsi yoxdur. Tərpanməyir, əlləri də ağırlaşmışdır, sanki daşdır, əlimdən sürüşür. (*Qabilə*) Ah, insafsız nə üçün ona kömək etmədin? Sən onu qurtarar, sən onun düşməninə cavab verə bildin. Ata, ana, Ada, haradasınız?.. Buraya gəliniz, tez tələsiniz, ey vah, yer üzünə ölüm gəlmişdir! (*Çağır-çağır qaçır.*)

Qabil. Ölüm gəlmişdir!.. Həm də onu, bütün ömrü boyu dəhşətindən titrəyən bir adam, ölümün varlığı ilə zəhərlənən, bütün

varlığı ilə ölümə nifrət edən mən yer üzünə gətirdim... Nə üçün? Öz doğma qan qardaşımı, ölümün soyuq qolları arasına atmaq üçün. Nəhayət, mən öz çıldırıcı yuxumdan oyandım, o isə bir daha oyanmayacaqdır.

Adəm, Həvva, Ada, Sella gəlirlər.

A d ə m . Mən Sellanın yanıqlı səsinə eşitdim, bu nədir? Oğlum! Demək, doğru imiş. Həvva, budur, ilanın qanlı izlərini görürmüsən?

H ə v v a . Yeter, ondan danışma, onun zəhərli dişləri mənim ürəyimi deşdi. Sevimli balam Habil! Ey böyük Yəhva!.. Sənin cəzaların artıq mənim günahlarımı keçir!

A d ə m . Bunu kim etmişdir, Qabil?! Sən burada idin, söylə, bunu kim etdi? Allah dərğahından qovulmuş düşmənimiz şeytanmı? Ya qalın meşələrin yırtıcı heyvanlarımı?

H ə v v a . Baxınız, bu dərin qaranlıq içərisində o məsum ziya bir belə ıldırım kimi çaxır... Bütün bunların səbəbi budur, bu kəsövdür, özü də qanlıdır.

A d a . Söylə, Qabil! Nə üçün dodaqların kilidlənmişdir! Heç olmazsa, bir kəlmə danış, bizi inandır ki, biz ikiqat bədbəxt deyilik. Cavab ver, de ki, sən müqəssir deyilsən!..

H ə v v a . O müqəssirdir. Mən bunu açıqcasına görürəm. O öz cinayətkar başını sallamış, sanki yırtıcı baxışlarını qanlı əllərlə gizləmək istəyir.

A d a . Yox, ana, sən haqlı deyilsən! Qabil, sən nə üçün danışmayırsan, nə üçün anamın bu çəkilməz dərdlər içərisində sənə yüklətmək istədiyi ittihamlardan özünü təmizləməyə çalışmayırsan?

H ə v v a . Eşit, ey böyük Yəhva! Qoy ilanım əbədi lənətləri həmişə onunla olsun. Sonsuz dərdlər ondan heç əl çəkməsin. Onu görüm...

A d a . Ana, bəsdür! Dayan, axı o sənin oğlundur. O mənim qardaşım, mənim erimdir...

H ə v v a . O səni öz qan qardaşından, Sellanı ərindən, məni öz doğma oğlumdan məhrum etdi. Mən bu gündən etibarən öz qardaşına qıyan qardaşlıq məhəbbətinin nə olduğunu anlamayan bu canavarla hər bir əlaqəni kəsirəm. Qoy o, bir daha mənim gözlərimə görünməsin. Ah, ölüm! Səni ki yer üzünə mən gətirdim, nə üçün məni aparmadın, onu apardın, nə üçün?

A d ə m . Həvva, sənin düşünmədən danışdığın bu sözlər Allaha qarşı asılıqdır. Bütün bunlar, bütün bu ağır fəlakətlər bizə əvvəldən xəbər verilmişdi. Əyiliniz, böyük Allahın qarşısında diz çökünüz!.. O nə istəmişsə, o olacaq!

H ə v v a . Yox, Allah deyil, bu cinayəti işləyən mənim doğub dünyaya gətirdiyim bu ölüm heykəlidir. O, bütün dünyanı məzarlığa çevirmək üçün bunu öldürdü. Bütün yaşayanların ağır lənətləri həmişə onunla olacaqdır. Qoy o, bu qardaş qatili, öz doğma uşaqları tərəfindən parçalanmamış bizim cənnətdən qaçdığımız kimi səhralara qaçsın! Qoy cəhənnəm zəbanilərinin odlü qılıncları onun başı üzərindən çəkilməsin! Bütün yer üzərində tapa biləcəyi hər nemət, ağzında torpağa və külə dönsün! Keçəcəyi bütün yollara zəhərli ilanlar döşənsin! Yorulmuş başını qoymaq istədiyi hər yer əqrəblərlə dolsun! Qoy tökdüyü qardaş qanı yuxuda belə ona rahatlıq verməsin! Oyaqlıqla ölüm öz qorxunc heyətilə gözləri önündən çəkilməsin! Qoy susuz dodaqlarını dayamaq istədiyi hər su, qan dolu çaya dönsün! Bəlalər, fəlakətlər onun ən qatı düşməni olsun! Qoy bütün ömrünü öldürücü əzablarla başa versin! Ölüm onun üçün ölümdən daha qorxunc olsun!.. İtil buradan, qardaş qatili!.. Bu "qardaş qatili" sözü bundan sonra bütün dünyada "Qabil" sözü ilə əvəz ediləcək. Sənin adın övladların tərəfindən nifrətlə qarşılanaq. Ayaq basdığın hər yerdə otlar qurusun! Sıx meşələr səni öz kölgələri altına buraxmasın! Yer sənə oturucaq verməsin! Torpaq səni məzardan məhrum etsin! Günəş öz işıqlarını səndən əsirgəsin! Göylər Allahın nəzərini səndən kəssin! (Gedir.)

A d ə m . Get, artıq biz səninlə yaşaya bilmərik, əl çək! Artıq mənim oğlum yoxdur! Bundan sonra biz bir daha görüşməməliyik.

A d a . Ata, mərhəmət et, Həvvanın lənətlərinə yeni lənət qatma!

A d ə m . Mən onu lənətləmirəm, öz vicdanına tapşırıram. Gedək Sella!..

S e l l a . Mənim vəzifəm burada ərimin cənəzəsi yanında qalmaqdadır.

A d ə m . Biz yenə buraya dönəcəyik. Qoy bu müdhiş vəzifəni sənin üçün hazırlayan insan dəf olsun.

S e l l a . Qoy, heç olmazsa, artıq torpaq olmuş bu bədəni, artıq həmişəlik soyumuş bu dodaqları bir kərrə öpüm, sonra... of, Habil!..

Gedirlər.

A d a . Eşitdinmi, Qabil?! Biz artıq getməliyik. Mən yola hazıram. Yalnız uşaqları götürmək qalır. Mən Enoxu götürərəm, sən qızı al! Biz qaranlıq səhralarda qalmamaq üçün günəş batıncaya qədər özümüze gecələmək üçün bir yer tapmalıyıq... Nə üçün danışmayırsan? Yoxsa mənə, öz arvadın Adaya da cavab vermək istəmirsən?

Q a b i l . Burax, məndən əl çək!

A d a . Düşün ki, səndən hamı əl çəkdi.

Q a b i l . Sən də əl çək, əcəba sən mənimlə, Qabilə, qardaş qatililə yaşamaqdan qorxmayırsanmı?

A d a . Mən yalnız səndən ayrılacağımdan qorxuram. Mən eşirəm, sanki bu titrəmə günahımızın ağırlığındandır. Lakin onu mən mühakimə etməliyəm? Başımızın üzərində böyük hakim var!

S ə s . Qabil! Qabil!

A d a . Eşidirsənmi?

S ə s . Qabil! Qabil!

A d a . Eşidirsənmi? Bu, mələk səsidir.

M ə l ə k (çıxaraq). Qardaşın Habil hanı?

Q a b i l . Mən onun qoruqçusu deyiləm!

M ə l ə k . Sən nə etdin, Qabil?! Tökdüyün bu günahsız qan sanki Allaha yalvarır. Onu içmək üçün ağzını açmış yer sənə lənətlər oxuyur. Bu yer artıq ağır zəhmətlərin qarşısında sənə heç bir şey verməyəcək. Bu gündən sonra sən yurdsuz-yuvasız bir avara kimi yaşamalısan.

A d a . O bu qədər böyük bir cəzanı çəkməyə müqtədir deyildir. Sən onu yer üzündən qovursan. Dərgahdan qovulmuş və yurdsuzluğa məhkum edilmiş o, bu gündən sonra köməksiz bir səfil olacaq. Onu hər qarşıya çıxan məhv edib parçalaya bilər.

Q a b i l . Kaş, bu doğru olaydı, məni öldürəydilər... Fəqət kim? Kimsəsiz boş yer üzündə kim var ki, məni öldürsün?

M ə l ə k . İndi özün söylə, səni, sən qardaş qatilini öz oğlundan kim qoruya bilər?

A d a . Ey böyük mələk, mərhəmət et! Elə danışma, mənim südümlə bəslənən bu çocuq, amansız bir ata qatilimi olacaqdır?

M ə l ə k . Bəli, o da öz atası kimi olacaqdır. İndi bu qara torpaq üzərinə serilmiş Habilə və vaxtilə bəsləyən Həvvanın döşləri deyildimi? Qardaş qatildən ata qatili törəyə bilər... Fəqət bu olmayacaqdır, böyük yaradanın əmri ilə mən indiyə qədər Qabilə damğalayacağam.

Bu damğa onu öz gələcək səfil həyatında hər bir bələdan qoruyacaq. Ona əl qaldırmanın əli quruyacaq. Yaxın gəl!

Q a b i l . Söylə, nə üçün?

M ə l ə k . Səni damğalamaq istəyirəm. Bu damğa səni hər xain əldən qoruyacaq.

Q a b i l . Yox, mən ölmək istəyirəm.

M ə l ə k (damğanı vuraraq). Sən yaşamalısan!

Q a b i l . Of, başım yanır, beynim sanki qaynayır.

M ə l ə k . Sən doğulduğun gündən bəri çox inadkar və sərt bir insan idin. Üzərində zəhmət çəkməyə məhkum olduğun bu yere çox bənzəyirdin. O isə otardığı quzular qədər həlim, onlar kimi yumşaqdı.

Q a b i l . Mən hələ anamın ilanının murdar təsiri altında olduğum, atamın cənnətdən əli çıxdığı üçün gecə-gündüz qayğılar, dərdlər içərisində çırpındığı ilk gündən, cənnət üçün göz yaşları tökürdüm. Mən ta əvvəldən günahlar içərisində böyümüş bir müqəssirəm. Mən heç bir zaman yaşamağa can atmadım. Mən həyata talib olmadım, mən bu çirkin varlığını özüm yaratmamışam. Of, əgər mən öz həyatım bahasına onu yenidən dirildib yenidən yaşada bilsəydim, əgər mən bunu bacarsaydım... heç olmazsa ölüm özü mənim bu ricamı qəbul etsəydi... Kaş, o dirilib qalxaydı, kaş mən öləydim!.. O, Allaha lazım idi. Allah onu məndən daha çox sevirdi. Elə isə, bəs nə üçün mənim bu ricamı qəbul olunmayıb? Qoy, o yenidən dirilsin, mən ölüm də, onun bu qanlı boyunduruğu altından qurtarım.

M ə l ə k . Sən yaşamalısan! Sənin işlətdiyin bu günah ədəbi və silinməzdir. Get öz günəşini yaşa, fəqət çalış ki, onları daha yeni günahlarınla qaraltmayasan. (Yox olur.)

A d a . O getdi, artıq biz də gedək. Eşidirsənmi, uşaqlar ağlayır?

Q a b i l . Yazıq çocuğum ağlayır... Fəqət nə üçün? Özü də bilməyir... Öz doğma qardaşının qızıl qanını axıtdığı üçün artıq ağlamağa, göz yaşları tökməyə də müqtədir deyiləm. Bütün cənnətin suları mənim bu günahımı yuyub təmizləməyəcək. Of! Kim bilir, öz oğlumun məndən üz döndərməyəcəyinə əminmisen?

A d a . Döndərərsə... mən...

Q a b i l . Bu qarğışları, bu hədələri burax, biz onları az eşitmədik. Get uşaqları götür, mən də gəlirəm.

A d a . Mən səni burada tək buraxmayacağam. Bir yerdə gedək.

Q a b i l . Ey hər gizli cinayəti meydana çıxaran böyük dilsiz!.. Sənin qanın bütün dünyanı mənim gözlərimdə qaraltmış. İndi sən

nəsən? Nə?.. Əgər sənin gözlərin mənim nə hala düşdüyümü görə bilsəydi, bu, vicdanı qarşısında hər zaman dirilən, çeynənən məni bağışlardı. Artıq məni bağışla!.. Öz elimlə bu hala saldıgım sənə toxunacaq cəsərim yoxdur, mən kiməm?.. Səninlə bir qarından çıxan, bir döşdən süd əmən, çocuqluğundan səni hər zaman sonsuz bir məhəbbətlə qucaqlayan bir qardaş... mən artıq səni görməyəcək, səni mənə yapmağa borclu olduğun şeyi mən sənin üçün yapmayacağam; sənin bədənini dünyada birinci ölü üçün qazılan məzara qoymayacağam. Ölü!.. Mənim əllərimdə parçalanmış ölü!.. Torpaq!.. Torpaq!.. Mənə bağışladığın bütün nemətlər qarşısında mən sənə yalnız ölü bir vücut verirəm!.. Gedək... Gedək, səhraya!..

A d a (*Habilin meyiti üzərinə düşüb öpərək*). Vaxtsız və müdhiş bir ölümle məhv olan qardaşım, bütün bu göz yaşları içərisində boğulanlar arasında yalnız mən öz öləmlərimi gizlədirəm. Bu, mənim vəzifəmdir. Mən axan göz yaşlarımı qurutmalıyam. Fəqət bütün bunlarla bərabər bu gün mənim qədər əzilen yoxdur. Həm sənin dərindən, həm sən qatilin dərindən. Qabil! Mən sənin gələcək fəlakətlərinə şərik olmağa hazırım!

Q a b i l . Bizim yolumuz şərqli doğrudur. O ölü ölkədə yaşamaq mənə daha çox yararır.

A d a . Gedək, bu gündən sonra mənim rəhbərim sən, sən rəhbərin isə böyük Yəhvadır! Gedək, uşaqları götürək!

Q a b i l . Bəs o... O sonsuz və çocuqsuz idi... O bütün həyat boyu öz varlığını bəzəyəcək və övladlarının ürəyini yumşaldacaq nəsildən həmişəlik məhrum oldu... Of, Habil!.. Habil!..

A d a . Rəhmət, rəhmət ona!

Q a b i l . Bəs mənə?

Gedirler.

MÜNDƏRİCAT

Ön söz.....4

POEMALAR

Gavur (*tərcümə edən Novruz Gəncəli*)11

Abidos gəlini (*tərcümə edən Bəxtiyar Vahabzadə*)53

Korintin mühasirəsi (*tərcümə edən Aslan Aslanov*)96

Şilyon məhbusu (*tərcümə edən Ənvər Rza*)137

Mazepa (*tərcümə edən Ənvər Rza*)150

PYES

Qabil (*tərcümə edən Məmmədhusəyn Təhməsisib*)177

Buraxılışa məsul:	<i>Əziz Gülləliyev</i>
Texniki redaktor:	<i>Rövşən Ağayev</i>
Tərtibatçı-rəssam:	<i>Nərgiz Əliyeva</i>
Kompyuter səhifələyicisi:	<i>Azər Rüstəmli</i>
Korrektorlar:	<i>Pərinaz Musaqızı Fəridə Səmədova</i>

Yığılmağa verilmişdir 05.12.2006. Çapa imzalanmışdır 23.12.2006.
Formatı 60x90 $\frac{1}{16}$, Fiziki çap vərəqi 14. Ofset çap üsulu.
Tirajı 25000. Sifariş 261.

Kitab “Şərç-Qərb” mətbəəsində çap olunmuşdur.
Bakı, Aşıq Ələsgər küçəsi, 17.